SZEMTANÚ KÖNYVEK

SZABÓ KATALIN

VISSZAJÁTSZÁS

STÁTUS

SZEMTANÚ-KÖNYVEK

Szabó Katalin

VISSZAJÁTSZÁS

Státus Kiadó
2000

A kötet megjelenését támogatták:

CSÍKI SÖR R.T.
Comind R.T.
Csíki Kaszinó
Csíki Műemlékvédő Egyesület
Deratex Kft.
Hamerock R.T.
Hegyi Péter
Mikó Bútorgyár
Pannon Kft.
Phoenix Ligno
Tejipari Vállalat
Tectum R.T.
Tranz-Am Impex Kft.
Trazmar R.T.
Zudor Ferenc és családja

*

A könyvet szerkesztette: Birtók József
Digitalizálás: Cseke Gábor

TARTALOM

Előszó

EMBERFARAGÓ INTÉZMÉNYEK
Nagyanyáink iskolája
Híresnek mondták az iskolát
Népfőiskolák Csíksomlyón
Az építőmester

KISEBBSÉG A KISEBBSÉGBEN
Otthonra találtak
Dávid Ferenc vallásán
Csak tudjuk, hogy volt ez a család...
Zsidó utcának nevezték...
Mellékletek

HÁZAK ÉS LAKÓIK
Csíkcsekefalvi Fodor Ignác
Becze Antal, a vaskezű alispán
A közérdeknek véltem szolgálni…
A csíktaplocai Lázár család
A Berényi-ház
Szanatórium az Apafi utcában
Nuridsányék divatáruüzlete
Cseh István hentes- és mészárosüzlete
Egy régivágású menedzser
Az Apafi utcai luxuskávéház
A Fejér család és ház története
A Zakariás-ház

NYOMDÁK NYOMÁBAN
Bevezető
Györgyjakabtól Vákárig
A Vákár nyomda
A Szvoboda testvérek nyomdája
Szvoboda Margit életének története
Péter Ferenc nyomdája
Hírlap és küzdőtér
A csíki sajtó hagyományairól

POLGÁRI SZÍNEK
Megvan a császárnő!
Szereda régi fürdői
A csíksomlyói ásványos forrásokról
Sörös múltunk
Az ipar egy aranybánya
Lengő réztányértól Higiénáig
Bordélyház a régi Szeredában

VOLT EGYSZER EGY VISSZAJÁTSZÁS...
A képek lelőhelyei, illetve tulajdonosai
Névmutató
A szerzőről
A könyvről írták...

Előszó

Szabó Katalin könyvek tucatjait, sárguló újságoldalak százait lapozta fel, csak ő tudja hol elfekvő fotók után kutatott és önmagától megtalálta a történelemnek azokat az élő tanúit, akik leggyakrabban a mai nemzedékre rápirító szép nyelvezettel és gondolatisággal tudtak beszélni mindarról, ami olykor töredezetten, de máskor a maga gyönyörű szép ragyogásában bukkant fel emlékezetükből. És az idő forgószínpadán így nem csupán a Petőfi utca házai és lakói vonulnak el újra, hanem a tizenkilencedik és a huszadik század fordulójának, majd a két világháború közötti éveknek vagy éppen az ötvenes éveknek az a csíki társadalma, amely feltámadt haló poraiból és üzent a jelennek mindarról, ami volt, ami szép volt, ami működőképes volt, amit újra el kellene érni, vagy amit éppen el kellene kerülni.

A kötet, amely szövegrészletekben, lejegyzett interjúkban, visszaemlékezésekben nem pátosszal teli, nem ünnepélyes, nem dicsőítő, hanem egy város valós hétköznapi feltámadása. Egy könyv, amely nem a múlt megőrzéséről, a szülőföld iránti ragaszkodásról szól, hanem teszi is azt. Olyan visszajátszás, amely nélkül a jövő előrejátszása talapzat nélkül marad. Szabó Katalin tanulságos és olvasmányos sétát ígér a múlt utcáin, terein, otthonaiban, életformájának talán kevésbé zegzugos ösvényein. Sajnos, e könyv olvasói a tévénézőknél némileg szegényebbek lesznek: nem látják a visszaemlékező arcok rezdüléseit, nem hallják a hangoknak a lélekből fakadó dallamváltását, nem érezhetik azt a kiváló szerkesztői munkát, amely a dokumentumértéken túl a zene, a kép, a hang ötvözésével éri el a nagyon is egyszerűsítő kifejezéssel nézettségnek és nem is akármilyen nézettségnek nevezett hatást.

A Visszajátszás így is hatásos, szokatlan baedeker. Minden anyaga a város egy-egy konkrét címéhez kötődik, egy-egy épület, hely adja az ürügyet, hogy valakire-valamire emlékezzünk. Olyan visszajátszás ez, amely nélkül a jövő előrejátszása talapzat nélkül marad.

Székedi Ferenc

EMBERFARAGÓ INTÉZMÉNYEK

„A polgári leányiskola célja és feladata:
művelt, vallásos kötelességtudó, jó magyar házias nők nevelése.”

(A csíkszeredai Polgári Leányiskola értesítője
az 1910-11-es iskolai évről)

Nagyanyáink iskolája

Kaszárnyaépülettől iskoláig

A Csíkmegyei Polgári Leányiskola megszervezésére és beindítására Lakatos Jánosné Pintye Karolinát kérte fel a Csík megyei törvényhatóság. A Borszéken született Pintye Karolina tulajdonképpen román származású volt, de „ott volt mindenütt a Székelyföldön, ahol egy makulányi nőnevelés forgott szóban.” [Tivai Nagy Imre: Emlékezés régi csíkiakról. Csíkszereda, Pallas-Akadémia, 1996]

Pintye Karolinának korábban Udvarhelyen volt magániskolája és leánynevelő intézete a főgimnázium szomszédságában. Mivel akkoriban ez volt a környéken az egyetlen ilyen jellegű intézmény, a Székelyföldön kisasszonyszámba sem ment az az úri leányka, aki legalább egy évig nem itt tanult „franciául traccsolni, németül fuserálni, kötni, varrni, díván párnát hímezni, divatos csipkéket horgolni, szerelmeslevéleket csempészni, divatos társasjátékokat űzni, zongorán klimpírozni, párnástáncot (kottiliont) táncolni, politizálni és sok minden egyéb hasznos és haszontalanságot művelni.” [Tivai Nagy Imre: Emlékezés régi csíkiakról. Csíkszereda, Pallas-Akadémia, 1996]

A csíkmegyei tanulni vágyó lányok a valamikori Kossuth utcában, az akkor még létező kaszárnya épületében tanultak tizenegy éven keresztül. Pintye Karolina ebben az időszakban nem csupán a leánykák oktatását, hanem gyakorlati képzését is megszervezte, akárcsak korábban Udvarhelyen: tanultak szövést, hímzést, szabászatot és kertészkedést is.

Ám a kaszárnya épülete hosszú távon nem felelt meg a nőoktatás céljainak, ezért új épületre volt szükség.

Építéséről már 1889-ben írtak a Csíki Lapok: „Az iskolaépítésnek haladéktalanul meg kell kezdődnie és a feltételek értelmében ez évben az alapzatnak kész kell lenni, különben a kulcsokat csak jövő év augusztus végén kötelesek átadni a vállalkozók." Az iskola építésére vonatkozó legjutányosabb árajánlatot Jakab Lajos és társai tették. Ugyanebben az esztendőben az újság az iskola szükségességét is hangsúlyozza: „Az intézet megyénkben nagy űrt tölt be s tudomásunk szerint az egyetlen, hová leány gyermekeinket az eleminél magasabb képzettség elsajátítása végett küldhetjük. Czéljának a mint azt 9 évi fennállása alatt tapasztalhattuk, derekasan meg is felelt; ugyan e mellett tanúskodnak az egyes osztályoknak ez évben is szép eredménnyel letett vizsgálatai."

Ugyancsak a Csíki Lapokból szerezhettek tudomást a szeredaiak egy régi temető létezéséről is: „A megyei polgári leányiskola új épülete körül történt alagcső lerakása közben a földszíne alatt mintegy másfél méternyire régi temető-helyre bukkantak. A kiásott árokból emberi csontok, koponyák, koporsómaradványok kerültek felszínre (…egyik sírkő feliratából 1769-re lehet következtetni). A most felásott temető helyre a csíkszeredai lakosok közül még hallomásból sem emlékszik senki."

Újuló leánynevelde

1891-ben az iskola a Csíki Magánjavak költségén felépített új épületbe költözött. Az intézményt ugyancsak a magánjavakat alkotó ruházati alapból tartotta fenn a vármegye. Közvetlen felügyeletet gyakorolt rá az iskolaszék, melynek határozatait részben a törvényhatósági bizottság, részben az igazgatótanács emelte jogerőre. Az oktatás ingyenes volt, csupán a tankönyvhasználatért kellett díjat fizetni.

1906-ban már Császár Jolán volt az iskola igazgatója, és ezt a tisztségét több mint egy évtizeden keresztül megtartotta. Ugyanakkor ő volt a természetrajz, vegytan és fizikai szertárak őre is. (Az épületben ma működő Petőfi Sándor Általános Iskolában nincsenek már szertárak). Császár Jolán „népes rokonsága közepette hajadonsorban élt, naponta kijárt a reggeli szentmisére Somlyóra, éspedig kerékpáron, ami nem csak azért számított akkoriban merész újításnak, mert a múlt század végén a kerékpár még ritka háziállat volt, hanem azért is, mert nőt kerékpározni őelőtte a jó szeredaiak csak vicclapokban láttak." [dr. Nagy András: Városkép és ami hozzá tartozik. Csíkszereda, Pallas-Akadémia, 1995]

Az igazgatónő fogadott leánya Molnárné Cs. Császár Jolán még emlékszik arra a – korszakot lezáró – viharos téli éjszakára, amikor a román hatalomátvételkor kirakták őket az iskola épületében található igazgatói lakásból.

Császár Jolán igazgatása alatt, a Magyar Tanítók Turista Egyesületének támogatásával évente tanulmányi kirándulásokat szerveztek Budapestre, Visegrádra, Fiumébe és a Balatonhoz. Ezen alkalmakkor még a hajókirándulás sem maradhatott el.

Rendszabályok

Az iskola évkönyvei rendszeresen közlik a rendszabályokat, amelyekhez a növendékeknek alkalmazkodniuk kellett. Pl.:

„4. A tanári testület figyelmét, sőt, amennyire lehet felügyeletét kiterjeszti a növendékeknek iskolán kívüli magaviseletére is. Ezért a növendékek bármely, az iskolán kívül elkövetett illetlenségért vagy helytelen magaviseletért is felelősséggel tartoznak az iskolai hatóságnak és általában az iskolában nem töltött idő alatt is, az iskolai törvények alatt állanak. Színházba, hangversenyre, táncmulatságra csakis *az igazgató engedélyével és szülői felügyelet alatt* mehetnek a növendékek. (…) 6. Az iskolában mindenki tisztán, csinosan, de egyszerűen öltözködve jelenjék meg. Zsebórát és ékszereket (kivéve a fülbevalót) az iskolába hozni tilos. (…) 31. Általában véve a tanulóra törvény mind, az amit a tanár vagy az igazgató időközönként elrendel vagy eltilt.” [A Csíkmegyei internátussal egybekötött polgári Leányiskola értesítője az 1910-11-ik iskolai évről]

A szigorú rendszabályok mellett sem lehetett bárki leányiskolai tanuló: „A polgári leányiskola első osztályába csak olyan tanuló léphet be, aki életének legalább a 9-ik évét betöltötte és a kinek az elemi iskola negyedik osztály számára kiszabott tantárgyakban elegendő jártassága van s ebbeli ismereteit, vagy elemi iskolai bizonyítvány által, vagy felvételi vizsgálat utján igazolja.” [A Csíkmegyei internátussal egybekötött polgári Leányiskola értesítője az 1910-11-ik iskolai évről] E követelmények mellett a tanulólányok főként a város és környéke értelmiségének és iparosságának gyermekei voltak.

Az 1910-11-es tanévről szóló igazgatói jelentés nem tűnik túl elégedettnek: „Szorgalmikat illetően nagyobbik fele a növendékeknek változó és hanyatló, előmenetelük szintén ilyen arányban a közepestől lefele hajlik.” A következő évben már ugyanennél a fejezetnél az évkönyvben csak ennyi szerepel: „A tanulók erkölcsi magaviselete és előmenetele általában kielégítőnek mondható.” Feltételezhetően javultak az eredmények, vagy pedig az igazgatónő gondolta úgy, hogy fölösleges a gondokat kívülállókkal is megosztani.

Az internátus

Az iskolához (néhány év kieséstől eltekintve, amikor katonák rendezkedtek be az épületbe) internátus is tartozott. Ez kezdetben húsz növendék részére volt berendezve, „hol a vidéki szülők gyermekei teljes ellátás mellett megfelelő gondos felügyeletben és házias nevelésben részesülnek.” A növendékeknek magukkal kellett hozniuk: „ágyneműt (egy madrác, vagy szalmazsák, 2 párna, 1 paplan) huzattal és egy fehér lepedőt ágytakarónak, továbbá mosdó készletet, fésűt, ruha, cipő és fogkeféket, reggeli cipőt, evőkészletet, tányért, poharat, abroszt, asztalkendőt, legalább négy hétre való fehérneműt és felső ruhát. Egy sötétkék egyenruhát, 4 piros egyenkötényt,

egyenkalapot. Az egyenruha darabokat itt lehet beszerezni." Ez a felsorolás a következő két bekezdés esetében rendszeresen módosult: „Az ellátási díj havonként 36 korona, mely előlegesen fizetendő. Mosásért külön kell fizetni. A törvényes iskolai szünetek alkalmával is teljes havi díj fizetendő." – az előző évnél nem írt árat, az élelmezés versenytárgyalásra volt hirdetve. Az internátusba hozandó tárgyak felsorolása is változott: „egy téli és egy tavaszi sötétkék felöltőt; egy sötétkék egyenruhát, 4 piros egyenkötényt és egyenkalapot. Az egyenkalap itt szerzendő be, úgyszintén a torna ruha is."

Az internátus 1913-ban közvetlenül az igazgató irányítása alatt állt, az igazgató az intézetben lakott és fűtés- valamint világítás-kedvezményben részesült. A tanulók felügyeletét és nevelését az igazgató irányítása mellett „egy legalább is elemi iskolai tanítói oklevéllel bíró nevelő-tanítónő végzi, kit évi 14000 korona fizetés, 2 szobából álló szabadlakás, ingyenes fűtés és világítás mellett a megyei iskolaszék választ. A nevelő-tanítónő csak hajadon, gyermektelen özvegy vagy törvényesen elvált lehet. Férjhez menetele esetén állásáról lemondottnak tekintetik." Ez a nevelőnő ügyelt fel a tanulók ruházkodására és kéthetenkénti fürdésére is. Az internátus szabályzatában az is benne foglaltatott, hogy „Hetenként kétszer vagy legalább egyszer (vasárnap) tiszta fehérneműt kell venni."

Az iskola volt tanulóival arról is beszélgettem, mennyire tartották be a szigorú rendszabályokat? Az egyik néni bevallotta, hogy őt – a negyvenes évek elején – ki akarták rúgni, mert találkozott az utcán későbbi férjével és néhány lépést egymás mellett tettek meg. Végül úgy menekült meg, hogy a férfi nagynénje, lévén az iskola tanára, szót emelt érdekében. Egy másik polgárlány, a ma nyolcvanhat éves Jakab Margit néni úgy vélekedik: „Mű akkor jámborak voltunk kérem…"

És hogy mire szolgálhatott e szigorú leánynevelde elvégzése és a diploma megszerzése? 1911-ben így fogalmazták meg: „A polgári leányiskola negyedik osztályát jó sikerrel bevégzett tanuló felvehető az óvónő és tanítóképző intézetbe, a női kézimunka és női kereskedelmi tanfolyamra, a marosvásárhelyi, pozsonyi és debreceni női kereskedelmi iskolákba, színészképző intézetbe. Alkalmaztathatja magát postánál, távírónál, vasútnál, továbbá vármegyei segéd vagy kezelőszemélyzet tagjául." [A szabályokra vonatkozó idézetek forrása: A Csíkmegyei internátussal egybekötött polgári Leányiskola értesítői az 1910-11-ik / 1911-12-ik / 1913-14-ik iskolai évről]

A tanári szobát, akárcsak az igazgatóit 1912 táján minden irodai kellékkel ellátták: lábtörlőpokróccal, két íróasztallal, fogassal, díványnal és iránytartóval. A szertárba pedig egy Ázsia valamint egy Ausztria térkép is került. Ezek helyét később Románia térképe foglalta el, de ekkor már 1920-at írtak. A trianoni békeszerződést követő időszakban ez volt az egyik első tárgy, amelyet az iskola beszerzett. A korábbi eszközök, köztük a térképek is, a háború alatt semmisültek meg.

Tanulás – szótárral

Jakab Margit néni így emlékszik vissza a Trianon utáni első évekre:

– Leváltották a magyar tanerőket, vitték be a Regátba románul tanulni és mind románokat hoztak ide. Mi nem tudtunk románul, ők nem tudtak egy szót sem magyarul, így jártuk ki a három évet (első évben még a magyarok itt voltak). Az igazgatónőnket, Császár Jolán nénit, meghagyták tornatanárnőnek, olyan idősen ő itt maradt. Mi, korbeliek nem tudtuk azután sem érvényesíteni az iskolánkat, mert nem tudtunk románul, a románt le kellett szótárból fordítani, hogy valamit megtanuljunk s megértsünk. Az első évben a hitoktatás is bent volt az iskolában, s amikor jöttek a románok, kitiltották.

Jakab Margit néni a román tanárnőre is emlékszik, aki nem tudott egy szót sem magyarul, ezért Vlad Isidor görög katolikus pap délutánonként különórákon próbálta őket románul tanítani. Bizonyítványt nem adtak ki az akkori végzősöknek, később pedig hiába kérték, a háborúban megsemmisültek.

Az 1927-28-as tanévben az iskola életében először az I. osztályba 38 fiút is beírtak. Ugyanettől az évtől Petru Rareş algimnáziumként működött. Ekkor az iskola Gheorghe Tudorache irányítása alatt állt és a tanítás román nyelven zajlott egészen az 1940-41-es tanév kezdetéig, amikor felvette a Csíkszeredai Polgári Leányiskola nevet.

Az utolsó évek

1940 után több korosztály is együtt tanult az ismét magyarul működő leánynevelde-ben.

– Vizsgát tettek a nagyobb korosztályúak – mesélte Tőke Jánosné Roth Erzsébet – az 1925, 1926-ban születettek és mentek a második osztályba. A második osztály viszont 40-41-be már gimnázium volt, s az előttünk valók mint gimnazisták végezték el a negyedik gimnáziumot, 43-ban.

Az 1940-41-es tanévben a leányiskola a dísztermet, 4 tantermet, az énektermet, három vegyes szertárat, az igazgatói irodát és annak előterét, a tanári szobát és az altiszti lakást használta. Az épület egyéb termeit a honvédség foglalta le. 1941. február 12-től a marosvásárhelyi tankerület királyi főigazgatója Bakó Kálmán tanárt bízta meg az iskola igazgatásával. Őt követte e tisztség betöltésében rövid ideig Tőke Rozália, majd Császár László. Ugyanekkor volt az iskola tanára Király Mária festő-művész is, aki kollégái arcképét is megörökítette. Kovács Irma foglalkozott a román nyelv oktatásával. „Rendkívüli tantárgyképpen tanítottuk a román nyelvet, amelynek rendkívülisége abban is megnyilvánult, hogy e tárgyból kapott elégtelen érdemjegy a továbbhaladást nem akadályozta.”

Roth Erzsébet szerint nagyon értelmes tanáraik voltak, akik „nemcsak a tananyagot tanították, hanem erkölcsre és tartásra neveltek. Az életbe mindannyiunkat úgy elindítottak, hogy az osztálytársaim s az elődeim mind nagyon jól megállták a helyüket. Legnagyobb része tovább tanult, ki orvosi, ki tanári, vagy középfokú iskolákban.”

Az alaptantárgyakon kívül volt háztartási óra, hetente általában egy nap sütöttek-főztek a lányok. Tanultak kézimunkázni, volt önképző-kör, osztályfőnöki és vallási óra. Roth Erzsébet a tánccsoportnak, a színjátszó-csoportnak és az énekkarnak is tagja volt: Csiszér Margit tanárnő tanította az énekkart és a színdarabokat, de Sarkadi Elek, a magyar főgimnázium énektanára is segített.

Ebben az időszakban a növendékek egyenruhája fekete szaténból készült, fehér hímzett gallérral. A ruha térden alul ért legalább három ujjal. Az utcára általában sötétkék vagy fekete komoly télikabátban jártak, egyensapkájuk pedig a fiúkéhoz hasonló Bocskai-formájú sapka volt.

A valamikori diáklányok a szigorúság ellenére ötven év után is szívesen emlékeznek iskolájukra:

– Olyan nagy szigorúság volt, hogy csoda! Moziba nem járhattunk, nem volt szabad, de ugyanakkor nem hiányzott nekünk, mert az iskolában mindent megkaptunk. Olyan magas szinten neveltek minket erkölcsileg, és olyan tartást kaptunk, hogy egész életre szólott.

1944 áprilisában egyik napról a másikra befejeződött a tanítás, a lányoknak kiadták az értesítőket és hazaküldték őket. Én ma már nem tudom, az akkoriak gondoltak-e arra, hogy – bár a háborút és menekülést követően 1945-ben Császár László igazgató újraszervezte a leányoktatást rövid időre – azon a napon tulajdonképpen lezárult a csíki nőnevelés meghatározó és jelentős korszaka.

Leányiskolai tanulók a tízes években,
középen az ülő sorban Császár Jolán igazgató

Pototzky Irma leányiskolai tanuló

Leányiskolai tanulók a húszas évek elején

„Csík büszke volt arra, hogy Somlyója van
és Somlyó büszke volt arra,
hogy neki iskolái vannak és voltak.”

(Domokos Pál Péter)

Híresnek mondták az iskolát

A csíksomlyói tanítóképző 1998. október 4-én ünnepelte volna fennállásának 140-dik évfordulóját. Csak ünnepelte volna, mert Erdély egyik első római katolikus tanítóképezdéjét közel száz évi működés után, 1956-ban megszüntették.

Az alapítás

„A katolikus székely népnek a Csíksomlyóra felállítandó nyolc osztályú teljes Gymnasiumra, jól szervezett iskolai-tanítói képezdére és azzal kapcsolatban lévő négy osztályú normális iskolára el nem mellőzhető szüksége van... A tanítóképezdére sem lehetne Somlyónál akár vallási, akár helyfekvési tekintetben alkalmasabb helyet kijelölni.” – fogalmazta meg az intézet szükségességét Haynald Lajos püspök 1857-ben, amikor a képző alapításának gondolata megszületett. A püspök főpásztori szózatot intézett híveihez, melyben adakozásra buzdította őket: „Tudom, hogy a székely nép szegény, de tudom, hogy gyermekeik boldogulása tekintetéből utolsó fillérét is feláldozni kész...” – írta és ő maga is tekintélyes összeget ajánlott fel e célra.

Haynald Lajos a képző vezetését a csíksomlyói ferencesekre bízta és Páter Simon Jukundiánt nevezte ki az intézet első igazgatójának. Simon Jukundián 1858 tavaszán Bécsbe utazott és ott a Szent Anna főelemi és alreál iskolában tanulmányozta a tanítóképzés akkori módját.

Az állami hatóság 1858. augusztus 12-én kibocsátott hirdetvénye nyilvánossági jogot adott az intézménynek és államérvényes tanítóképzői bizonyítványok kibocsátásnak jogával is felruházta azt. Leszögezte, hogy „célja leginkább az egyházmegye számára tanítókat nevelni s így tanítási nyelve a magyar, emellett a német nyelv is tanítható.”

Alapos előkészületek után „fenséges apostoli fejedelmünk 1858. évi dicső névnapján, Mindszent hó 4-én megnyitották a csíksomlyói tanítóképezdét és… itt a székelység eme székhelyén ezrek imája áldotta a fenséges császárt.” – jegyezték fel a kortársak.

A legelső évfolyam 37 tanulója a híres somlyói gimnázium egyik osztálytermében kezdte el tanulmányait.

Megtörni a titánt

Mivel bentlakása nem volt, a községbeli és a környező falvakból gyalog jártak a tanulók iskolába. A távolabbi helységekből származók somlyói házaknál szétszóródva hat-nyolcas csoportokban éltek.

1888-ban a Római Katolikus Státus megkapta a régi Székház épületét, ekkor ideköltözött a gimnazisták szemináriuma és az internátus, majd amikor a Gimnázium beköltözött Szeredába, a teljes épületet a Tanítóképző foglalta el.

Az első világháborút megelőző években Nagy Imre festőművész is az intézmény diákja volt. Ő maga sem titkolta, hogy a tanítói képesítőn megbuktatták és csak Majláth püspök közbenjárására tudta megszerezni az oklevelet. A későbbi festő nem csak Szabó Istvánnal, az iskola akkori magyartanárával, hanem Karácsony János igazgatóval is ellentétben állt. „Meg kellett törni a szökellésnek indult fiatal titánt, akinek képessége főleg a nyíratlan nagy hajban, csokros nyakkendőben és határtalan szemtelenségben jelentkezett.” [Nagy Imre: Följegyzések. Bukarest, Kriterion, 1979.]

Az első nagy költözések

1918-ban a Romániához csatolt országrészben huszonkilenc magyar tanítóképző létezett, 1928-ban már csak hat. Ezek egyike a somlyói képző, amely tulajdonképpen már nem is Somlyón működött, mert 1922-ben beköltözött a csíkszeredai gimnázium épületébe. Ekkor jegyezte be a csíksomlyói rendház Historia Domusába a ferences krónikás: „A Tanítóképző Intézet szomszédságunkból 1922-ben beköltözött Csíkszeredába. Jobb reménység jegyében, de azt gondolom, meghalni ment oda....”

És valóban, 1931-ben az intézményt püspöki rendelettel Kézdivásárhelyre költöztették, annak ellenére, hogy a csíkiak mindent megtettek azért, hogy megtarthassák: „Dr. Györgypál Domokos, a kath. Népszövetség elnöke a Püspök úrhoz memorandumot terjesztett elő, amelyben feltárva a Tanítóképző helyzetét, kéri, hogy a Státus okvetlenül térjen el attól a gondolattól, hogy a Csíkszeredai Róm. Kath. Tanítóképzőt Csíkvármegyéből elhelyezze. A memorandum rávilágítva ennek a kérdésnek nagy fontosságára, figyelmezteti az illetékes köröket, hogy Csíkvármegye székely katolikussága soha nem törődik bele abba, hogy megfosszák ezen ősi intézettől.” – olvashatjuk a korabeli Csíki Lapokban. A képző elköltözött mégis, előbb Kézdivásárhelyre, majd 1934-ben Marosvásárhelyre.

A Majláth tanítóképző

A bécsi döntést követő tanév legelején, 1941-ben már ismét Csíkszeredában találjuk Majláth tanítóképző néven és ekkor kezdődik az intézet rövid ideig tartó második aranykora, hiszen 1956-os (vagy levéltári adatok szerint 1958-as hivatalos) megszűnéséig több mint félezer növendék szerzett itt tanítói oklevelet és évtizedekre

megoldotta Csík-, Gyergyó- és Háromszék falvainak szakképzett pedagógusokkal való ellátását.

Az újraindított intézmény ismét a csíkszeredai gimnázium épületében kapott elhelyezést. Mivel a gimnázium tanulóinak száma is rohamosan növekedett, a Tanítóképző csak ideiglenes kaphatott helyet épületében, diákjai pedig a „pincétől a padlásig", sőt egy szomszéd épület bérelt helyiségében is tanultak.

Molnár János nyugdíjas tanító bácsi mesélte, hogy gimnazista korában gyakran tartottak közös próbákat a Tanítóképző kórusával. Pályaválasztását is ez határozta meg: „a próbán megjelenő képezdészek tökéletesen énekelték a szólamokat".

Hazatérés Csíksomlyóra

Húsz évi vándorlás után az 1942-43-as tanév elején a képző visszaköltözött a somlyói székház falai közé. Az épület 1922 után egy ideig üresen állt, majd a Stabilimentnek nevezett szövőüzem működött benne. Ennek bukása után magánlakások kaptak helyet az épületben, míg végre az Erdélyi Katolikus Nőszövetség Salvator Egészségházát és Kaláka Leánynépfőiskoláját, valamint a Csíki Múzeum gyűjteményeit helyezték el itt. Hosszas tárgyalásokra volt szükség ahhoz, hogy a szülőotthon másik épületbe költözhessen. Annak átalakítása viszont olyan lassan haladt, hogy „amikor 1942. szeptember 1-én az első, bútorokkal megrakott tehénszekér begördült a székház udvarára, a szülőotthon, a népfőiskola és a múzeum változatlanul a helyükön voltak."

Áldatlan állapotok

„A Székházban a sok, irodának épült szoba közt csak 4 terem akadt és a falak, a padlók, az ajtók és az ablakok roppant elhanyagolt állapotban voltak. Hogy ne is beszéljünk az alagsorról, ahol a hajdani ebédlőterem padlóján keletkezett tóban békák ugrándoztak, sem az illemhelyekről, amelyeket minden képzeletet felülmúló undorító állapotban vettünk át." – jegyezte fel az igazgató.

– Az 1942-43-as tanévben, már a csíksomlyói épületben, a kezdetleges berendezésekkel, feltételekkel rendelkező képzőben folytattuk a második osztályt – mesélte Salamon Imre, a képző volt diákja.

Molnár János 1943-tól tanult itt:

– Elég nehézkes volt, azelőtt egy évvel költözött át és még nagyon sok feltétel nem volt megteremtve. Nem voltak berendezett hálók és osztálytermek, felszerelések, könyvtárak a jó munka kibontakozásához. A tanári kar és a vezetőség mindent megtett ezek pótlására, de ebben a háborús időszakban nem volt lehetőség arra, hogy a képző bővüljön. Még arról is volt szó, hogy hadikórházzá alakítják át.

– A mi évfolyamunk huszonnégyes létszámmal indult – mondta Salamon Imre tanító bácsi –, a következő év huszonegyes, azután tizennyolcas lett, az utolsó tanévben, 1944-45-ben, már úgy lecsökkent, hogy mindössze négyen maradtunk. De ebben az évben megjelent a lányok csoportja és a tablóképünk is kiegészült vegyes osztályra.

A lányok

– Kezdetben vegyesek voltunk – idézi a múltat a Molnár házaspár – aztán 46-ban különváltak a lányok. A tanárok persze mind a két intézetben tanítottak.

1945-ben a csíksomlyói tanítóképzés két intézménye a Majláth és a Szent Erzsébet nevet viselte. A Szent Erzsébet Római Katolikus Tanítóképző és Leánynevelde Gyergyószentmiklósról költözött Csíksomlyóra.

– A legszebb az volt, – meséli Salamon Imréné – hogy összeverbuválódtunk innen-onnan 47-en, mégis összeforrott osztály lett. Anghi Dénes volt az igazgatónk, a lányok bentlakása a zárdában volt, a vincés apácáknál. Onnan jártunk a képzőbe iskolába.

Molnár Jánosné szerint csak megtűrtek voltak az árvaházban, a Kalotban, a fiú-intézetben.

– Nem szabadott kimenjünk az udvarra szünetben sem. Egy külön terem volt kijelölve számunkra, így nem volt közös szünetünk.

Ennek ellenére nem volt ez elviselhetetlen állapot, hiszen közös tevékenységek is voltak: énekkari próbák, összejövetelek (akkoriban ismerkedési délutánoknak nevezték). Sokan később házasságot is kötöttek. Molnár Jánosné viszont megemlíti, hogy az összejöveteleken a tanárok végig velük voltak.

Az oktatás

Az intézet évkönyve szerint a negyvenes években a tanításban a főgondot a nemzeti tárgyak, az ének és a vallásos tárgyak oktatására fordították. Ugyanakkor „tekintettel arra, hogy az erdélyi tanítónövendékektől a kormányzat olyan fokú román nyelvi ismereteket kívánt, hogy a román tannyelvű iskolákban is minden nehézség nélkül taníthassanak, a román nyelvű népiskolák számára írt tankönyvek felhasználásával és felemelt óraszám mellett e tantárgyban is komoly eredményeket” igyekeztek elérni.

A nevelés

Salamon Imre nyugdíjas tanító az önképzőkör tevékenységében is részt vett:

– Irodalmi vonatkozású volt elsősorban, de az akkori időknek megfelelő kulturális és kicsit politikai jelleget is kapott, ha nem is túlzottan, de ezek akkor hozzátartoztak a tanítói mesterségre való felkészítéshez.

Molnár Jánosné emlékszik arra, hogy tankönyveik nem voltak, ismeretanyagot így keveset kaphattak, de nevelés terén „amit megkaphat a diák, megkapták.”

A fegyelem

Az idős tanítók mai napig emlegetik, hogy „szigorúság volt.”

– Az iskolai rendszabályt be kellett tartani. – meséli Molnár János. – Akkoriban nem volt autóbusz, így hát nem sokat mászkáltunk be Szeredába. A tanárok iránti tiszteletet megkövetelték.

A képzőnek nehezen lebonyolítható honfoglalása és az épület állapota a tanárok és növendékek hangulatát is befolyásolta. Talán az 1942-43-as tanév volt az egyetlen, amelyben súlyos fegyelmi gondokról olvashatunk az intézet értesítőjében:

„Mivel az igazgatónak éjt és napot összetéve, majdnem kizárólag szervezési és építési ügyekkel kellett foglalkoznia, olyan elemek, akiket amúgy is csak a létszám szaporítása érdekében vettünk fel, egy ízben az engedelmesség nyílt megtagadására is rá tudták bírni a félrevezetett és megfélemlített ifjúságot.”

Amikor 45-ben, menekülés után megkezdődött a tanítás, Molnár Jánost idézve, „egy kicsit bedobták a gyeplőt.” Pl. szabadott szivarozni. Talán azért is engedtek nagyobb szabadságot, mert tanult itt néhány olyan fiatal is, aki a harctérről jött vissza.

A Mária lábánál

Katolikus intézet lévén a tanárok jó része, pap, illetve ferencrendi barát volt.

– Vallásos nevelés volt, – folytatja Molnár János – de nem az a kimondott, szigorúan vett se jobbra, se balra. Felkészítettek arra, hogy majd kántorok is leszünk és a liturgiába is bevezettek.

– A paptanárok léte azt is sugallta – mondja Salamon Imre –, hogy a Mária lábánál csak vallásos és megfelelő tanítóképzésre helyet biztosító oktatás-nevelés folyik. Persze ebben benne volt az is, hogy egy igen kicsit katonai nevelést is kaptunk, a levente-fogalom is érződött. Időközönként gyakorlatokat szerveztek azokkal, akiket az iskola vezetősége kiválasztott.

Mikor a képzős század kivonul

Molnár János osztályuk indulóját is elénekelte: „Mikor a képzős század kivonul, a világ kivirul és a lány szívéhez nyúl, / Mikor a képzős század sorban áll, a tanár úr is szalutál, szalutál. / Végigment a főutcán egy friss képzős gyerek, Megállt minden

forgalom, hogy őt is nézze meg, / A jóisten fenn az égből lemosolygott rá / ő teremtett jókedvében vidám képzős gyereket …”

– Persze, annak idején, mikor sorba állva végigmentünk Somlyó utcáin, mindenki ránk nézett, pedig nem voltunk kiöltözött valakik, egyszerű diákgyerekek voltunk – tette hozzá. Amiatt, hogy igen gyakran énekeltek, a képzősöket bőgészeknek is csúfolták. Szünetekben is gyakran hegedültek, énekeltek.

A tanárok

A régi diákok a tanárokra is szívesen emlékeznek. Salamon Imrének Sántha Alajos volt az osztályfőnöke.

– Nagyon mellénk álló, jó pedagógus volt – mondja.

Páter Márk József csíksomlyói ferencrendi atya is a tanítóképző diákja volt:

– 1945 januárjában kezdtük az első évet, de nagyon kedvesen és hangulatosan. Dávid László paptanár volt az igazgatónk, kedves tanárunk volt Kocziány László, Kovács Dénes, Sántha Alajos, Ferencz József, Boros Valér, Petres Kálmán. De tulajdonképpen mindegyiket nagyon kedveltük.

A pünkösdi búcsúk

A pünkösdi búcsúk alkalmával a tanítóképzősök segítettek a rendfenntartásban a templom előtti téren, a felvonulásnál. A kegytemplomban a Mária szoborhoz érintették a hívek tárgyait, jó részük pedig énekelt az énekkarban.

Az 1949-es búcsúkor Márton Áron püspök a Gyimesekbe ment bérmakörútra.

– Az egész megyéből idesereglettek Somlyóra a népek és nagy lelkesedéssel várták, hogy a gyimesi csángók érkezzenek, – mesélte Holló Gábor nyugdíjas tanító – ugyanis mindenki észrevette, hogy támadást akarnak intézni a püspök atya ellen. A püspök úr lóháton jött Csíksomlyóra, úgy kísérték végig, hogy nehogy baja essen. Hát mi képzősök is nagyon ki akartunk menni, de akkor megkezdődött ez a kommunista időszak s nem lehetett, nem engedtek. Nekünk, a kintlakóknak még szerencsénk volt, mert szabadabban mozogtunk, de szegény bentlakóknak megtiltották szigorúan, hogy a búcsún részt vegyenek. Kitervelték, hogy viszik kirándulni egy tömbben, így akkor a somlyói búcsún nem vesznek részt. A legtöbb bentlakó mégis részt vett a búcsún. Pedig bezárták az ajtókat, a portás ügyelt arra, hogy nehogy valamelyik gyermek kiszökjön vagy kilógjon. Voltak bátor fiúk is köztük, a csatornán leereszkedtek, úgy is elmentek. Ugyanígy volt az én feleségem is, aki kilences magaviseletet kapott, mert akik részt vettek a búcsún, azok kilences magaviseletet kaptak.

Somlyó szelleme

A tanítóképző végzettjeit Csíksomlyó szelleme végigkísérte egész életükön.

– Somlyó egy fogalom, ez maradt meg végig, bármerre mentünk. – mondja Molnár János. – Ez adott erőt küzdelmekben, munkában, létünkben.

– A képző embert csinált belőlem és kortársaimból is. – vallja Molnár Jánosné.

Salamon Imre szerint a képző mindenkit rászoktatott arra, hogy a tanítói mesterség nem csak az osztályban elvégzendő munkát jelenti, hanem a népnevelést is szolgálja.

– Te vagy ott, rád figyelnek, te köszönj előre, fogadtasd be magad – mondja.

Az 1948-as tanügyi reform a tanítóképzőben is éreztette hatását, új eszméket, új tanokat kezdtek hirdetni.

– De nem volt hatásos – emlékezik vissza Páter Márk József. – Nem tudtuk még akkor, hogy mit hoz a jövő, a világváltozás.

Domokos Pál Péterrel Székedi Ferenc készített interjút a kilencvenes évek elején. A néprajzkutató ekkor így vallott az Alma Materről: „Híresnek mondták az iskolát és hogyha Somlyóról kikerült tanító vagy tisztviselő jutott valahová az rendszerint dicsőséget hozott a székelységnek és szívesen vették a székelyföldi végzettségű emberek közreműködését. Én csak hálával gondolhatok magára az iskolára.”

Az utolsó évfolyam, melynek osztályfőnöke Máthéffy Győző volt, az utolsó tanévet a mai Petőfi Sándor iskola épületében végezte.

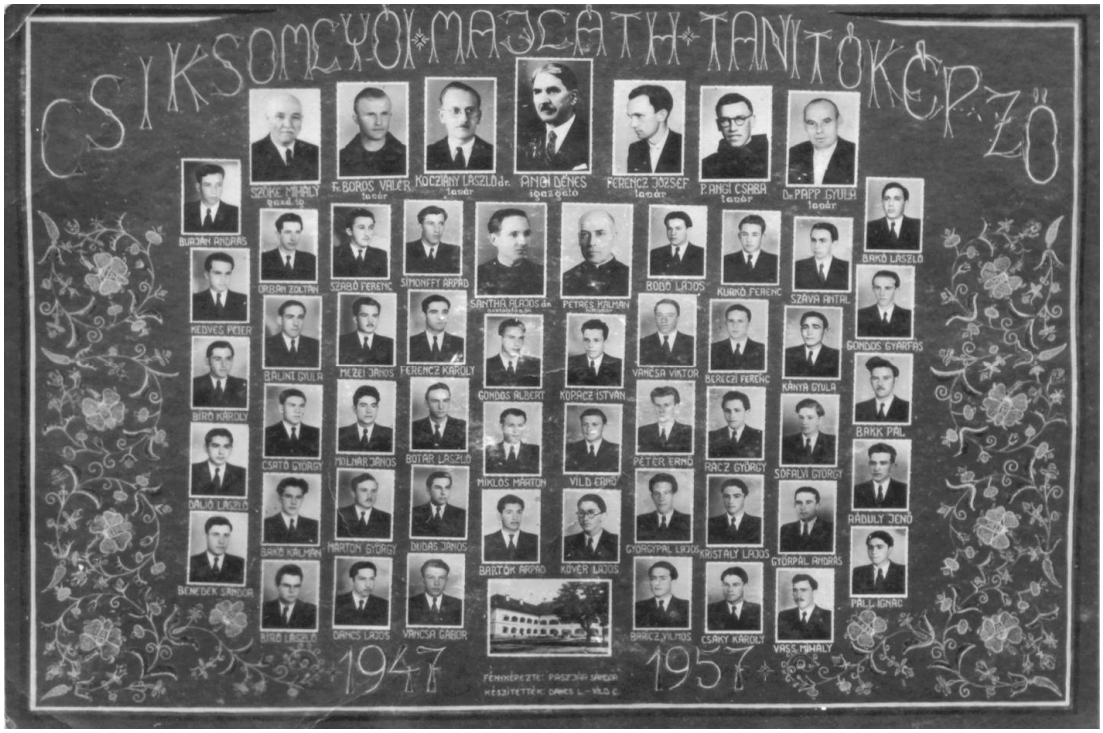
A csíksomlyói tanítóképző

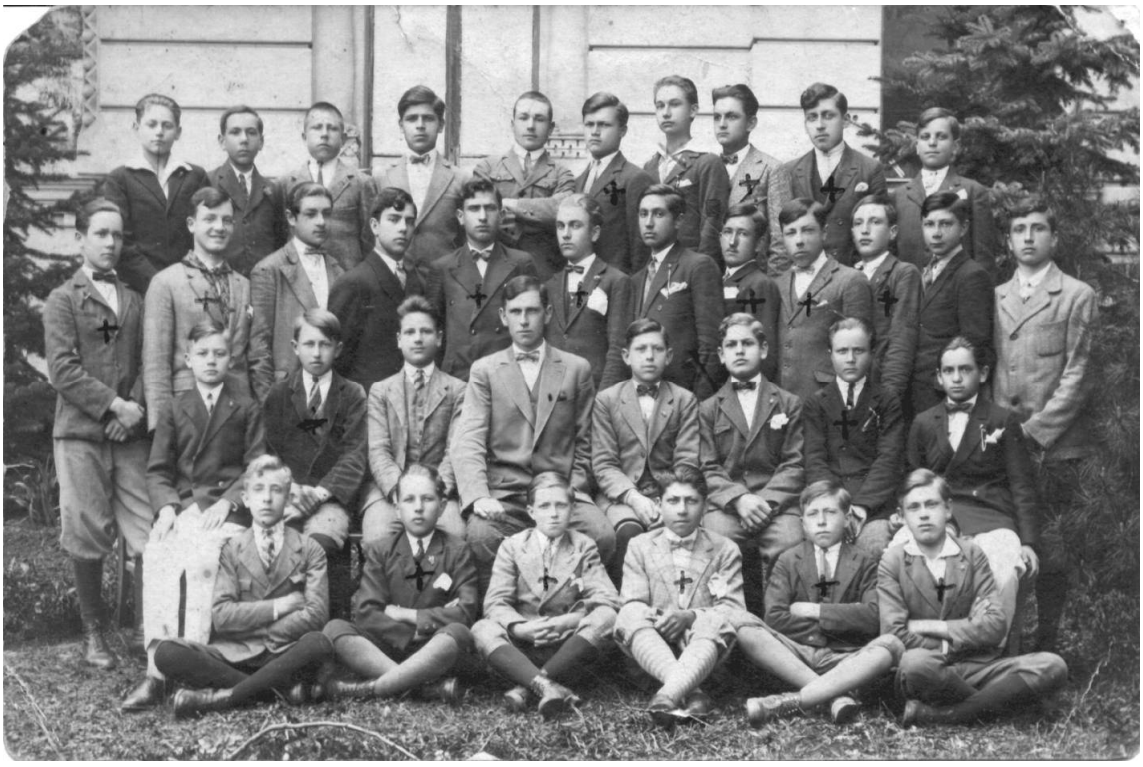
A régi somlyói székház előtt 1945-ben.
A képzősök leginkább itt érezték otthon magukat

A Csíkszeredából elköltöztetett tanítóképző
Kézdivásárhelyen végzett első évfolyama.

A Majláth tanítóképző 1947-es végzettjei.
A tabló eredetije Molnár János előszobáját díszíti

Tanítóképzős növendékek 1930-ban, még Csíkszeredában

Tanítóképzős lányok tablója 1949-ben.

A somlyói épületben ők végeztek utoljára.

Népfőiskolák Csíksomlyón

„Mozdul a föld, ébred a magyar, / Szebb jövőn dolgozik minden férfikar.
Ébredjetek! Munka vár reánk. / Így lehet újra nagy drága szép hazánk.”

(Részlet a KALOT indulójából)

I. A Kalot

Csíksomlyó az eltelt évtizedek, sőt évszázadok alatt mit sem veszített népszerűségéből. Annak ellenére, hogy ma már nem iskolaközpont, temploma és búcsújáró helye messzi földről vonzza a hívőket és turistákat. Ugyanakkor az 1989-es változások után felépített Jakab Antal Tanulmányi Házban szervezett rendezvényeken, találkozókon tudósok, értelmiségiek százai fordulnak meg. Sokan észre is veszik, hogy a Tanulmányi Ház két összefüggő, de különböző korú és jellegű épületből áll, de kevesen tudják, hogy a régi, Kós Károly tervezte épület a második világháború alatt épült és a KALOT csíksomlyói népfőiskolájának nyújtott otthont.

Az itt folytatott tevékenység nyomait kutatva jutottam el Burján Antalhoz, aki ma a Csíksomlyó melletti Csobotfalván lakik és szívesen mesél a KALOT mozgalomban eltöltött éveiről.

– Lényegében a KALOT egy olyan ifjúsági szervezet volt, ami Magyarországon már 1940 előtt létezett és negyven után itt is megalakították. Persze, mi, akik itt tanfolyamot végeztünk már tudatában voltunk annak, hogy mi a cél, miért dolgozunk, miért tanulunk, s mit kéne véghezvigyünk. De aztán jött a háború...

– Úgy tudom, Anti bácsi ott is dolgozott...

– Mi helybéliek ketten ott dolgoztunk az építkezésnél, aztán annyi kedvezményt kaptunk, hogy nekünk nem kellett a kaját fizessük, se semmit. Mentünk reggel 8-ra, este 6-7 órakor jöttünk haza. Úgy két-három évet dolgoztam ott s benne is van a munkakönyvemben, mert az illető igazgató Magyar Ferenc volt Magyarországról és rendesen fizette a betegsegélyzőt. Ezt aztán megkaptam az irattárban s ez segített meg az állami nyugdíjban.

– Hogyan zajlott az oktatás?

– Előre volt a faluvezető képző, öt napos, egy hónapos, három hónapos. Ez növelte ki a faluvezetőket. Így voltunk a „faluképzőn” tizenhaton. Le is írta István Lajos:

Csíksomlyón a székely népfőiskolában, tizenhaton ülnek szépen sorjában... s aztán felsorol mindenkit név szerint.

Ez arra szolgált, hogy megtanítsa, mi a tennivalója egy elöljárónak a községben ahol, dolgozik. Itt annyi ismeretet meg lehetett szerezni, hogy aki azt jól figyelembe vette, tudta volna a falut vezetni. Kellett ismerje a népet, kivel hogy bánjon, a törvényeket, hogy mit lehet és mit nem. Voltak gazdasági, számítási tárgyak, s általában amit egy középiskolás tanult, azt rövid idő alatt át kellett venni.

– Az iskolai tárgyakon kívül még mit tanultak?

– Hát tanultunk énekelni, táncolni. Ott van pl., amikor a lányok búcsúznak, körben vannak az udvaron. S akkor volt egy királyfi, aki felöltözött szegény paraszti ruhába s elment, kérte a bíró lányát, az nem ment, így aztán elment a kosárfonó lányához... Azt a királyfit én játszottam. Tehát ez egy mintakép volt megint, hogy melyik mennyire igényes.

– Emlékszik a megszűntére?

– 1943-ban még szombaton dolgoztam és hétfőn vonultam bé, október 4-én. 1947-ben kerültem haza, akkora már felbomlott. A front átvonult itt, kik menekültek, kik nem...

A faluvezetőképző egy másik végzettje, Ambrus Károly, ugyancsak Csobotfalván él.

– Amit akkor tanultam, ma is ahhoz tartom az életemet: Tiszta fej, tiszta szív és tiszta kéz. Ehhez ragaszkodtam egész életem folyamán – foglalta össze a KALOT lényegét.

A KALOT, azaz a Katolikus Agrárifjúsági Legényegyletek Országos Testületének mozgalma a két világháború közötti katolikus megújulás egyik legszámottevőbb jelensége. Egy népéért elkötelezett jezsuita szerzetes, P. Kerkai Jenő kezdeményezte, aki a Szent Ignáci lelkigyakorlatoknak és az egyház szociális tanításainak ihletésére célul tűzte ki az agrárifjúság felemelését. A mozgalom 1935-ben indult el és alig egy évtizedes fennállása alatt országossá fejlődött, félmillió taggal, 500 helyi csoporttal, húsz népfőiskolával. Ezek egyike volt az 1941-ben megalapított csíksomlyói népfőiskola.

„Jelünk fenyőlomb és kereszt,
Kaláka dolgos jelszavunk,
Mi bízó hittel valljuk ezt
És székely lányok maradunk.”

(Részlet a Kaláka indulójából)

II. A Kaláka

Csíksomlyó nem csak a tanulni vágyó legényeknek adott otthont a negyvenes évek elején, hanem a lányoknak is. A Kaláka végzettjeinek egyik tablóját ma is a tisztaszobában őrzik a csobotfalvi Burján Antalék. „Kalákás” az ugyancsak csobotfalvi Gecző Irén is, aki úgy emlékszik vissza, hogy ez olyan „iskolaszerűség” volt.

– A három hónapos tanfolyamra kerültünk négyen a faluból: Komsa Margit, Péter Etu, Ambrus Karcsiné, Rózsika és én. Aztán voltak Alcsíkról, Szentgyörgyről, Fenyédről, Máramaroszigetről is volt egy nő, s a felcsíki községekből is voltak. Elég sokan voltunk, de már nem tudom a számot.

– Hogyan zajlott a kalákás egy napja?

– Akik bentlakásban voltak, bent reggeliztek, aztán kezdődött az óra. Rendesen minden padban ült kettő, mint az iskolában. Aztán tanultunk. Történelmet, magyar történelmet, mert románul nemigen tanultunk semmit. Délután is volt foglalkozás. Aztán máskor beosztottak kettőt vagy négyet a konyhára, ott volt Brigitta nővér, a szakácsnő, ő magyarázott, segített az ebédfőzésben.

Mi is ott ebédeltünk, mert délután ismét órák voltak. Kézimunkáztunk, keresztszemet varrtunk, a szövésre is beosztottak, ma három, holnap kettő, hogy mindenki valamit tanuljon. Két szobába voltak berendezve a szövőszékek. A nyolcnyüstösöket tanították, s olyan mintás abroszokot szőttünk. Mindig ott kellett legyenek velünk a nővérek, mert mi nem voltunk túl ügyesek, hogy ezt tudjuk csinálni. Volt egy ilyen munka, aztán megint óra. A bentlakók ott maradtak aztán, hol énekeltek, hol vicceltek, sokszor mi is maradtunk.

– A tanuláson kívül mivel foglalkoztak?

– Ambrus Karcsi be-bejött s tanított a népi táncra. Aztán eltervezték, hogy elvisznek sétálni Szeredába. Mentünk be a Szék útján, székely ruhába felöltözve, elöl ment a tanárnő, s mi utána kettős sorba s ott a nevezetességeket megnéztük.

Aztán elvittek Szárhegyre, a templomba s volt valami előadás, de már nem tudom, mi.

Akkor azt mondták, hogy elvisznek Magyarországra, hogy ott mutassunk be egy népi táncot. No, elvittek, de nem mutattunk be semmit, hanem felöltöztettek székely ruhába, s elvittek minden nevezetesebb helyre. Esztergomban megmutatták az érsekséget. Amíg mentünk a hajón, mert azzal vittek, végig énekeltünk.

Elvittek az állatkertbe is. Mindenesetre, nekünk csudás volt. Meg volt mondva, hogy hánykor találkozunk s jövünk vissza a vonattal. S akkor nagy ügyesen, egy korombelivel úgy elcsodálkoztunk az állatkertben a vízilón, úgy eltátottuk a szánkot, hogy mi ottmaradtunk s a többiek elmentek. Azt se tudtuk, hogy melyik villamos visz a Keleti pályaudvarra, s pénzünk se volt, jelzem. Aztán megkérdeztük a kalauzokat, s mikor kiérkeztünk a tanárnők megszidtak, hogy hogy vagyunk ennyire izék, mint mondták, hogy csíki, eltátod a szádot...

– Mennyire vette hasznát a tanultaknak a későbbiekben?

– Elvégeztük, de tovább semmit se tudtunk haladni, megmaradtunk ezzel. Viszont annyi, hogy főzni megtanultunk, de szőni csak kevésbé, azt a nagy nehéz mintát, lehet, hogy a messzivalók igen, de én nem tanultam meg.

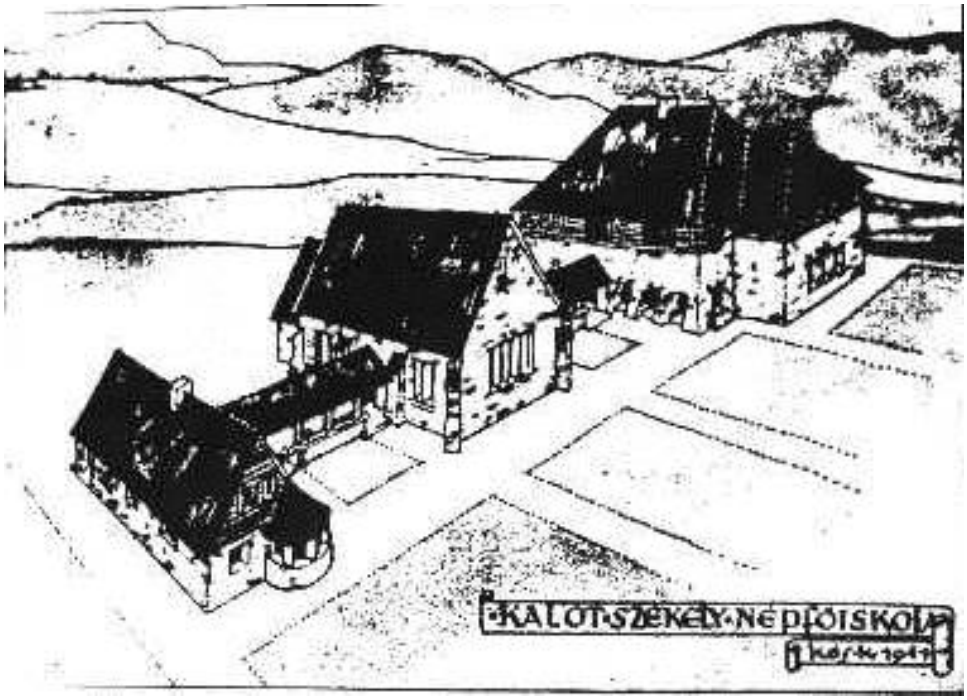
A Kalász-mozgalom a húszas évek közepén Bihar megyéből indult el a Katolikus Nőszövetség irányításával. Az erdélyi vezetőség 1941-ben megbízta Zakariás Flóra nővért az akkor már Kalákának nevezett leánynépfőiskola megalakításával Csíksomlyón és Kézdivásárhelyen. Célkitűzése az volt, hogy hitükben erős, nemzeti érzésben öntudatos, hagyományaikat ápoló, gazdaságilag képzett családanyákat neveljen a székely falvak lányaiból.

Épül a KALOT otthona

A KALÁSZ végzősei a szülők előtt is bemutatták a tanultakat

Kós Károly madártávlati rajza a KALOT-ról

„Hóban és koromban jártam, / Álmokból épült a házam,
Ember voltam, magyar, / Aki megmaradni akar.”

(Ferenczes István)

Az építőmester

Ferencz Imre építőmester, a KALOT építkezési munkálatainak vezetője, 1908. október 27-én született Csíkpálfalván. Szülei Ferencz László és Balló Juliánna. Édesapja földműves volt, édesanyja háziasszony, egyik testvére ferencrendi szerzetes lett, p. Benignus, a nővére polgári iskolát végzett.

„1915-től 1921-ig végeztem iskolai tanulmányaimat, kitűnő jeles bizonyítvánnyal, 3 évig az esteli továbbképzőbe, 1924-ben felszegődtem 4 éves tanoncnak ács és kőművesiparra, 1928. szeptember 18-án segédkönyvet kaptam Vécsei Gábor csíkszeredai építésztől, még négy évet voltam gyakornok.

1932-ben Bukarestbe mentem iparra gyarapítani, 1936-ban a Práger cég hat hónapos rajziskolába küldött. 1938-ig mint munkavezető voltam. 1939 május 25-én a csíkszeredai Bacăui komiszió előtt letetettem a mesteri vizsgát és 1943-ig, mint önálló folytattam az építkezést.” [Részlet Ferencz Imre önéletrajzából]

A KALOT

– Első nagy munkája a KALOT volt. Addig magánházakat tervezett-épített. Egyébként minden ifjúsági mozgalomban részt vett, azt hiszem ‘38-ban volt a csíki küldöttséggel kint az eucharisztikus kongresszuson és soha nem vonta ki magát, ha a közösségről, a faluról volt szó. (MK)

– 1941 tavaszán kezdték kitermelni a követ a Somlyó oldalából. Az építkezés költségeihez hozzájárultak a székely közbirtokosságok is, a Csíki Magánjavak és a magyar állam. Pálfalvából leszerződtették Ferencz Imre építészmestert és ő a helybéli kőműveseket összetoborozta. Csiszér Sándor dolgozott, Bartalis József, Orbán János, s a napszámosok aztán mi voltunk. Én is dolgoztam ott, Gecző Benjamin, Burján Antal, hordtuk a követ a kőműveseknek. 4-5 pengőt fizettek a napszámosoknak, 10-et a kőműveseknek. Akkor ez jó pénz volt, volt vásárlóereje. (AK)

– A KALOT épületét Kós Károly terveinek alapján építette és nagy barátságok születtek az alatt az idő alatt: Szervátiusz Jenő bácsit akkor helyezték rajztanárnak

Somlyóra és édesapám volt az, aki faragta a köveket a KALOT-hoz s amikor egy olyan formát talált, félretette a művész úrnak. (MK)

– Az ittvaló népnek tetszett a stílus. A régi székely építőstílusból vette. A hó könnyen lecsúszik és ellenáll a viharoknak. Nagyon hamar felépült. 1942 őszén már az új épületben tartották a tanfolyamokat. (AK)

A szoborállító

Csíkpálfalva főterén egy szobor áll: egy öreg honvéd kétméteres, műkőbe öntött szobra. Az egyik első honvédszobor.

– Ferencz István csíksomlyói szobrásszal együtt mintázták meg, itt az egyik udvaron. A kőművesmunkát, a szobor talapzatát édesapám végezte el. Mikor meg volt mintázva, először negatív gipszbe öntötték, utána betonból öntötték meg a pozitívot. (FI)

– A közbirtokosság fizette, Imre bácsi volt aki megtervezte, aki a munkát levezette. Neki volt az elképzelése, hogy legyen honvédszobor. Aztán a birtokosság beleegyezett, hogy legyen honvédszobor, de avval a feltétellel, hogy ha mégse nem sikerül, egy olyant mint a madéfalvi, egy olyan turulmadarat rézből fognak öntetni, s az lesz a tetején. Aztán Somlyón élt ez az öreg Pista bácsi, ő úgy mutatta bé magát, hogy fafaragó Ferencz István. Ő fogott neki, hogy agyagból megformálja ezt a honvédszobrot. Félig megcsinálta agyagból, de akkora tömeg volt az a nyers agyag, széjjelcsúszott. Imre bácsi, mint egy karácsonyfa egy olyan vastagabb fenyőfát levágott, aztán ilyen csapokat, húsz-harminc centi hosszú csapokat oldalt meghagytak benne s arra aztán az öreg szobrász megformálta. Aztán a közbirtokosság vezetősége oda volt híva, hogy nézzék meg milyen lesz körülbelül a szobor. Egy ember kétségbe vonta, hogy igen durva az arca. Pista bácsi mondta, egy kicsit csúf kifejezéssel, hogy a székely arc durva kell legyen.

– A szobor egy elkészítetlen házban volt megcsinálva agyagból, meg kellett száradjon, akkor szépen gipszet húzott, 8-10 cm vastag gipszréteget húzott rá, darabokban. Ő ahol látta, olajjal kente, leszedte, a mintát összerakták, lánccal, dróttal összekötözték, még gipsszel körülhúzta s feljelről betonnal megtöltötték. Így lett meg az a honvédszobor, ami most jelenleg Pálfalván van. (PÁ)

– „A honvédről nem lehet tudni, hogy vigyázzban áll-e vagy éppen pihenőt vezényeltek neki, mert bokáig takarja a mundér, amelyet valahol a nagyorosz télben, a Don-kanyarnál viselt. Csupán a szuronyos puskáról mondhatjuk bizonyossággal, hogy most már örökre belefagyott marokra szorított két kezébe.” [Részlet Ferenczes István Gyásztól gyászig című írásából]

– Valamikor az ötvenes években lehetett. Éjszaka dörömböltek az ajtón. 3-4 magas rangú tiszt jött. Reflektorokkal megvilágították a szobrot, kivitték édesapámat, hogy 3

nap alatt tüntesse el. Emlékszem, hogy három napig nagyon szomorú volt, s azt válaszolta nekik, hogy: ideállok a szobor elé, lőjenek meg, de nem bontom le. Én ezt a szobrot megálmodtam, megterveztem és akinek nem tetszik, az bontsa le. Ez volt az első. Azt hiszem, hogy a hatvanas évek elején volt a második, azt is megérte. Akkor is éjszaka jöttek, hogy el kell tüntetni, majd a nyolcvanas években is hallottuk, hogy ki van tűzve a lebontása. (MK)

A templomépítő

„1944-ben megnősültem és átvettem a Hangya Szövetkezet kezelését 1950-ig.” [Részlet Ferencz Imre önéletrajzából]

– A faluban is nagyra becsülték. A templom építése ki volt adva egy vállalkozónak. A háború es közbejött, a pénz es elveszett s ő akkor állott az épület mellé, amikor pénz se volt s a semmiből kellett építeni, mert hanem azt hiszem meg es omlott volna. A hosszú oldalhajó része egészen meghajlott volt. Ő volt aki tervezte melléje azt a cintermet, két méter mélyen alapot ástak, a toronynak a két tartóoszlopát (mert a torony es megfűdült volt), mind kitervezte, most is meg lehet nézni, milyen tökéletes. S nem úgy csinálta, hogy az kihívó legyen, hanem mintha egybe lett volna építve a templommal. (PÁ)

– A templomot építették 49-ben. Már minden úgy nagyjából kész volt, egyedül a bádogtetőzet és keresztek hiányoztak. Három kereszt. Akkor betanított apám egy színdarabot. Addig járták a medence falvait, amíg összegyűlt a templom keresztjeire való pénz. Én emlékszem, a keresztek bent voltak az iskola szertárába, ötéves gyerekként nekem hatalmas valamiknek tűntek, be is bújtam az egyiknek az alsó részébe. (FSI)

– Amikor a templomot felszentelték, én három éves voltam. De utána szüleim elbeszéléséből tudom azt, hogy az akkori megyegondnoknál volt a nagy ebéd az udvaron. És édesapám nagy szerényen leült az asztal végére. A püspök úr szétnézett és mondta: gyere fiam, ülj mellém. Meggörbültél a templomépítésbe, mint a jól ért búzakalász. Maga mellé ültette és megköszönte. Azt mondta neki, hogy ha a falu nem mondott köszönetet, akkor én mondok most a falu nevében. Márton püspök nem feledte el a templomépítő Ferencz Imrét. Hetvenben igazolódott, amikor az első bérmaútjára engedték a Székelyföldre. Az öcsémmel együtt bérmálkoztunk akkor és Szeredából nem Delnére ment, hanem először Pálfalvára, a harangozó néni fogadta, megmutatta, hol van az apám sírja. Azt mondta, egy imát szeretnék elmondani. (MK)

A bujdosó

„Az 1951-es évben a csíkszeredai városi néptanács invesztíciós építési munkálatainál voltam inkadrálva, mint mester.” [Részlet Ferencz Imre önéletrajzából]

– 1953-ban egy ház befejezése után behívta az embereit a kocsmába, hogy tisztelje meg. Nekünk volt rádiónk és hallgatta mindig a Szabad Európát. Bemondták, hogy Sztálin meghalt. Bement a kocsmába, s mikor két pohárral megivott az emberekkel, kérdezte a kocsmárosnét, Borbála nénit, hogy maga miért nem vette le azt a képet a falról? Már nem él. S egy munkása a faluból, már nem tudom, ki, akinek munkát adott és kenyeret, az elárulta. (MK)

– A legdöbbenetesebb élményem, amikor eltűnt. Ezt írtam meg a Gyásztól gyászig-ban. Akkor vittek először az erdőbe. Anyai nagyapámmal és édesanyámmal elmentünk nyári tüzelőért és én őriztem a teheneket. Estefelé nagyapám mondta, hogy hajtsd ide a teheneket. Az egyik tehén után elbolondultam, bekerültem az erdő sűrűjébe. Sírni kezdtem, rettegtem. Nagy későre édesanyám megtalált, ráadásul jól meg is vert. (FSI)

– Egy brassói cipész – néptanácselnök volt akkor a faluban – mikor megtudta, hogy édesapámat feljelentették, utána küldte egy építkezéshez a kézbesítőnőt, hogy gyorsan tűnjön el a faluból, mert hanem letartóztatják. Akkor ment el édesapám az erdő fele. (MK)

– Mikor jöttünk le a pálfalvi erdőn, Nyírtetőn, akkor állított szembe apám egy bottal a kezébe, hogy utánam jöttek... (FSI)

– Hát világgá nem ment, hanem Csomortánban élt egy jó barátja, Zöld Jóska bácsi. A kamrába betette, a szekrényt nekinyomták a kamraajtónak és ott volt októbertől március–áprilisig. Aztán deszkát vittek Moldvába és deszkák alá rejtve csempészték őt is át, úgy került be Moineşti-re. (MK)

– Szinte négy évig nem láttuk. Akkor tettek meg kuláknak. (FSI)

– Keserves évek voltak édesanyámnak és nekünk is, mert őt mint kulákot a gödörásótól elkezdve mindenhova odatették s még a nagy beszolgáltatások,… három kicsi gyerekkel… (MK)

A kultúrházak

„Csíkszeredán a Pénzügynél kivettem az Iparengedélyt, 1962. október 7-én a Pénzügy visszavonta az engedélyt. Ezen idő alatt terveztem és építettem a pálfalvi, a szentkirályi és a delnei kultúrházakat.” [Részlet Ferencz Imre önéletrajzából]

– A rajoni Kultúrbizottság elnöke Bakó Laci bácsi volt és ő is Pálfalva szülötte. Ő biztatta apámat, hogy ha már kész a terv (azt hiszem már 54-ben elkészült) fel kellene építeni a kultúrházat. Aztán 56-ban egy újabb terv készült. A régi néptanács itt volt a mai kultúrház helyén, de nagyon romos épület volt, azt lebontották, aztán annak a helyébe tervezte édesapám. (MK)

– Gyönyörű elképzelése volt. A központot milyen szépen kivitelezte, eltervezte. 42-ben, amikor épült a szobor, már akkor belelátott abba, hogy oda egy központot kell alakítani. A kultúrházat szépen betervezte arra a kicsi szűk helyre, és mindig a körülvaló házakhoz is viszonyult. (PÁ)

– 57-ben volt azt hiszem, mikor az embereket nem tudta kifizetni és haragudtak rá, az egyetlen tehenünket kivezette az istállóból, eladta és abból fizette ki az embereket, hogy a végelszámolást majd megkapja. A papírok igazolják, hogy 1966-ban készült el végül is a végelszámolás a csík Rajoni Néptanáccsal a Művelődési Házra, de soha nem kapta meg az árát. A KALOT-ét sem egyébként. Annak a tárgyalása 47 októberére volt kitűzve. Nem tudott elmenni, maradt a kárral. (MK)

– Szentkirályon a kultúrházat ő es tervezte, ő es rajzolta, ő es építette. Én ott voltam végig mellette, béfödésig. Olyan hatalmas fákat, miket oda fel kellett vigyünk, szinte gyermekekkel… úgy kidolgozta annak a felvivését, olyan egyszerűen, hogy azt ma daru nélkül fel se tudják tenni. (PÁ)

– Országos típustervnek fogadták el azt a tervet: ő is tervezte s az alapoktól kezdve ő is vitelezte ki. Egyébként nem hiszem, hogy lett volna egy sajátos stílusa apámnak. Inkább ő amit tanult szakmailag, mint építőmester, azt próbálta a helyi adottságoknak megfelelően átdolgozni. (FI)

A megálmodott ház

„Kollektívbe 1962-be álltam be 1 ha 86 ár földdel. 3 gyermekem van... Sem a múltban sem a jelenben semmiféle pártnak a tagja nem voltam.” [Részlet Ferencz Imre önéletrajzából]

– Végtelenül egyenes, igazságos embernek ismertem. Kimondottan egyenes jó székely-magyar ember volt Imre bácsi. Mindenkinek eleget tett, községnek, embernek, egyedül az övével nem törődött. Ő hagyta, hogy az övé majd aztán meglesz. Szegény aztán nem sikerült bevégezze a házát. (PÁ)

– Államvizsga előtt voltam, utolsó éves Kolozsváron, az öcsém érettségi előtt. Mikor a téli vakációról visszamentem már beteg volt a gyomorfekélyével és egy hét múlva jött a távirat, hogy édesapám meghalt. Ha még élt volna egy pár évet biztos, másképp alakul a sorsunk. Amikor a legnehezebb volt, akkor halt meg. (FSI)

– Egy félig lebontott ház s két szoba alapja volt az amit ránk hagyott, s a megálmodott ház. De aztán az emberek, akik mellette a mesterséget tanulták, a volt tanítványai, februárban halt meg édesapám és május végére felépítették a házat és szeptember végére belül is annyira elkészült, hogy lakhatóvá vált. (MK)

– Verset sem tudtam apámról írni, annyira megközelíthetetlen a maga valójában. Mindent jelentett apám. Építőember volt, nem csak a szakmája szerint, hanem alkotó módon épített szellemiekben is. (FSI)

FI – ifj. Ferencz Imre – az építőmester fia
FSI – Ferenczes István – az építőmester fia
MK – Mirk Katalin – az építőmester lánya
PÁ – Petres Árpád – volt munkatárs
AK – Ambrus Károly – A KALOT munkatársa, az építésében is részt vett

Ferencz Imre, az építőmester

A csíkpálfalvi kultúrház –
„A központot milyen szépen kivitelezte”

Tekintetes

Mérnök Úrnak

Építőfelvevő

A csíkszeredai "KALOT" Székely Népfőiskola építkezésére vonatkozó költségvetését a KALOT országos Központjának jóváhagyása alapján elfogadom és az építkezési munkálatokat azonnal megrendelem.

A költségvetés megvonalyának határtalálási egy általában,mint rendszerint ünt terheli a felsőbbség a fennálló törvényes rendelkezések értelmében.Különösképpen felhívom figyelmét az építkezési anyaggal való gazdálkodásra a háborus körülmények miatt életbeléptetett megszorítások és előírások időszakhoz betartására.Annak kontrolljogi következményeiért, mint az építkezés felelős vezetője köteles vállalni.

Az építkezési munkálatoknak a Népfőiskola küldetése szolgálatára való tekintettel - lelkiismeretes végrehajtását kérem, vagyok adly tisztelettel:

Csíkszeredában,1942 évnek hó 10.

Népfőiskolai igazgató.

Megbízólevél

KISEBBSÉG A KISEBBSÉGBEN

Otthonra találtak

A regiment-asztalos

„Nem zárkózhatunk el az elől sem, hogy azok tevékenységét ne méltassuk, kik tehetségükkel és iparkodásukkal velünk közreműködtek s mint ilyenek, hasznos szolgálatára voltak a köznek.” E szavakkal kezdi Tivai Nagy Imre az idegenből jött kereskedő, Sprencz Pál alakjának felidézését [Tivai Nagy Imre: Emlékezés régi csíkiakról. Csíkszereda, Pallas-Akadémia, 1996]. Azét a Sprencz Pálét, akinek nevéhez a mai református imaház és papilak építése fűződik. Sprencz Pál a csíkszeredai várban székelő székely határőrség regiment asztalosaként került a városba és a vár környékén értékes telkekhez jutott. Az övé lett a régi kórház és a volt leányiskola helyén egy-egy belsőség, a mai református templom és annak szomszédságában lévő kőház és telek.

A vigadás helye

Kőből és téglából épült épület. Feltételezésem szerint a földszint régebbi mint az emeleti ráépítés, sőt, ahogy tanulmányoztam a helyszínrajzot és a szomszédos, lebontott épület maradványait, úgy tűnik, hogy az egész egyetlen földszintes épület lehetett. Hogy mikor osztották meg, hogy örökösödéssel oszlott, vagy pedig a szomszédos területen lévő Káderzsávek János kapta mint regiment-pék, ezt nem tudtam tisztázni, de feltételezhető, hogy a két épület valamikor egy volt. Elosztották és Sprencz Pál a maga részére építette a vigadót és emeletet húzott rá. A Petőfi utca és egyben a város egyik legrégibb épen maradt emeletes, erkélyes kőháza a múlt század 60-as éveiben vigadónak és átutazó szállodának épült a város és a környék polgári és katonai előkelőségei részére. Nemcsak nagy kártyacsaták, de különböző előadások, táncmulatságok színhelye is volt. *Az épületet 1875-ben Sprencz Pál lánya, Mária, Czipere Józsefné örökölte. Ők nem sokáig tartották meg az épületet: 1887-ben eladták 6000 pengő forintért Ráduly Eleknek. Ekkor már a csőd szélén álltak, így rákényszerültek az eladásra. Ráduly Elek, bármennyire jó kereskedő és vállalkozó szellemű ember volt, nem tartotta meg.*

A gyülekezés helye

Ekkoriban érkezett Szini János kézdivásárhelyi esperes levele Baktsi Gáspárhoz, melyben felkérte a buzgó hitű református közjegyzőt, hogy keressen templom és papi lakás céljaira alkalmas telket. Baktsi Gáspár tárgyalásokat folytatott a tulajdonossal,

majd részletes tájékoztatást küldött az esperesnek. A vásár 1887-ben megköttetett, az ingatlan és telek 1892-ben hivatalosan is a csíkszeredai körlelkészség tulajdonába került.

Az épület kaputól jobbra eső részén, ahol manapság az iroda és egy gyülekezeti terem van, ahol az ifjak és a nőszövetség tagjai szoktak összeülni, most is láthatók a boltívek. Egy nagy kémény, ami valamikor egy kemence is lehetett, még mindig ott látható. Amikor ide költöztünk már csak egy nagy rés volt rajta, amit még mindig lehetett használni kürtöskalács-sütésre. Ma ez a fürdőszobába esik, be van csempézve. Különben ez a kémény fent mászókémény, tehát olyan, hogy egy ember is elfért benne. Ugyanez alatt az épületszárny alatt boltíves pince található. Szintén vastag falai vannak – egy méternél is vastagabbak – több szellőző-ablaka volt, amelyek a járdák felemelésével részben eltűntek. Az imaház közművesítésekor tapasztaltuk, hogy forró mészbe öntötték. Csatornázáskor csak bányafúróval lehetett átfúrni a csövek helyét.
A másik szárny esetében valószínű, hogy a földszinten, az utcáról is volt bejárat. Az alaprajzból kitűnik, hogy másképp falazták az egyik ablak alatti részt mint a többit.
A középső részen található egy régi boltíves lépcsőház. Ez a lépcső a padlásra vihetett fel, később pedig a felső szint felhúzása után az emeletre. Ugyanennek a lépcsőháznak a folytatásában valamikor egy pincelejárat lehetett.

„A csíkvármegyei református körlelkészség egy emeletes palota birtokába jutott amelyben az emeleti részen imaház, papi lakás, a földszinten kántori lakás és 3 szoba-konyha bérbe adható lakrész állott az egyház rendelkezésére. A református egyház evvel az épülettel Csíkvármegyében otthont nyert. A lelkész lakása az alsó sor keleti szárnyán három szoba, egy konyha, egy kiskamra s a templom oldalában lévő nagykamra. Ezen a telken lévő veteményeskert a gyümölcsös résszel, a melléképületek közül a nagyobb istálló színnel és az istálló padlással, sertésól, sütőház a pince hátulsó részein, a főépület padlásának azon része, melyet az egyháztanács számára kijelöl.” [Kovács Pál református lelkipásztor feljegyzései. Kézirat]

1887 húsvétján Színi János esperes megbízásából Borbáth Pál dálnoki lelkész tartotta meg a még csak félbeszerbe felszerelt imaházban az első istentiszteletet és ő lett a legelső csíkszeredai körlelkész is. Ekkor újabb átalakítások történtek az épületen. *Az imaterem mennyezetén még látszik a stukkók nyoma. A földszinten eredetileg boltíves nyitott tornác lehetett, ami idővel beépült.*

Az imádság helye

1887. október 9-én tartották a körlelkészség felszentelését, amelyre Szász Domokos püspök is hivatalos volt. Ugyanakkor a püspök szerződést kötött Andrásovszky Efraim vállalkozóval két harang öntésére és szállítására. A templomszentelésre a harangláb is elkészült.

Kovács Pál későbbi jegyzeteiből tudjuk, hogy a megye és a város vezetősége tüntetően távol maradt az ünnepségtől. A beiktatást követő éjszakán a parókia

ablakait betörték és a cserépfödelet kövekkel megrongálták. Hasonló református-ellenes megnyilvánulásokra az elkövetkezendő száz évben még többször volt példa. 1892-től Bitay Béla vette át a csíkmegyei körlelkészséget. Gráma Béla 1997-ben megjelent könyvében utal rá, hogy Bitay Béla külső és belső módosításokat eszközölt az épületen. A teljes átalakítást Hajós Károly mérnök tervei alapján Koczkás Béla okleveles mester és vállalkozó végezte három hónap alatt. A munkálatok összértéke 1029 korona 30 fillérre rúgott. Ekkor készült az emeletre felvezető kőlépcső, mely lehetővé teszi az imaterem udvar felőli megközelítését. Ezt a lépcsőt később Vántsa Zoltán lelkészsége alatt kiszélesítették.

A következő évekről, 1935-ig, Takács Károly lelkipásztorkodása idejéről kevés feljegyzés maradt. 1924-től fokozódott a román adminisztráció előretörése és a prefektúra előszeretettel avatkozott bele az egyház életébe. 1935-ben, amikor Kovács Pál lelkész megérkezett a parókiára, nedves, salétromos, omladozó falakat, korhadt, düledező kerítéseket talált. Hamarosan megkezdődtek a javítási munkálatok, Kessel szászrégeni építész vezetésével, aki, amint a lelkész feljegyezte „a vállalt munkálatokat elismerésre méltóan végezte el.” [Kovács Pál református lelkipásztor feljegyzései. Kézirat] Ugyancsak Kovács Pál feljegyzéseiből tudjuk, hogy ekkor már voltak bérlők a református imaház épületében. Ezek az elkövetkezendő években többször változtak.

A földszinten 3 család bérelt lakást: ahol most az iroda van, 1968-ig Bíró Károly és családja lakott, majd Csiszér Gábor, később harangozói lakás lett és azután, valamikor a 80-as évek elején lett iroda. Ekkor már szükség lett arra, hogy az iroda földszinten legyen és ne az emeleten. A középső lakásba eredetileg egy Szép család lakott. Aradra költöztek, azután Lichteneger Sándorék bérelték, majd harangozói lakás lett. Bíbó Sámuelék és Szente Magdolna harangozónőék, majd Horváth Ferencék ebben a lakrészben laktak, később ebből lett a lelkészi lakás. A lépcsőháztól jobbra Chiţoiu Dumitruék laktak egy ideig, ezután visszakerült az egyház tulajdonába. [A dőlt részes sorok Vántsa Emese építészmérnök, Vántsa Zoltán református lelkész lánya feljegyzéseiből valók]

Kovács Pál, 1970-ig volt a körlelkészség lelkipásztora, majd helyét Vántsa Zoltán vette át. Elvégezték az épület csatornázását. 1982-ben 65 ezer lej kölcsönfelvétellel beszerelték a központi fűtést. A háború alatt elvitt harang helyett 1987-ben új harangot vásárolt a gyülekezet. Több ízben bővítették az imatermet is. A válaszfalak lebontását megkönnyítette, hogy a tetőszerkezet csak a homlokzati falra támaszkodik. Ma a teljes homlokzati részt az imaterem foglalja el. Az imaterem befogadó képessége 2000-ben meghaladta a 300 főt és ugyanebben az évben elkészült a gyülekezet új temploma is. Így ma a csíkszeredai református gyülekezet több mint 2200 hívője vezetőjével, Hegyi István lelkipásztorral együtt, hitben egyre újulva, de még régi otthonában dicséri az Urat.

Baktsi Gáspár, királyi közjegyző, a református egyházközség főgondnoka

Kovács Pál, az egyházközség lelkipásztora 1935-1970 között

Vántsa Zoltán, az egyházközség lelkipásztora 1971-1986 között

A református imaház 1999-ben

Dávid Ferenc vallásán

A csíkszeredai unitárius egyházközség viszonylag újkeletű, 1976-ban alakult, de unitáriusok tulajdonképpen évszázadok óta élnek Szeredában.

A legelsők

Unitáriusnak tartotta magát Mikó Ferenc, csíki királybíró, a Mikó-vár építtetője (1623) is. Kemény János jegyezte fel róla, hogy „Religiójában névvel unitárius, de valósággal semmi religiójú ember vala. Az pápistaságban az purgatóriumot és ceremóniákat javallotta, a zsidóságból a szombatot, kiből egyet kiből mást és az milennárius időket hitte s voltak szegénynek sok szupersztíciói.”

Egyes feltételezések szerint a vár egyik terme a fejedelemség korában unitárius kápolnának épült.

A tömbkatolikusságba az idők során szivárogtak ugyan be unitáriusok, de fel is szívódtak. Orbán Balázs Csíkszeredában mindössze tíz unitáriust említ.

Vitos Mózes a Csíkmegyei füzetekben az 1881-es népszámlálás adatait közölve nem említ unitáriusokat. 1910-ben, amikor Csíkszeredában 2924 római katolikus élt, egy egyházi összeírás 27 unitáriust jegyzett fel. Ébert András unitárius lelkész 1918-ban adott ki egy tervezetet a szórványban lakó unitárius hívek lelki gondozásáról. Ebben a munkában már Csíkvármegyét is megemlíti:

„Csíkország, igaz, hogy egészen katolikus világ, de nem ártana oda is bekukkintanunk, mert ott is élnek és vannak elszórtan híveink, akikről gondoskodnunk kellene. (…) Bölöni Vilmos, Háromszék, Udvarhely és Csíkvármegyének szétszórtan lakó unitáriusai részére nem tartja lehetetlennek egy kör, vagy vándorlelkészség felállítását. Az illető kapna rendes fizetést s a fuvardíjat mindig megtérítené az egyházi főhatóság, csakhogy az ne legyen éhező és kolduló apostol, amint ezt egy másik lelkésztársunk írja, hanem a munka méltóságát és jelentőségét külsőleg is kifejezni képessé tévő fizetéssel.”

Simén Domokos unitárius lelkipásztor szerint a kommunista rezsim alatt, a kollektivizálás elől menekülő emberek városra húzódtak, Udvarhelyre, Kolozsvárra, Tordára, Brassóba és legvégül Csíkszeredába.

Szórványban

Szórványban élni és dolgozni mindenki részére nagy kihívás jelent. A csíkszeredai unitáriusok mai napig olyan csoportot alkotnak, amely kisebbség a kisebbségben.

– Az egyház kiküldött szórványgondozónak egy udvarhelyi lelkészt, dr. Szász Dénest, – mesélte Simén Domokos – aki ünnepekkor átjött és házaknál, 10-15 személy jelenlétében, az ünnepi szertartást elvégezte. Kozma Miklós jegyző, Bors Istvánné és Cintos Lajos segítségével feltérképezte a Csíkban élő híveket.

A püspökség egy hozzávetőleges felmérést készített s úgy találta, hogy 250-300 unitárius lehet itt, akik hazajárnak Háromszékre, Udvarhelyre, és a Maros-mentére. A püspökség elhatározta, hogy egy szórványközpontú egyházközséget létesít Csík-szeredában.

Ehhez, a régi törvények szerint, 600-nál több lélekszám kellett. Bukarest, Tusnádfürdő, Csíkszereda, Balánbánya, Hargitafürdő, Gyergyószentmiklós összes unitáriusait – kiket ismertek vagy tudtak róluk, hogy elérjék a 600-as lélekszámot – összeírták és az államtól kértek engedélyt, az önálló egyházközség létesítéséhez.

Ugyanabban az évben, 1975-ben nevezte ki a püspökség Száva Péter, csíkszeredai illetőségű lakost, ötödéves teológust Brassóba segédpapnak azzal a megbízással, hogy a Csík–Gyergyó szórványvidéket írja össze.

Száva Péter, egy év alatt 345 csíkszeredai unitáriust gyűjtött össze. Az egyházi fennhatóság segítségével pedig részben megvásárolta a Dózsa György utca 19 szám alatti ingatlant, amely ma is az egyházközség otthona.

1977-ben, Száva Péter kiment Németországba. Lelkész nélkül maradt az elismert egyházközség, megszervezetlenül. A püspökség 1977. július l-én engem nevezett ide ki – folytatta visszaemlékezését Simén Domokos. A régi lakás szobái voltak meg csak, a mostani templomrész és az irodák. Ezt vehettem át, az épület többi részében lakók voltak. Át kellett alakítani két hónap alatt ezt imaházzá és beindítani az életet.

A régi lakók

Ez az épület a századelőn Zahari Bernád zsidó fakereskedő tulajdona volt. A Zahari családra egyik kortárs, Bermann György néhány évvel ezelőtt így emlékezett: „Besztercéről kerültek Csíkszeredába. Négy gyerek volt. Az egyik lány Brassóba ment férjhez egy Révai nevű bankigazgatóhoz, Budapesten élték túl a második világháborút. Egy lány besztercei szász katonatiszthez ment férjhez, Bresztovszkihoz, a legkisebb lány, ha él 80 éves lehet. 1956-ba hagyta el Budapestet, Kanadába ment. Még az édesanyjuk Erna néni is túlélte a háborút. Mindezt köszönheti a szász vőnek, aki több mint 10 évig nem vitte feljebb a kapitányi rangnál, lévén, hogy zsidó lányt vett feleségül.”

Később az épületet Vezsenyi Józseftől vásárolta meg az egyre erősödő unitárius egyházközség.

Az egyházközség

– Hat hívővel kezdtük meg 1977 júliusában az itteni szolgálatot – folytatta a lelkész – és azóta talán 24 volt a legkisebb szám úrvacsora osztáskor. Bukarestet, Tusnádfürdőt, Balánbányát leadtam, mert így is 24 szórványunk van, tehát Csíkszeredán kívül 24 helységben élnek unitáriusok, akik hozzám tartoznak, én gondozom őket. Hargitafürdőre és Gyergyószentmiklósra járok ki havonta. Az utolsó összeírás szerint 996 unitárius él Csíkszeredában.

Simén Domokos lelkész évente 25-30 újszülöttet keresztel Dávid Ferenc hitére, különböző iskolákban pedig 105 gyermek részére tart vallásórát. A lelkészi hivatal mellett unitárius nőszövetség és a Dávid Ferenc Ifjúsági Egylet is működik.

Az unitárius imaház

Egyre többen konfirmáltan.
Simén Domokos lelkipásztor konfirmálókkal 1999-ben.

Csak tudjuk, hogy volt ez a család...

A feljegyzések szerint a legelső zsidó, Hetmann Móricz 1873-ban telepedett le Szeredában. A népszámlálási adatok 1893-ban már 13 zsidót tartottak nyilván. 1944-ben mintegy 380-an éltek a városban. Számuk napjainkra ötre csökkent. A megszólalók a valamikori csíki zsidó családokra emlékeznek.

Friedék

– Anyai nagyapám Fried Samu volt, aki Magyarországon (Mezőtúr, Túrkeve?) született, fiatalemberként Kommandón dolgozott a fakitermelésben. Nagyanyám Szotyori Amália, kovásznai kocsmáros lánya volt, református vallású. Házasságkötésük után Csíkszeredába költöztek. A Hargita utca elején állt családi házuk és valahol a vasút mellett volt fűrészüzeme nagyapámnak. Jómódúak voltak, személyzetet tartottak, kocsit lovakat. Hat gyermeküket iskoláztatták. A legnagyobb fiú, Sándor, gyógyszerész lett, Miklós a következő, fakereskedő, a harmadik fiú édesanyám ikertestvére volt. A két nagyobbik lány, Margit és Erzsébet polgári leányiskolát végeztek, a kisebbik zeneiskolát végzett Marosvásárhelyen, majd Czáka Pista felesége lett.

A Fried családra még élő nagynéném úgy emlékszik, mint egy példás, jól szervezett életet élő családra, ahol nagyanyám szigorúsága, nevelési elvei, rendszeretete határozták meg az életvitelt. Nagyapám nagyon szelíd, derűs, béketűrő ember volt, vallását gyakorolta, de gyermekeitől ezt nem várta el. A fiúk zsidóknak voltak bejegyezve, a lányok reformátusok lettek, de az iskolai értesítőben Margit és Erzsébet neve után „izr” megjegyzés szerepelt. Édesanyám férjhezmenetele előtt áttért katolikus hitre. Nagynéném mesélt nekem régi zsidó családokról a 20-as, 30-as évekből: Zennenzipp bankigazgató családja, Olgi és Duci nevű lányaikkal, Popper Zoltán orvos, Léb néni bábasszony, Klermann család (kalapüzletük volt), lányaik Regina és Zseni. A Grünwald családnak több emeletes háza és üzlete volt a központban, a Winkler családnak a gimnáziumtól nem messze állt szép villa-típusú háza. A Móricz családnak vegyeskereskedése volt a katolikus templommal szemben. A zsidó családok ebben az időben a város polgárságához tartoztak, megbecsülésnek és tiszteletnek örvendtek. A fiatalok együtt szórakoztak. (PZS)

Egyformák voltunk?

– Lépten-nyomon érte őket megalázás. Már maga a törvény olyan volt, a zsidó törvény, amit kihoztak, hiszen minden joguktól meg voltak jóformán fosztva… és akkor a legutolsó, a sárga csillag viselése. Valami borzasztó volt látni, ahogy az úton

menni kellett a sárga csillaggal a mellükön. Szegény apa is, egész délelőtt járt a betegeihez és ment azzal a sárga csillaggal, mint bélyeggel a homlokán, ő aki itt született, itt dolgozott… csak azért mindez, mert véletlenül zsidónak született. (LK)

– Úgy éltünk, hogy nem volt az, hogy zsidó. Egyformák voltunk. A románokkal is nagyon jóba voltunk. Általában a zsidók az idevalósiaknál módosabbak voltak, – na nem mindenkinél, mert voltak gazdag emberek a magyarok között is, – de a zsidók általában mind jómódban éltek. Kereskedelemmel, iparral, vagy valami mással foglalkoztak. Például az Ackermannak nagyon sok alkalmazottja volt. (SZG)

Berkovicsék

– Én akit a legjobban ismertem a csíkszeredai Berkovicsok közül, Berkovics Samu bácsi volt, a legöregebb a szeredai zsidó családok közül. Bádogos volt. Annak idején Honvéd utcának nevezték az utcát ahol lakott (Tudor Vladimirescu utca – a szerk. megjegyzése). Nagyon-nagyon kedves, intelligens úriember volt, egy tanult úriember, szerette az ipartestületi társaságot, mindig ott volt, mindenben részt vett. Egy fiára emlékszem, Berkovics József belgyógyász orvosra, két fiúgyermekkel, akik a Kossuth Lajos, illetve Virág utcában laktak. 44-ben deportálták az egész családot nem jött vissza senki belőle.

Jött Samu bácsi, hogy Andor (József Andor volt nagyapám, a baráti köre Andornak hívta), ezt reátok bízom, ha tudjátok őrizzétek meg, ha nem legyen vele ami lesz. Nagyapám rögtön kérdezte, hogy mi van benne, s mondta, hogy ékszer, arany, és le van ólmozva. Egy olyan másfél-kétliternyis kicsi zsírosbödön volt. Azt is tudom, hogy nagyapámék menekülésekor elásták a kertben. Amikor hazajöttek, a legelső az volt, hogy a vermet kiásták, illetve nem is kellet nagyon ásni, mert a verem ki volt ásva. (BK)

Nem kerültek vissza

– Ismertem Slimovicsékat is, Lempertéket is, Nágleréket is. A kisebbik Nágler fiú itt végzett a gimnáziumban. A nagyobbik nem. Itt meg is házasodott. A zsidó utcában, pont a hokipályával szemben volt a bőrös és a rongyszedő házuk. Nem is egy, hanem három házuk volt. Eltűntek, nem kerültek vissza. (SZG)

– Salló Pista bácsinak a feleségét Ickovics Etának hívták Így hívta mindenki, Etelka volt biztos. Többnyire ő vezette az üzletet, a feleség és a leánytestvére, mert Pista bácsinak közben valami tisztviselő állása is volt, de azt hiszem inkább bedolgozó volt valahova, mert azért fél napját ő is ott töltötte az üzletben. Tempo nevű volt az üzlet, nagy betűkkel ki volt írva, jól emlékszem rá. Őket is elvitték. Volt egy lányuk, nem emlékszem már a nevére, szép szőke hajú kislány, négy elemit járt itt.

Mikor végigszaladt a hír a városon, hogy éjjel, – mert éjszaka vitték el a zsidóságot innen, – elvitték a zsidókat a városból, szaladtunk az üzlet elé és a rollók le voltak húzva. (BK)

– A Móricz az hánglis zsidó volt, idekerült teljesen szegényen. A többiek már itt éltek. Én már hat-hét éves koromtól ezekre mind emlékszem, de Móricz olyan 26-28-ban került ide. Minden szerdán egy asztalt tett ki a járdára, és a feleségével, fejkendőket, harisnyákat, zoknit, zsebkendőt árult. Nagyon jópofa volt, olyan kiabálós zsidó, mindig mondta, hogy duma Róza, duma, hogy beszélj, Róza beszélj. És nagyon jól ment. Aztán egyszer csak annyi áruja volt, meggazdagodott. Egy év alatt feljött.

Azt is elvitték. Máskülönben az nem volt egy olyan renomés család. Idősek is voltak már akkor. Biztosan elvitték s meghaltak. (SZG)

– Zolit besorolták mindjárt, ahogy a magyarok bejöttek. Minket átképzésre hívtak be, a zsidókat pedig munkaszolgálatra. Akit nem a frontra, hanem munkaszolgálatra vittek, lövészárkokat ásni, stb., azok megmaradtak. A Popper Zoli azt hiszem úgy maradt meg. Ő nem került ki a frontra. Mandel Zolit aknamezőre vitték. Zolika ügyetlen is volt biztos, mert ő olyan gyámoltalan kicsi fiú volt, lehet hogy szegényke egy aknára rálépett és felrobbant teljesen. Ezt az édesanyja mondta, amikor megtörtént. Már korán, 42 őszén. (SZG)

– Az Adler család nagy volt. Hét tagját, illetve apával nyolcat deportáltak. Az édesanyját, aki akkor 70 és 80 között volt, egy nővérét, aki nem volt férjnél, még egy lánytestvérét s egy harmadik lánytestvérét is, aki férjnél volt és annak a két kislányát. Az egyik 11 éves volt, a másik 7. május 4-én deportálták őket innen. Rendőr szedte össze a lakásokból. A gyermekeket az iskolából szedték ki, az öreg nénit az ágyából. Apa már a rendelőbe volt. Nagyon kevés kézi csomaggal az akkori rendőrségre vitték őket.

Ott voltak két napig, három napig, s akkor azt sem tudom biztosan, hogy vonattal vagy autóbusszal vitték őket Sepsiszentgyörgyre. Sepsiszentgyörgyön egy téglagyárban voltak elhelyezve. Ott voltak gyermekek, asszonyok. Egy nagyon emberséges csendőrtiszt volt a parancsnok, aki, amit tudott enyhített a sorsukon. Megengedte, hogy a gyerekeknek tejet hozzanak be, vásárolni járjanak, apát megtette főnöknek, mosdótálakat szerzett. Itt voltak, ha jól emlékszem az apa elbeszélésből, olyan nyolctíz napig. Innen elvitték őket Szászrégenbe, ahol szintén egy téglagyárban voltak, nem tudom mennyi ideig, de nem sokáig s onnan vitték egyenesen Auschwitz-ba. Már mindjárt, amikor a vonatból leszálltak a nénit jobbra irányították. Hát aki jobbra ment, a halálba ment, de ők azt még nem tudták. A nővérét a két gyerekkel szintén jobbra küldték, a többiek mentek más irányba. (LK)

Akik megmenekültek

– Az én személyes emlékeim 1944-ben kezdődnek, amikor 5 éves koromban nagyanyámmal, (nagyapám 1942-ben meghalt), Margit nagynénémmel, édesanyámmal és csecsemő húgommal Budapestre menekültünk. A Miklós nagybátyám budai lakásában laktunk, majd három hónapig a ház pincéjében, az óvóhelyen. A nagybátyáim családjaikkal együtt bujkáltak és szerencsésen meg is menekültek a deportálástól. A

budai lakásba többször jöttek a nyilasok igazoltatni, felfedezni azokat a zsidókat, akik nem költöztek a sárga csillagos házakba. Ilyenkor nagynéném a fürdőben bújt el, én pedig játéknak vélvén, mindenképpen tudomásukra akartam hozni, hogy tudom, hol van. Szerencsére édesanyám elhallgattatott. (PZS)

– Apát később egy társzekérre ültették fel és vitték valamerre több társával. Közben légiriadó volt és abban a nagy zűrzavarban sikerült nekik leszökni és bemenekültek egy romház pincéjébe. Ez éppen a Gestapo szomszédságában volt. Itt húztak át hét vagy nyolc napot, ameddig megérkeztek a felmentő csapatok. Aztán onnan elkerültek Prágába, ruhát kaptak, segítették őket anyagilag, apa onnan jött vissza Budapestre, onnan pedig Aradra, mert az egész családból egyetlen egy nővére maradt meg, aki Dél-Erdélyben, Aradon élt. (LK)

– Spireréket elvitték Auschwitz-ba, ők onnan visszakerültek. Nagyon fiatal és jó munkájú kemény gyerek volt mind a két Spierer fiú. Amikor visszajöttek megint megnyitották a fodrászatot, bevettük a csapatba is, mert jó bekk volt, jó ügyes hokista volt. (SZG)

– Közben megtudták Csíkban, hogy Apa megszabadult. Volt egy nagyon súlyos betege Taplocán, egy szívbeteg, nem emlékszem már a nevére, az írt neki, hogy nagyon kéri, jöjjön haza, mert ő olyan beteg és ő nem bízik senkiben. Vonatra ült és hazajött. 54 vagy 56 kiló volt amikor megérkezett, de a lágerből amikor megszökött, 42 kiló volt, s valamikor 70-en felüli kilóval ment el innen. Hazajött. Persze itt nem kapott semmit. Mindent elvittek, mindenből kifosztották, üres volt a rendelő, a ház. (LK)

Elmúlott minden

– A Mandelék üzletébe is beléültek, a Smidt család ült belé. Az most nem itt, hanem Pesten él. Aki beleült, azt Smidt Irénnek hívták. (SZG)

– A háború utáni években több zsidó családot ismertem Csíkszeredában, mert édesapám a háború előtt a gyimesközéploki fakitermelésnél dolgozott. Fiatal házasként édesanyámmal ott laktak egy ideig s baráti körük zsidó családokból állt. Így a háború után is a deportálásból megmenekült vagy hazatért zsidó emberekkel tartottak kapcsolatot. Sokat emlegették az elpusztult barátokat is. Egy névre biztosan emlékszem, a Herskovicséra. A szüleim nagy szomorúságára az 50-es években a még megmaradt baráti családok is elhagytak, Izraelbe telepedtek: Roth Miklós fogász és felesége Elli, apósa Boium bácsi, Berkovits Arnold és Éva, Teitelbaum és felesége Fini, lányuk, Zsuzsi. Marosvásárhelyre költözött Stern Henrik, Kolozsvárra Sallóék. Kényszerlakhelyre, Csíkszeredába telepítették Brassóból a Léderer családot, akikkel még egy ideig, amíg Marosvásárhelyre nem költöztek, szüleim egy kis társalgásra összeültek. (PZS)

– Nagyon sokat deportáltak innen. Azt hiszem, ha jól visszaemlékszem 314-en haltak meg. (LK)

– Az igazság az, hogy ezeket az ismerős zsidókat mind sajnáltuk, persze hogy sajnáltuk. Mikor megtudtam Zolit is, hogy mi történt, – az anyja mondta sírva, – nagyon kellemetlen érzés volt. Mi nagyon jól voltunk itt a zsidókkal. Egyáltalán nem volt az, hogy zsidó, úgy éltek mint mi pontosan. (SZG)

– Azóta elmúlott minden, még az emlékek is: csak tudjuk, hogy volt ez a család. (BK)

LK – László Klára, dr. Adler Miklós nevelt lánya
BK – Bíró Klára és SZG – Szentes Gábor régi csíkszeredai lakosok
PZS – Pál-Antal Zsuzsa, Fried Samu unokája, marosvásárhelyi lakos

dr. Berkovics József orvos, az ipartestület ingyenes rendelőjének vezetője

Berkovics Samu bádogosmester, aki a törvényszék és a földmívesiskola pléhes és csatornázási munkálatait is végezte

Dr. Adler Miklós rendelőjében, röviddel deportálása előtt

Zolika gyámoltalan kicsi fiú volt –
Mandel Zoltán, az első sorban jobbról a harmadik

Mandel üzletének reklámja az 1924-es Carnevalban

Mandel Béla cipőkereskedése a harmincas években

Az Alter család: Alter Sándor, Jolán, Jolánka és Irénke

Alterék reklámja a Carnevalban

A zsidó temető ma már lebontott kapuja előtt
dr. Adler Miklós és a temetőőr (2000)

Zsidó utcának nevezték...

Pedig ezt a nevet rövid ideig viselte. A hajdani disznópiac mellett/helyén jött létre. Csíkszereda 1900-as térképén Rétre vezető útként szerepel, később a mindenkori változásnak megfelelően hivatalos neve is változott: volt Márkus utca, Zsidó utca, Şt. O. Iosif utca, Rákosi Mátyás utca, majd hosszú ideig December 30. utca. Ez utóbbit az 1989-es változások után könnyedén lehetett Decemberi forradalom utca névre módosítani. De nem csak nevei, maga az utca is változott: ma már csak egy-két, szerencsésen megmaradt ház emlékeztet régi önmagára. Egyike a kommunista városrendezés-rombolás áldozatává vált csíkszeredai utcáknak. Valamikori lakóinak nagy többsége most is Csíkszeredában él, de néhányan, bár élénken emlékeznek, nem szívesen mesélnek róla. Többen úgy érzik, kisemmizték, „pontra tették" őket, sőt, még most is bajba keverednének, ha a lebontásról beszélnének. De nem nyilatkoznak könnyebben az építkezési vállalat akkori alkalmazottai sem. Egyikük szerint a Zsidó utca lebontása a Virág utca megsemmisítésénél is kényesebb téma. (A Virág utca, azaz a Város Köze, később Kossuth Lajos, Csíkszereda legelső, legrégibb, sőt hosszú ideig egyetlen utcája volt. Ugyanaz az elnöki rendelet – 420/1978 – döntött sorsáról, amely a Zsidó utca lebontását is elrendelte.)

Arról volt híres…

– A Zsidó utca a Coşbuc utcából indul el, ahogy a Gimnázium felől jössz fel a központ fele, jobb oldalon. Bekanyarodott az állomás fele. Sokan itt rövidítettek. A Zsidó utca arról volt híres, hogy olyan sáros volt, hogy egyszer-egyszer a cipőnket is le kellett húzzuk, s amikor ki akartunk menni a járdára, más cipőt húztunk. Nem volt se kikövezve, se aszfaltozva, hanem volt két felől egy-egy kicsi járdarész, de nem betonból vagy aszfaltból, hanem olyan kiképezett. Az ott élők, mindenki magának, egy ösvényszerűséget rakott ki. (LLP)

– Én a húszas évek elejéről beszélek. Itt semmi se volt. Egy ház sem volt a bal oldalon, tiszta mező volt az egész fűzfákkal benőve s egy nagyon sáros, kátyús utca. Tavasszal még a szekér is beledöglött, olyan rossz utca volt. (SZG)

– A Gimnáziumot olasz munkások építették. Az építésekor nagy mennyiségű földet kellett kitermelni. Egy ismerősöm mondta, hogy onnan talicskával hordták a földet és úgy született meg tulajdonképpen a Zsidó utca. Tehát ezt a hatalmas mennyiségű földtömeget talicskával behordták azzal a céllal, hogy létesítsenek egy utcát és valahogy az egyetlen központi utcát mentesítsék. Már akkor látták, hogy nem jó, ha akármi bejön a központba. S így, hogy egy vastag agyagréteg került erre az útra, használni lehetett könnyű forgalom, szekerek, utólag gépkocsik számára. Később

aztán, ahogy a nehezebb forgalom idekerült, egyre jobban elromlott ez az út, mert nem volt úgy méretezve, hogy átvegyen olyan terhelést, mint ami a harmincas-negyvenes években, a tehergépkocsik megjelenésével jelentkezett. Az agyagréteg úgy egy méteres lehetett s alatta a tőzeg kezdett süllyedni. Ezért volt az, hogy aztán az ötvenes-hatvanas években majdnem használhatatlanná vált az egész útszakasz. (CSA)

– Ez volt, mondjuk úgy, a szekerek kerülőútja. A templom mellett ment be, s a néhány házon kívül teljesen mező volt. Annyira jó mező volt, hogy lehetett kaszálni. Akik a Ligatról jöttek vagy a vasúttal érkeztek Csicsóból, az ingázó gyerekek, mindig azon az úton jöttek, mert rövidebb volt mint a Kossuth utca, s ott csendebb volt. Még játszottak is egyet-egyet a réten. Mi is sokat fociztunk ott abban a mezőben. (FL)

– Olyan volt, mint a városnak a többi útja, kavicsos, makadám út, elég széles, sok üres telekkel. Ingoványos, vizenyős volt a talaj jobbról és balról. Úgy tudom, az első világháború előtt Márkos József utcának hívták. Utána lett a neve a Zsidó utca, azért mert ott volt a zsinagóga és talán két zsidó család is lakott ott abban az időben. Úgy látszik, az akkori városi tanács ott adott engedélyt a betelepülő zsidó családoknak építkezésre. A második világháború, azaz 1945 után az utcák új nevet kaptak és akkor ennek a Zsidó utcának a neve Rákosi Mátyás utca lett. Divat volt abban az időben, hogy a szomszédos testvérkommunista pártok vezetőiről is legyen elnevezés és így a Magyar Népköztársaság akkori vezetőjéről került a név erre az utcára. Aztán az 1989-es forradalom után a Decemberi forradalom utca nevet kapta. 1948 után a stadion, a sportpálya főbejárata szintén ebből az utcából alakult ki. (EI)

– A Zsidó utcai házak eléggé tönkre voltak menve. Tudniillik ez egy mocsaras, nedves rész volt, és a szigetelésük nem volt megfelelő. Feláztak. Állandóan nedvesek voltak alulról. Mondjuk, az idő azért odaérett, hogy vagy komolyan fel kellett volna újítani, korszerűen, vagy maradt a lebontás. (FL)

Az itt élők

– A legelső ház a harmincas években épült, de a húszas évek elején abszolút semmi se volt, egyedül a zsidó templom, s a zsidó templomon túl Náglernek egy nagy háza, amit kiadott. Általában a zsidó rabbi lakott abban. Jobb oldalon, ezzel a házzal slégen szemben neki volt a háza. (SZG)

– Ahogy befordultál a Gimnáziumtól, jobb oldalon voltak a páros házszámok, 2, 4, 6, 8 s baloldalon a páratlanok 1, 3, 5, 7. Itt elöl a tér most is megvan üresen, be van egy picit kerítve. Az a Magyari Péter bácsiéké volt. Kár volt a jobb oldalit lebontani, mert nem építettek máig se semmit. S az a sarokrész, ami ott be van teljesen kertelve, s egyszer-egyszer látom ösvény is van, ahol rövidítenek s mennek át a járdára, az a Magyari Péteréké volt.

Nyolc házból állt összesen. Általában mind iparosok lakták, szűcs vagy tímár, autó-javító s édesapám, aki szígyártó volt. Aztán volt a régi illatszerboltos, a Fekete néni.

Tehát ezek voltak a törzslakosok, a régiek. S akkor mindenkinek több szobája volt, vagy lakórésze, azt kiadta lakóknak, de az már nem érdekes, hogy kik voltak, mert azok mindig változtak.

Magyari Péter bácsi volt a leghíresebb motorjavító. Akkoriban sok autó nem volt, de volt egy jó pár embernek régi típusú autója, motorbiciklije, biciklije, s ezeket mind Magyariék javították. Magyari Péter bácsinak négy gyereke volt. Egy picit a házuk bennebb állt az úttól. Úgy kellett belépni az udvarra. Zöldövezet semmi se volt, csak javítóműhely.

Következett a 4-es házszám. Ebbe laktak Horváth tanárék, aki az iskolában a bentlakóknak volt az igazgatója. Négy gyereke volt neki is.

Ahogy Horváthék elköltöztek, Miklós Leventéék költöztek oda, de hogy Horváth Jóskáék előtt kik laktak, nem tudom. Ők megvették valakitől, amikor odajöttek tehénnel együtt, de ez már egy olyan 56-57-ben volt. Azelőtt nem tudom…

Akkor jöttek Szakács Mátyásék. Mátyás bácsi szűcs volt, tehát iparos, csak Horváth Jóska volt szellemi foglalkozású. Szakácséknak egy örökbe fogadott lányuk volt, s hátul ott is laktak lakók.

Aztán következett a Lőrincz Ernő lakása, ami most is megvan. Ahogy én látom a képeken, amikor én három éves voltam, a ház már megvolt. Édesapám szíjgyártó volt, aztán államosították, be is zárták, s aztán favágógépen dolgozott 61-ig.

Ezzel a nyolcas számmal ennek az oldalnak vége is lett.

Az utcának a páratlan felén Mihály Gábor lakott. Az is egy pontosan olyan híres autószerelő volt, mint Magyari Péter. Ketten jól megvoltak, nem konkurenciában, hanem nagyon rendesen. Együtt mentek el a kocsmába: Hajnódhoz vagy a Romlakta vendéglőbe. Mihály Gáboréknak is sok gyerekük volt.

Utána Barabás Károly bácsi háza következett, kicsit bennebb volt a házuk, kívül zöldövezet. Ő a CFR-nél dolgozott. Akkor jöttek Biscontini Péterék. Utazó volt, áruszakértő. Volt két gyerekük. Nagyon úriemberek voltak.

A hetes házszámban egy özvegy, Fekete Frigyesné, illatszerboltos lakott. Pepi néninek hívtuk. Rengeteget járt hozzánk, römizni, kártyázni. Egyébként is mindenki nálunk állt meg.

A következő ház a patak után a DAC volt, egy hulladékgyűjtő lerakat. A DAC után ingoványos volt, mert tiszta-tiszta vizes volt a hely, oda épített aztán Szabó Pici néni, s lakott ott Alberta nővérrel. S hogy minket nem vettek fel ötünket, csíkszeredaiakat ilyen kicsiségekért az iskolába, hát ide jártunk tanulni. Nagyon kellett tanulni, s csak akkor lehetett hazamenni, lehetett este is, amikor a leckét tökéletesen tudtuk. Este hatkor kellett letérdelni s imádkozni.

Utána nagy-nagy hézag, jött megint egy kicsi patak, s azon átmentünk, volt egy ház, nem tudom kik laktak benne, utána jött jobb oldalt a templom. (LLP)

– Mindegyik ház lakható volt. Mi is benne laktunk végig. Mielőtt eljöttem volna, toldattam még két szobát. Villany, víz be volt vezetve. A mi házunk még a háború előtt épült. A régi részét úgy vettük. Felül volt két manzárdszoba vendégszoba-szerűségnek.

Elöl volt a műhely. Egy időben kiadtuk a székelyföldi villamos műveknek, irodának, ott préselték a címkéket, villanyszámlákat.

Elkezdtünk dolgozni, s mikor kezdett volna jól menni, elvették.

Amikor odaköltöztünk, mellettünk lakott Spierer Miska, akinek az anyja zöldséges volt. Segítettem közbe neki s adott dinnyét, vagy mikor mit. Utánuk Szakács Mátyásék következtek, majd Lőrincz, s jött az első híd.

Szembe velünk Mihály Gábor, mellette Barabás Károly lakott, aki a vasútnál dolgozott, azután Biscontini Péterék, utánuk jött a patak. (MP)

– Ott a kanyarnál még volt egy gyengébb kis ház, Varga bácsi lakott benne, kinek a fia aztán nagy hokista lett, elvitték Bukarestbe is a Steaua-hoz. (EI)

Somlyó pataka

– Somlyó pataka annak idején Somlyóról erre volt vezetve, keresztülfolyt a városon, s ahol most van a posta, a helyén ment el. A Kossuth utcától egyenesen lement a mostani jégpálya felé, úgy ment be az Oltba. De a Kossuth utcától gyűrű alá tették az egészet. Az árok még megvan, lehet látni. Aztán csak a negyvenes években vezették az Olt felé. (SZG)

– Itt van egy régi kép, a nővérem ment férjhez, s kiálltak a hídfára. Akkor még híd is volt, mert ott jött el a Somlyó pataka. Olyan tiszta volt, hogy halat fogtunk benne. Kicsi fűzi halakat s csíkhalat, kitettük a kosarat s belement. Még egyszer-egyszer fürödöztünk is. S itt megy a patak át az útnak a másik felire, ami aztán előjött ide az óvodához, azt hiszem a Borvíz utcába. (LLP)

– A hidat én, mint városi mérnök, úgy hiszem 1948-ban építettük meg rendesen, azelőtt egy gyenge kis fahíd volt. (EI)

– Somlyó pataka sokkal bővebb vizű volt, mint most. Azt hiszem, hogy teljesen megszűnt azon a részen, mert a gimnáziumnál bejövet a Somlyó patakát lecsapolták egész a vasútig. Ott valahol a vasúti híd alatt megy át az Oltba. Építettek annak külön egy vasúti hidat. (FL)

Itt álltak meg a szekerek

Itt volt egy nagy üres telek s szerdán a felcsíki cigányok ide jöttek be szekérrel s itt álltak meg, mert nem engedték be tovább a belvárosba, mert a piac akkor odabent volt, ahol most van a park. Itt a legelső ház volt a Hajnód vendéglő s aztán oda bementek, jól megrészegedtek, szórakoztak, ittak.

Ez egy nagyon sáros elhanyagolt utca volt, itt abszolút élet nem volt. (SZG)

– A mi egyik hadiszállásunk volt a híres szemétdomb. Minden szerda napon, amikor piac-nap volt, itt álltak meg a szekerek, főleg a sátoros cigányok, ide lepakoltak, volt verekedés, s akkor innen a nyolcas házszámból az ablakból néztük a verekedést. Olyan is volt, aki csak azért jött ide, hogy üljön ki s nézze a cigányok verekedését, mert azt mondta, hal meg úgy élvezi. (LLP)

A hulladékgyűjtő lerakat

– Nágler rongy- és bőrszedéssel foglalkozott. Avval kezdte, mint szegény zsidó, s úgy meggazdagodott abból, hogy az egyik leggazdagabb ember volt Csíkszeredában. (SZG)

– Az a telek lehetett úgy 2500-3000 négyzetméteres terület, ócska raktárhelyiségek voltak rajta. (TZ)

– Ott volt ugye a régi újrafelhasználható anyagokat begyűjtő és raktározó lerakat. Borzasztó mértékben szennyezte azt a részt. Azt feltétlenül el kellett onnan költöztetni. Az egy mérgező vagy szennyező gócpontja volt a városnak. (CSA)

– Ez a Nágler egy kereskedő volt, és ócska holmi gyűjtésével is foglalkozott. Csont pl. Azt tudom, mert a nagyapám hentes-mészáros volt és oda szállították a csontot, onnan pedig tovább a cukorgyárba, azt hiszem aktív szűrőnek használták fel. Rongyot is gyűjtöttek. Talán háború után is volt még valaki itt a Nágler családból, nem tudom, mikor tűntek el. Aztán tovább lefele jobboldalt szintén zsidó település volt, abból fejlődött ki a későbbi DCA, szintén ilyen bőrbegyűjtő központ. Az is a Nágleré volt. (FL)

– A patak után egy kicsi mező, azután egy komolyabb ház. Ott volt a magyar katonák méntelepe. Amikor a zsidókat összeszedték, a dolgaikat oda rakták be. Olyan parancsnokságféléje lehetett a németeknek Náglerékkel szemben. Elküldtek engem, mint gyermeket ezért, azért, borért, mert nem mehettek be a vendéglőbe. (MP)

– A régi Nágler ház, ahol később a DCA működött, ott nagyon sokat javítottunk mi, mint építők és emlékszem, hogy teljes falkibontásokkal, aláépítettünk, aláfalazásokkal szigeteltünk, aztán ismét megjelent a nedvesség, ahogy az utat emelgették

szeredai szokás szerint, mindig a régire ráhúztak egy rendet s akkor épületek tűntek el, maradtak le, s a környező épületek mind feláztak, nedvesedtek. Eléggé rossz állapotban voltak. (FL)

Az imaház

– A zsidó imaházak majdnem úgy néznek ki mint egy katolikus templom. Van egy oltárrész, annál az oltárrésznél egy vastag bársony függöny, s a mögött tartották egy szekrényben a tórát. Akkor volt egy olyan rész, mint nálunk sok helyen, egy külön állvány, jobboldalt, ahol az evangéliumot felolvassák. Amellett székek voltak, olyanfélék, mint a görög-keleti templomban, a fal körül. A másik oldalon is volt egy állványszerűség, mint ahonnan felolvassák az evangéliumot. Annál rendszerint a rabbi beszélt. Mert náluk abból állt a szertartás, hogy olvastak a torából, akkor a rabbi magyarázta a torát, majd imádkoztak és énekeltek. Általában úgy van elrendezve, hogy a nőknek, felül mintha páholyok volnának, az emeleti rész el van zárva ráccsal. Onnan be lehet látni a templomba, de nehezen lehet a rácson keresztüllátni. Amikor a templomba bemennek, a nők kendőt tesznek a fejükre vagy kalapot. Nem mennek fedetlen fejjel. Szeredában nem volt emeleti rész, csak lent a földszinten volt elválasztás. (LK)

– Az imaház nagyon szimpla volt. Egy téglalap alakú ház, 25-ször 15-ös, teljesen üres, nem volt semmi sem benne, padok se voltak, az emberek álltak. Volt egy szószékszerűség s ott berbetáltak. Sokszor, pláne télen, mikor későn mentünk haza, ki volt világítva s ottan imádkoztak a zsidók. Nagyon sok zsidó volt. (SZG)

– A zsidó templom egy jó masszív épület volt, középen a bejárattal, ablakokkal. Azt mondták, nem szabad bemenni, mert nem tudom, hogy mi van bent. Minket mindig ijesztgettek. S akkor mi mindig csak úgy felcsipeszkedtünk, s benéztünk. Faragott padok voltak. De nem nagyon volt mise. Úgy tíz-tizenöt év múlva bedobigálták az ablakokat, s lerobbant. Pedig valaki ott lakott mellette, aki vigyázott rá. (FL)

– A zsidó templom előtt volt három kicsi rozoga ház, hosszan építve, amelyekben szegény zsidók laktak, cipészek. Oda jártam, s vittem a cipőmet. Egy olyan nagy szakállas zsidó bácsi volt sok-sok-sok gyerekkel. A többi, a jómódú zsidók a Cosbuc utcában laktak. (LLP)

– Elég nagy épület volt, olyan 12-szer kb. 8-10 m és jó darabig megvolt. Emlékszem mint gyerekek még elnézegettük. Be-be parittyázták az ablakait. Hát mondjuk ebből a cselekedetből mi nem vettünk részt, de voltak, aki csinálták. (FL)

– A zsinagóga tégla épület volt, egy nagy helyiséget foglalt magába. Különösebb jellegzetessége nem volt. 20 m hosszú, 8 m széles kb., téglafalak levakolva, cseréppel födve, de nem volt semmi kupola rajta vagy diszítőelemek. A homlokzatán volt a zsidó kereszt, az a két háromszög. (EI)

– A zsinagóga elég hamar bezárta kapuit, hogy így mondjam, mert az ötven-hatvanas évektől nem emlékszem rá, hogy az működött volna. Mint gyermek sokat jártam arra, mert ott jártunk iskolába a gimnáziumba. Amikor a csíkszeredai központnak a területrendezési jóváhagyása megszületett és belekerült a lebontási zónába, akkor már olyan állapotban volt a zsinagóga, hogy használhatatlanná vált az épület. Az ajtók be voltak deszkázva, az ablakok beverve, deszkázva. Egyébként egy aránylag szimpla, négyszögű, szürke épület volt, belül én sem jártam sohasem. Tudom, az ablakon nézegettünk be, eléggé ki volt színezve, de egyébre nem emlékszem. S a nyolcvanas években lebontottuk, ugye, belesett a lebontási zónába és több száz lakással, épülettel együtt lebontottuk. (TZ)

– Amikor volt a városnak a szisztematizálása, és a blokkok építése, úgy tudom, hogy 1978-ban egy dekrét alapján az utcában lévő épületeket lebontották, köztük a zsinagógát is és az volt az érdekes, hogy maximum abban az időben 40.000 lejt adtak egy házért, egy lakosztályos házért, de volt egy normatív, hogy a zsinagógát azt szépen fel kellett mérni, és az akkori áraknak megfelelően meg kellett csinálni a számítást és a zsidó egyházközségnek a számítás alapján fizették ki az ellenértékét, nem 40.000 lejes egységáron. (EI)

– Azt tudom, hogy sok herce-hurca volt, sokat levelezett apu a bukarestiekkel, nem akarta, hogy lebontsák, de aztán azt hiszem, hogy azt a részt kisajátították. Mert oda kezdtek aztán építeni, nem lehetett megakadályozni azt, hogy lebontsák. Hogy mi lett a sorsa a benne lévő tárgyaknak? Hát azt hiszem, hogy kijöttek Bukarestből és az imakönyveket elvitték. A tórát nem emlékszem, hogy hova vitték, pedig itt tóra volt, mert én emlékszem, hogy Jom Kippur-kor, hosszúnapkor, a tórából imádkoztak. Ahogy minálunk megkérik, hogy olvassanak fel a szentleckéből, ott is egy megtisztelő valami, ha felkértek valakit, hogy a tórából olvasson. Nem tudom, hogy a tórát hova vitték. (LK)

A Zsidó utca egyik első épülete az izraelita imaház lehetett és nagy valószínűséggel a nevét is erről kapta. Tivai Nagy Imre az 1925-ben megjelent Cirkálások: Szeredai emlékeimből című könyvében a zsidó rabbi beiktatása ürügyén már említést tesz az imaházról:

„A mai zsidók már külön bekerített temető-helyen nyugosznak, az élők pedig díszes zsidó templomban mondják ájtatos imádságukat Szeredában, a rabbi előimádkozása mellett. (…) Egy cseppet se csodálkozzék a majdan ötven esztendővel ezután élő nemzedék azon, ha Csíkszeredában a zsidó templom fog a város legszebb helyén épülni s a rabbi lesz az egyik legjelentősebb irányadó férfiú a város társadalmi életében. A zsidó templom nem fog sokáig a régi disznópiac eldugott zugában szerényen meghúzódni, előkerül az majdan a piac legszebb terére…”

A zsidó hitközség 1950 utáni irattárában nagyon kevés dokumentum említi az imaházat. Egy fennmaradt, 1978-ban kitöltött leltári ív szerint a templom a zsidó hitközség tulajdonaként 1920-21-ben épült, viszont tóraszekrénye korábban is

megvolt, hiszen ugyanebben a hagyatékban dr. Adler Miklós egyik levelében (ld. 1. sz. melléklet), arra utal, hogy rendbe hozatta a tóraszekrényt, le is fényképeztette (a képek megtalálhatók) a rajta álló feljegyzésekkel együtt. A tóraszekrény ajtaján lévő feljegyzések pedig 1916-ból származnak, amikor zsidó származású román katonák magukkal vitték a tórát a Regátba, hogy megmentsék a pusztulástól. Az ajtóra pedig feljegyezték a címet, ahol majd a menekülésben lévő lakosok megtalálhatják.

Súlyos károkat szenvedett az épület 1940 és 1944 között. Ekkor bútorraktárnak használták, berendezését összetörték és a héber könyvek is megrongálódtak. (2. sz. melléklet) A háború után a Csíkszeredába visszatérő zsidók még néhány évig tartottak itt istentiszteletet, de valószínűleg többé soha nem sikerült rendbe tenni.

A zsidó hitközség irattárában elsőként egy 1972 februárjában keltezett levélben történik utalás az imaház lebontására vonatkozó tervekre (3. sz. melléklet) Ebben a nagyváradi Partos Andrei, a Vagyonkezelő Hivatal vezetője dr. Adlert Miklóst próbálja meggyőzni a templom lebontásának szükségességéről. A csíkszeredai hitközség márciusi válaszában (4. sz. melléklet) beleegyezett a lebontásba. 1972. áprilisában az épületet árverés útján próbálta eladni a vagyonkezelőség (5. sz. melléklet). Valószínűleg értékesítése ily módon nem sikerült, mert 1973-ban, amint egy újabb levél bizonyítja, (6-7 sz. melléklet) a hitközség akkori elnöke egy súlyosabb rongálódás ürügyén felhívta a nagyváradiak figyelmét a keletkezett kárra.

1975-től a Nagyváradi Vagyonkezelőség és a helybeli zsidó hitközség között főként a templomban található berendezés és tárgyak sorsáról folyik a nem mindig békés hangvételűnek nevezhető levelezés (8-14. sz. melléklet). A Csíkszeredában élő zsidók szerették volna a tórát Izraelben élő hittársaikhoz eljuttatni, a padokat és a lebontásból származó faanyagot pedig a zsidó temető rendbetételére felhasználni. Azt tudjuk, hogy a padok egy része eljutott a zsidó temetőbe, de, hogy végül mi történt a tórával, erre vonatkozóan nem találtam írásos dokumentumot.

(A gyimesi születésű, jelenleg Izraelben élő Berkovits Arnold elmondása szerint a tóra nem jutott ki Izraelbe. Ő úgy tudja, hogy Csíkszeredában az egyik zsidó család leszármazottjához került az utolsó pergamen, amelyet ő 1960-as kitelepedéséig féltve őrzött, rendszeresen kinyitotta a szekrényt szellőzni, hogy a szent írás kóser maradjon. Berkovits Arnoldnak szándékában áll, hogy, amennyiben a tórát sikerül fellelnie, engedélyt szerez Izraelbe való kivitelére.)

Dr. Adler Miklós volt az utolsó, aki a zsinagóga sorsát szívén viselte. A megmenthető tárgyak érdekében még 1978-ban is levelezett a Vagyonkezelőséggel. (15-16. sz. melléklet) A szállításhoz, csomagoláshoz segítségre lett volna szüksége, viszont éppen ezt kapott a legkevesebbet.

Egy 1980-ból származó, aláírás nélküli átirat (17. sz. melléklet) arra enged következtetni, hogy a zsinagóga 1980. júniusában még állt, ekkor viszont már a csíkszeredai municípiumi néptanács tulajdonába tartozott. Néhány hónap múlva lebontották. Tivai

Nagy Imre jóslata nem vált valóra: Csíkszeredában lassan nyoma sem lesz annak, hogy itt valaha életerős zsidó hitközség élt.

Miénk volt az egész utca

– Ahogy a zsidó templomot elhagytad, megint jött egy nagy rét, az volt a néptanács háta. A néptanács hátánál volt a borvízkút. Ide járt mindenki egy ösvényen, az egész város onnan hordta a borvizet. Vagy szekerekkel Somlyóról. (LLP)

– A jégpálya pontosan a régi Városházának a hátánál, a Szopos-féle háznál s Adler doktor házánál volt. A vizet rá nem a Somlyó patakából vezették be, hanem Taplocáról szintén bejött egy árok, s abból lett bevezetve örökké. Az a patak szintén beléfolyt a Somlyó patakába s együtt mentek tovább.

A szélére olyan harminc centis földkupacokat raktak, de ez különben is egy mélyebben fekvő terület volt, az út magasabban volt, úgy hogy elárasztotta az egészet a víz. Tiszta tó lett belőle. Annyi volt az egész, hogy itt a füvet lekaszálták, s akkor ősszel, már novemberben rá lehetett a vizet engedni.

Trohán szponzorálta abban az időben a jégpályát. Ő jól korcsolyázott s a felesége is. Nyáron pusztaság volt, de télen benépesedett. Minden délután kijöttünk s este tízkor alig tudtak lekergetni a pályáról. Az öreg Sprencz szedte a pénzeket. Nagyon olcsó volt. Azt hiszem négy vagy öt lej volt egy korcsolyázás. A jégpálya közepére felhúztak egy oszlopot s egyetlenegy hatvanas-százas körte világított, de az direkt jó volt az ifjúságnak, mert szerettük a sötétet. S a körül mentünk.

Akkora telek voltak abban az időben, 30-40-50 cm-s havak, hogy nem tudták a jeget letakarítani, nem lehetett a szélire nyomni, hanem a közepire egy akkora tornyot csináltak, mint egy nagy szénabuglya s akkor abba alagutakat fúrtunk s keresztül-korcsolyáztunk és hasonlókkal szórakoztunk. Az ifjúságnak télen, novembertől február végéig itt zajlott az élete. Nagyszerűen elkorcsolyáztunk, játszottunk, ostor-falaztunk meg mindenfélét.

Úgy is volt, hogyha felköttem a korcsolyámat, egészen a templomig fel tudtam korcsolyázni s még tovább, ott voltak a Czelleknek a tavai, abból vágták a jeget. (SZG)

– Hát a miénk volt az egész utca s az egész rét, egész a mostani fotballpályáig. Amikor én 51-ben első osztályos voltam, akkor ott volt a nagy jégpálya is, úgy emlékszem. (LLP)

– A jégpálya most szűnt meg a kommunizmus alatt. 45-ben még itt játszottam, 46-ban is. 1947 vagy 48-ban vitték át oda ahol most van, de akkor csak rendes jégpálya volt. (SZG)

A területrendezési terv

– Mindenki a maga módján ítélte meg annak idején az eseményeket. Egy ilyen nagyarányú építkezés, amit itt elindítottak, a területrendezési terv elkészítésével kezdődött, amit maga az államelnök, Ceauşescu hagyott jóvá. Személyesen nézte meg a makettet, és dekrétum alapján hagyták jóvá.

Mit foglalt magába? Körülbelül 4400 lakrészt, egy színházat, a megyei tanács épületét, a Hargita szállót.

Az építkezés üteme attól függött, hogy az előkészítés milyen mértékben haladt és melyik zónában tudott haladni. Másodsorban az építkezési vállalatok kapacitásától. Évente nem tudtunk jobban haladni, mint ötszáz-hatszáz apartament Csíkszeredában. Az építkezési vállalatnak elég gyenge kapacitása volt és elég nehézkesen tudott mozogni. Az első részben a Virág utca szerepelt, azt kezdték bontani, a Coşbuc felőli oldalát és haladtak a katolikus templom fele. Aztán kiépült a Hargita szálló környéke, a kultúrház környéke s utána kezdődött az a zóna, ahová a hátsó épületek kerültek, ahonnan a zsidó templomot lebontották. Ide épült a mai Nagyrét lakónegyed. Volt egy ilyen irányzat: lakáshiány volt, mindenkinek lakás kellett, egészséges lakásokat kellett építeni. Volt aki elfogadta, volt aki megkérdőjelezte ezt a felfogást. (TZ)

– A lényeg az hogy, a Zsidó utca tulajdonképpen egy adott pillanatban a központi zónának lett a szerves része. Egy rendezési terv keretén belül tanulmányozták azt a zónát is. A megyésítést követő időszakban, 1968 után inkább ott történt építkezés, ahol könnyebb volt, tehát a településszéleken és már a hetvenes évek első felében az az igény támadt fel, hogy központot is kellene építeni Csíkszeredának. Ekkor készültek az első tanulmányok. Egyik tanulmány itt készült, a Hargita Megyei Tervezőhivatalnál, miután elkészült az első rendezési javaslat. Később az igények és tervek túllépték, túlhaladták ezt az eredeti elképzelést, s akkor pályázatot hirdettek. Ezt a bukaresti Ion Mincu építészeti egyetem nyerte el annak idején. Ott készítették el az első olyan átfogó rendezési tervet, amelyik a mostani központi zónára terjed ki. Magába foglalta a futballpálya túlsó határától egészen a parkig az egész területet, amibe beleesett a Zsidó utca is.

Ez a rendezési terv kiváló volt, csakugyan modern városi elképzeléssel, javaslatokkal, de ezt nem hagyták jóvá. Végül a rendezési tervet, amit jóváhagytak, a bukaresti ISLGC készítette el (ez a tervezőintézet egyébként akkoriban országos viszonylatban készített városfejlesztési terveket) és ennek az alapján jött létre a mai központ. Az egész tervezési munkát az ők irányításuk alatt végezték, de mi is bekapcsolódtunk.

A Zsidó utca majdnem megegyezik a mostani útvonallal, tehát kezdődik a Coşbuc utcánál és templomhoz ér ki. Olyan területen haladt át, amelyik kimondottan lápos, iszapos, tőzeges terület és emiatt használhatatlan volt, azért nem építkeztek évek, évszázadokon át azon a részen. Nem terjeszkedhetett a város, mert az egészséges talaj, ami megbírta az épületeket, nagyon mélyen volt a földfelszíntől. Olyan részek

vannak, ahol 11 méter mélyen van a jó talaj. Tehát a jelenlegi tömbházak esetében egyes helyeken 11 méterre le kellett menni, hogy arra alapozódjon. A hatalmas tőzegrétegen áthatolni a jó talajhoz borzasztó nagy költség volt, és éppen ezért régebben nem engedhette meg magának a lakosság magán vagy középítkezéseknél, hogy ilyen hatalmas összegeket csak az alapozásra elköltsön. (CSA)

– Sokkal értékesebb részek is voltak a városban és azok is rendezés alá estek, úgy, hogy ilyen szempontból a Zsidó utca sem lehetett kivétel. Az is meg volt szabva a rendezési tervben, hogy a város abba az irányba fog terjeszkedni. Sokféle változat volt, hogy merre fog Csíkszereda terjeszkedni. Mert akkor ugye volt tizenkétezer lakosa és az előirányzatok szerint ötven-hatvanezer lakossal kellett számolni. Nem növekedett annyira végül, most 47 ezer lakosa van, de valahol bejött ez a dolog. Tehát ahhoz, hogy negyvenezer embernek lakást biztosítsanak, ahhoz terület kellett. És a végső döntés az volt, hogy a Virág utcától északra fog fejlődni a város. Korábban volt olyan terv, hogy Somlyó fele, a rádióadó környékén, volt úgy, hogy Zsögöd fele, tehát a kórházon belül, de végül ezt a változatot hagyták jóvá, s ennek esett áldozatul a Zsidó utca is.

Még azt el kell mondjam, hogy az a terv – kár, hogy nekünk nincs meg – amit a bukaresti Ion Mincu Intézet készített, az minimális bontást irányozott elő. Csak az olyan régi házak lebontását vette tervbe, amik csakugyan teljesen értéktelenek voltak, de a többi mind megmaradt volna.

Nem kérdezték meg még az itteni vezetőket sem, hogy hogy s mint legyen. Tehát a megyei főépítész (Ajtony László – ma Svédországban él) se tudott arról, hogy milyen döntést hoztak Bukarestben.

Én úgy tudom, hogy amikor erről a részről elkészült a terv, akkor Ceaușescu helikopterrel körberepülte a vidéket és hárman, akik ott ültek a helikopterben, eldöntötték mi lesz, s úgy lett. Ezt azért mondom, mert mai szemmel nézve majdnem elképzelhetetlen dolgok történtek. Vagy pedig visszament Bukarestbe, egy bukaresti építészt odahívott, az egy papírlapon bemutatta, hogy körülbelül mi lesz, s az lett. Tehát nem úgy volt, hogy x vagy y beleszól, mert megyei főépítész.

– Valaki azt mondta, hogy kényesebb kérdés a Zsidó utca lebontása, mint a Virág utcáé…

– Szerintem nem volt semmi különbség, mind egyformán kezelődött az egész… Tudom mentődött meg egy ház a Zsidó utcában, de hatalmas cirkuszokkal járt az is. (CSA)

– Kezdetben, Bukarestben, a Kossuth utcára is egy egész más terv jelent meg. Nem kellett lebontani, hanem voltak foghíjak, amelyeket be kellett építeni, sőt olyan eset is volt, hogy már az alapot kiástuk, már kezdtük önteni és amikor már kiöntöttünk egy

alapot, (ez a Truca bácsiéké volt, az Adler háza mellett, a régi benzinkúttal majdnem szemben,) akkor jött a rendelet, hogy le kell állni, mert más rendezési terv lesz.

Tehát úgy volt először, hogy be kell építeni a foghíjakat két-három emeletes épületekkel, de aztán jött ez a kemény rendelet, hogy le kellett bontani és így került a főrész lebontásra. A Zsidó utcát, hogy miért kellett lebontani? Hát aztán későbbi lépéssel oda is jöttek ezek a cölöpökre épített épületek. Különben a Zsidó utca végén illetve a Zsidó utcára merőlegesen készítettek egy tervet a városi kultúrházra, erre ami most a megyeházzal átellenben áll. Ki is ástuk az alapját, de nagyon-nagyon rossz volt a talaj, egész mélyen tőzeges, aztán a végén az volt a változat, hogy nem ott lesz, mert az kiesik a városból, be kellett hozni s akkor készült itt ez az új rendezési terv a kultúrházzal.

De hogy miért kellett a mocsárba betelepedni, olyan nagyon, nem tudom… Azt hiszem azért, mert a legegyszerűbb volt kisajátítani. Bár a Kossuth utcára ez nem érvényes. Ott rengeteg lakóház volt, s aránylag jó, emeletes, földszintes polgári házak. Aztán volt itt pro és kontra, lebontani, nem bontani, de azt hiszem, hogy amikor ez a megye és mondjam úgy ez a betelepítés indult, akkor kezdődött a lebontás is, a lakók áthelyezése innen oda, s onnan vissza. Hogy legyenek szomszédaink is. (FL)

– Amikor sor került arra, hogy ki tervezi meg az új blokkos Csíkszereda központját, hát végül is a bukaresti fő tervező intézet kapta meg azt a megrendelést, központilag így volt ez előirányozva. Akkor mondtuk, ha ennyire szabad kezet kaphatott egy tervező, hogy a régi város központját lebonthatta, meg volt neki adva ez a lehetőség, hát azt mi is akkor így meg tudtuk volna tervezni itt a megyei tervezőintézetnél, hogy egyszerűen elseperjük a régit s akkor bevonalazzuk az új blokkokat. De erre mi nem is gondoltunk, mi szerettük volna megtartani azt a központot. És az ún. Tapstért és a Fehér házat egy kicsit máshova kellett volna elhelyezni. Persze nehéz lett volna az új központ kialakítása máshol, mert itt volt tulajdonképpen a városnak az igazi központja. Hát aztán így a bukarestiek megoldották. (EI)

A kisajátítási fázis

– A területrendezési terv jóváhagyása után kezdődött a kisajátítási fázis. Minden egyes épületről, s tulajdonról külön dokumentációt kellett készíteni, dacára annak, hogy a területrendezést az államelnök hagyta jóvá, rendelettel, újabb jóváhagyásra kellett benyújtani a lebontásokat és a kisajátítást. Először a kisajátítást, s amikor az megvolt, a következő fázis volt a lebontás engedélyeztetése, ugyancsak elnöki rendelettel. Utána az építkezés értékébe befoglalták a kifizetést, a lebontást, s a szükséglet arányában, ahogy épültek a lakások, úgy bontották le az épületeket. Sajnos így történt a Virág utcával, így történt a Rózsák utcájával, a Grivica utcának a felső részével és több más utcával is…

A lebontási nyilatkozat volt a kisajátítási akták egyik kelléke. Kellett egy olyan nyilatkozat a tulajdonostól, hogy igenis egyetért a lebontással, természetesen az ellenérték kifizetésével, ami akkor minimális volt, ha jól emlékszem egyetlen ház sem kerülhetett drágábba, mint nyolcvanezer lejbe. Pl. A Virág utca elején az egyik kollégám akkor fejezte be egy hatalmas ház építését, akkoriban megért vagy háromszáz-háromszázötvenezer lejt, és kapott érte nyolcvanat.

Mi lett volna, ha senki nem írja alá a nyilatkozatot? Semmi. Abban az esetben a helyi tanács, az akkori néptanács adott egy nyilatkozatot, hogy nem életbevágó jövedelmi forrás, és annak alapján jóváhagyódott a kisajátítás. Ahol a zóna kisajátítás alá esett, ott mindenféleképpen végrehajtották.

Az ott lakóknak az építtetők, az akkori IJGCL, ahol én is dolgoztam, kellett a tudomására hozza a tényeket. Mi a lebontási és kisajátítási dokumentációt megrendeltük a tervezőtől. A Tervezőintézet minden egyes lakóhoz elment, felmérte a lakását, tudomására hozta, hogy igenis a lebontási zónába tartozik, ki lesz sajátítva. Voltak kisebb-nagyobb kellemetlenségek, kivel hogy tudtak megegyezni, nyilván senki sem mondott le jószántából az annyi éven keresztül összekuporgatott házáról. És főleg azért, mert nem kapta meg az értékét. Egy ház sem kapta meg az értékét, azt, amit valójában ért.

Nagyobb incidensek nem voltak, azért tudomásul vették, morogni morogtak, de nem volt különösebb ellenállás. Csak a Jégpálya-negyed építésénél volt egyetlen esetben. Egy állatorvos, akinek lebontódott a háza, elég sok kellemetlenséget okozott. A megyei tanács oldotta meg végül is a problémát, de az állatorvosnak nem sikerült megmentenie. (TZ)

– Az úgynevezett kisajátítási dokumentáció szerves része volt a beruházási keretnek, aminek, ahogy mondtam, a Közüzemek volt a megbízója. Megvolt az akkori előírás, hogy ez mit kellett tartalmazzon, fényképeket, pontos leírást, felmérést, stb.

A kisajátítási dokumentáció szerves részét képezték a fotók. Mi egy szakfotós cégnél, valószínűleg az akkori szövetkezetnél rendeltük meg.

– Volt olyan előírás, hogy minden házat a rosszabb vagy megrongálódott oldaláról kell fotózni?

– Nem. Reálisan kellett bemutatni.

– Akkor vajon mi a magyarázata, hogy van olyan ház, aminek a bejárati oldalát fotózták le, van olyan amelyiknek a hátát, feltételezhetően, mert se ajtó, se ablak nem látszik… csak az a legrongáltabb fele. Nagyon tendenciózus fotóknak tűnnek ezek… Soha nem volt ilyen irányítottság?

– Nem hiszem. Nem emlékszem erre. De elvben nem ez döntötte el. Az döntötte el, hogy valami le lesz-e bontva vagy nem, hogy a rendezési terv magába foglalta-e. Nem az, hogy milyen állapotban volt. Voltak olyan esetek, hogy kiváló állapotban volt, mégis lebontották… Ezen kívül: helikopterből honnan lehetett tudni, hogy milyen állapotban vannak? (CSA)

A lebontások

A kisajátítás az államtanács határozata alapján történt, a lebontásokat általában az IGO, az IGO emberei végezték. Ez az ő feladatuk volt, szabad teret biztosítani az építőnek. Amikor mi átvettünk egy ilyen területet, azon már az épületek le voltak bontva. A Kossuth utcában is. Minden területet szabadon adtak át. Lehetett rámenni, kezdeni az építkezést. (FL)

– Meg kellett csinálni minden épületre a lebontási költséget, hogy mennyibe került, arra is pénzt kellett kapjon az építő vállalat. Aztán szerencse hogy találtam egy olyan rendelkezést, amelyik megengedte, hogy épületfajtánként (téglaépület vagy faépület) a beépített négyzetméter alapján lehetett értékelni, tehát nem kellett minden épülethez külön költségvetést csinálni. (EI)

– A lebontandó épületek tulajdonosai lakrészeket kaptak, amelyeket a városi tanács utalt ki nekik. Általában vissza volt fogva néhány apartament szükséglet-kielégítésre, hogy a lebontandó épületből az illető tudjon kiköltözni.

Több olyan lakóról is tudok, akit a valamikori háza helyére költöztettek és nagyon ironikusnak tartom ezt …

– Én emlékszem még olyan esetre is, nevet nem mondok, akinek egyetlen kérése volt, hogy abba a tömbházba kapjon lakást, amelyik a háza helyére épül. De tagadhatatlan, hogy volt ebben némi irónia is. (TZ)

Az üres telkek

– Annak idején az egész beruházási programnak megfelelő kisajátítást el kellett végezni. Tehát, ami be volt jelölve, hogy lebontásra kerül, az elvben lebontódott és a beruházási program vagy nem valósult meg, vagy változott időközben. Mondjak egy példát: adott pillanatban Csíkszeredában elő volt irányozva, ha jól emlékszem 76-ban, egy sportcsarnok építése. Már jóvá is hagyták. A rendezési terv akkori változata szerint éppen a Zsidó utca helyére kellett volna épülnie. Vagy három-négy évet tartott, amíg végül eldöntötték, hogy nem lesz sportcsarnok. És lehet, hogy ezalatt lakások, amik akkor elő voltak irányozva, máshol épültek fel. Tehát a sportcsarnok nem épült fel s utána oda nem irányoztak oda elő mást. Ez lehet egyik oka annak, hogy üres telkek maradtak. (CSA)

A megmaradt házak

– Egyébként a Zsidó utca kevésbé beépült utca volt. A Coşbuc utcai részen volt vagy négy-öt ház, ami most is áll, kiesett a lebontásból. Annak idején tervbe volt véve, hogy lebontják azokat is, de aztán elmaradt. Még egy épület volt a Szív utcával egy vonalban, ami megmaradt a blokkok között. Egy Szakács nevezetűnek a háza.

Ő nagyon megkötte a kereket, a lebontási nyilatkozatot nem írta alá, és végül úgy alakították ki a zónát, hogy az épülettömbök nem estek rá. A területéből elvettek valamit, de az épület és egy kis kert megmaradt. (TZ)

– Van egy ház, ami megmaradt a tömbházak között… Az elég későn épült, közvetlen a lebontás előtt egy pár évvel és elég szép családi ház volt. Úgy tudom, hogy az akkori megyei főépítész, Ajtony László tervezte, és a tulajdonos kérésére úgy készítették el a blokkok építési tervét, hogy ez az új épület, – emberi meggondolások alapján – ha csak lehet maradjon meg. (EI)

És ami helyére épült…

– Mi úgy neveztük azt az egészet, hogy Mocsár-negyed. Aztán később Szúnyog-telep lett, most már azt hiszem, hogy civilizáltabb nevei vannak. (FL)

– Mindenesetre fejlődés történt, s ez kellett, erre szükség volt, mert megnövekedett Szereda. Akkor 5000 lakosa volt, akkor elfértünk, mindenki mindenkit ismert. Én azt mondom, hogy ez jó, csak az a baj, hogy nehéz az élet. Akkor könnyű élet volt itt, nem volt szegény ember, mindenkinek volt munkája, kevesen is voltak az emberek, de olyan ember nem létezett, hogy ne kapjon munkát. (SZG)

– Az államnak volt egy politikája, tudjuk, hogy milyen célt követett ezzel. Sajnálom, őszintén mondom, a Virág utcát, ami azelőtt Kossuth utca volt, hiszen ott voltak reprezentatív épületek: az Adler-féle ház, a Bikapalota, az elemi iskola. Sajnálom az akkori központját Csíknak. Habár egy olyan kimondott központi tere nem volt. Lehetett volna kialakítani másképp is. Örvendjünk, hogy megmaradt a Petőfi utca legalább.

– Akkoriban hogy érezte? Természetes dolognak tartotta?

– Hát, sok ismerősöm lakott a központban. Voltak olyan épületek, amiket nem nagyon sajnáltunk, mert nem jelentettek értéket. Mások megérdemelték volna, hogy kisebb-nagyobb átalakítással, renoválással megmaradjanak. Azon kívül teret is lehetett volna kialakítani.

Egyébként az időseknek, nemcsak a maguk tulajdona fájt, de fájt a város is. Sokat tárgyaltuk, hogy ezt a dolgot valahogy másképp kellene kivitelezni, de nekünk nem volt kompetenciánk más javaslatokat tenni. Mi a megyei néptanács alárendeltségébe tartoztunk, tőlük kaptuk a beruházási tervet, nekünk csak a végrehajtás, az építtetés, a

finanszírozás jutott és a beruházás előkészítése. Mi kész területrendezési tervet kaptunk. Mi abba nem szólhattunk bele. (TZ)

CSA – Csiszér Andor, a Hargita Megyei Tervezőintézet vezetője
EI – Erőss István, nyugalmazott építész, a Hargita Megyei Tervezőintézet munkatársa
FL – Fülöp László nyugdíjas építész, az Építkezési Vállalat munkatársa
LLP – Lászlóné Lőrincz Piroska, a Zsidó utca valamikori lakója
LK – László Klára, dr. Adler Miklósnak, a zsidó hitközség vezetőjének nevelt lánya
MP – Magyari Péter, a Zsidó utca valamikori lakója
SZG – Szentes Gábor 87 éves csíkszeredai lakos
TZ – Tulit Zoltán, a Helyipari Vállalat nyugalmazott igazgatója

A csíkszeredai izraelita imaház 1973-ban

Az első hokimeccs a Zsidó utcai jégpályán

Ami megmaradt… néhány lakás

Ami a helyére épült: szürke tömbházsorok (2000)

Mellékletek

1. sz. melléklet
Zsidó Hitközség, Csíkszereda
26/1975

A Zsidó Hitközségek Szövetségének, a Vagyonkezelő Hivatal Vezetőségének, Nagyvárad

Értesíteni kívánom, hogy a templomban lévő tóraszekrényt sikerült rendbehozatni és lefényképeztetni és mellékelve küldök 1-1 példányt zárt külső – nyitott ajtókkal a belső rész – a szekrényajtók felületén a háborús felirattal: az 1916. évben a Regátba az akkori zsidó származású román katonák felirata az elvitt tórákról, amelyeket az akkori itteni zsidó testvéreink a megjelölt feliratú címen meg is találtak és még a háború alatt hazahoztak.
Ugyanezeket a fényképeket elküldtem a bukaresti Bunuri címére is, jelezve, hogy mi erről korábban is beszéltünk, és kértem, hogy juttassák el azt a szekrényt Izraelbe, hogy az oda kivándorolt zsidó csíki testvéreink az imaházukban elhelyezve megmaradhasson történelmi emlékül, mint ezt „ők” is kérték dr. Rosen Főrabbi úrtól izraeli ottlétekor. Kérem ebben az ügyben szíves segítségét és fáradozását. (…)

Teljes tisztelettel

Aláírás: dr. Adler Miklós

2. sz. melléklet
A Zsidó Hitközségek Szövetségének, Bukarest

(…)

Kérésükre küldjük a zsidó hitközségünk által 1941. április 6. és 1945. május 8. között elszenvedett, nácik által okozott károk felsorolását:
(…) A zsinagógát bútorraktárnak használták, a berendezését összetörték, a héber könyveket összetörték, az épületet megrongálták, még a későbbi időben többször is lett rongálásnak kitéve. Ma is nagy javítással állítható rendbe. A rituális fürdő berendezését teljesen megsemmisítették, a sachter lakást tönkretették. (…)

Csíkszereda, 1970. VII.18.

dr. Adler Miklós

3. sz. melléklet
Zsidó Hitközségek Szövetsége, Vagyonkezelő Hivatal
Nagyvárad, Breiner Béla utca 37 sz., tel. 18-40
Nr. 1052/1972
Dos. nr. 324.

Nagyvárad, 1972. február 28.

Dr. Adler Miklós úrnak, Csíkszereda

Visszatérünk az önök helységében található zsinagóga problémájára.
Amint azt Ön is tudja, a zsinagóga az ócskavas- és az üzemanyag lerakat között helyezkedik el. Állapota igen leromlott és az ottani nagy forgalom kerítését is megrongálta.
A zsinagógában évek óta nem tartanak istentiszteletet – az ablakai is be vannak törve – és őrzését sem lehet megoldani. Még a helybéli jóérzésű keresztény emberek is kiálltak Fried Jenő mellett, mondván valamit sürgősen tenni kell az épülettel. Ő pedig személyesen győződött meg a zsinagóga állapotáról és a vélemények helyességéről.
Ön volt az egyetlen, aki érzelmi okok miatt ellenezte a lebontást. A jelenlegi helyzetben, amikor a helységben nincsenek már olyan tagjai a zsidó egyházközségnek, akik rendszeresen imádkozni szeretnének a templomban, nincsen lehetőségünk a javításokra sem, tehát más megoldás nincs, mint a lebontás vagy eladás.
Kérjük, hogy jelen levél kézhezvétele után közölje álláspontját Velünk és tájékoztasson annak indokairól is.

A Vagyonkezelő Hivatal vezetője

Partos Andrei

4. sz. melléklet
Zsidó Hitközség, Csíkszereda
nr. 12/1972
A Romániai Zsidó Hitközségek Szövetségének, Vagyonkezelő Hivatal

Nagyvárad, Breiner Béla utca 37 sz.

1972. február 28-án kelt 1052. sz. átiratukra válaszolva közöljük, hogy a csíkszeredai zsidó Hitközség, az önök által felhozott indokok alapján egyetért a városban található zsinagóga lebontásával.
Ugyanakkor kérjük, hogy az épület lebontása után az építkezési anyagokból befolyt összeg fordíttassék a temetőt övező kerítés szögesdrótról betonelemekre való cseréjére.

Csíkszereda, 1972. március 23.

(Négy aláírás. Az Adler Miklósé és Goldenberg Ernőé olvashatóan, a másik kettő olvashatatlan.)

5. sz. melléklet
RSZK Zsidó Hitközségek Szövetsége, Vagyonkezelő Hivatal Nagyvárad
nr. 1633/1972
dosar 324.

Nagyvárad. 1972. április 7.

A Zsidó Hitközségnek, Csíkszereda

Tudomásukra hozzuk, hogy a központi szervünk által megadott engedély értelmében nyilvános árverésre bocsátjuk a helységükben a December 30. utca 9 sz. alatt található egykori zsinagóga épületét.
A mai postával már elküldtük a helyi Néptanácshoz az eladási hirdetményeket, azzal a kéréssel, hogy plakátolják ki a hirdetőtábláikra és a lehetőség szerint népszerűsítsék is ezt az eladást. Ugyanezt kérjük önöktől is, azért, hogy minél több legyen a jelentkező és minél kedvezőbb áron adhassuk el.

(…)

Partos Andrei, A Vagyonkezelő Hivatal vezetője

6. sz. melléklet
Zsidó Hitközség, Csíkszereda
nr. 2/1973

A Romániai Zsidó Hitközségek Szövetségének, Vagyonkezelő Hivatal, Nagyvárad

Tisztelettel értesítem, hogy a helybeli zsinagógánk lakattal lezárt ajtaját ismeretlen tettesek sarkaiból kiemelték és behatoltak a templom helyiségébe, minek folytán megszűnt a helyiség zárt jellege.
Tekintettel arra, hogy az épület a Federala ügykezelése alatt áll, kérjük szíveskedjen – mint jogi személyiség – ezzel kapcsolatban a szükségesnek vélt intézkedéseket folyamatba tenni.

Csíkszereda, 1973. III. 30.

Tisztelettel, dr. Adler

7. sz. melléklet
RSZK Zsidó Hitközségek Szövetsége, Vagyonkezelő Hivatal
Nagyvárad, Mihai Viteazul út 4. Sz. Tel. 1-18-40
nr. 1421/1973
dosar 324.

Nagyvárad. 1973. április 25.

Dr. Adler Miklós orvosnak, Csíkszereda

Az értesítésének következtében, miszerint az önök helységében található zsinagógába erőszakos behatolás történt, e levéllel párhuzamosan bűnügyi feljelentést terjesztettünk elő ismeretlen tettesek ellen a csíkszeredai helyi ügyészséghez.

Partos Andrei, A Vagyonkezelő Hivatal vezetője

Jogtanácsos, Olvashatatlan aláírás

8. sz. melléklet
RSZK Zsidó Hitközségek Szövetsége, Vagyonkezelő Hivatal, Bukarest
nr. 8129/1975.dec.29.
dosar 282/3

A Zsidó Hitközségnek, Csíkszereda

Az önök 25/1975 sz., nálunk a 8399/1975. sz. alatt iktatott átiratára válaszolva a templomban található URNKODES-sel kapcsolatban közöljük, hogy egyelőre nem vetődött fel a templom eladásának vagy lebontásának problémája. Amikor ez napirendre kerül, akkor eldől, hogyan járunk el az URNKODES-sel kapcsolatban.

Emil Sechter, főtitkár

Daniel Segal, osztályvezető

9. sz. melléklet
Zsidó Hitközség, Csíkszereda
nr. 2/1976

Csíkszereda, 1976.I.6.

A Romániai Zsidó Hitközségek Szövetsége, Vagyonkezelő Hivatal Vezetőségének, Nagyvárad

December 10-én keltezett, 26/1975. számú önökhöz intézett levelemben, amelyben templomunkban lévő rendbehozott tóraszekrényről készült többféle fényképet mellékeltem, és kértem – mint azt korábban is megbeszéltük – hogy amennyiben ez lehetséges lesz, szeretném, ha ezt a történelmi szép csíki szekrényt, mint ezt a kivándorolt volt csíki zsidó testvéreink is kérték, Izraelbe eljuttatná a bukaresti Federale Központ a templom lebontása esetén.
Ugyanezt megírtam és fényképekkel együtt eljuttattam a bukaresti központba, hivatkozva Partos elvtársra, aki tud erről a kérdésről. Úgy látom, hogy a központ némi rosszallással vette tudomásul a levelemet, mert eddig szokásos módon az én címemre érkeztek a Federal-nak a közösségünkhöz küldött közleményei, míg ez utóbbi – mellékelt válasza a Cojocaru pontos címére érkezett (lehet, hogy céltudatosan) az is lehet, hogy az ő intervenciójára. Eddig én vezettem a közösségünk ügyeit és most szeretném, ha tisztáznánk az ügyet, továbbra is az önök váradi részlegéhez tartoznak-e a mi ilyenszerű ügyeink, vagy változás állt-e be az ügymenetbe?
Én a templomból nem vittem még el semmit sem a megbeszélt tárgyakból. Igyekeztem, amennyire lehetett összeszedni, az ajtókra lakatokat vettem. (…)
Kérem szíves válaszát, hogy tudjam magam mihez tartani a jövőben!

Tisztelettel, dr. Adler

10. sz. melléklet
Zsidó Hitközség, Csíkszereda
8/1976
1976.VI.20.

Vagyonkezelő Hivatal, Pártos Endre úrnak

Nagyvárad, Mihai Viteazul ut. 4. Sz.

A hitközségi ügyekkel kapcsolatban az alábbi ügyekben kérem sz. tanácsát és segítségét. A temetőben lévő épület javítási ügyében végre sikerült az elrohadt alapgerenda kicserélésére szükséges faanyagot nehezen, magánostól beszereznünk és most kifaragás alatt van, valamint a cserepekhez szükséges tetőléceket is megvásárolni és így remélem ezt a munkát a közeljövőben elvégeztethetem. Az egyéb javításokat a lehetőség szerint fokozatosan elvégezzük. Baj van a temetőkerítés nyugati részével, amely szegesdrótból lett elkészítve betonoszlopokkal, amely egyrészt szakadozik elrozsdásodva, de a fő kellemetlenség, hogy a szomszédok udvaraiból, kertjeiből tyúkok, kisállatok a drót alatt bebújnak és rongálják, rendetlenítik a sírokat, miért is ezt úgy tudnánk megakadályozni, ha az első részekre deszkakerítést csinálhatnánk és egyúttal a kerítést is megerősítenénk.
Ehhez a szükséges anyagot a templom padjaiból és egyéb deszkaanyagából tudnánk megvalósítani, melynek már egy része szú által meg lett támadva. Mint ezt megírtam a múlt évben, amikor a tóraszekrényt lefényképeztettem és a fényképet a bukaresti Federale-nak is elküldtem azzal a kéréssel, hogyha a templom el lesz adva, úgy

idejében a szekrényt, mint csíki zsidó műemléket juttassa el Izraelbe. Erélyesen válaszolt nekünk, hogy a templom nem eladó s hogyha majd aktuálissá válik, akkor értesíteni fog. Akkor írtam ezt meg önöknek és mi nem is vittünk el semmi anyagot a templomból. Ez a templomügy most valószínűleg hamarosan aktuálissá válik, mert megindult ezen a részen a nagystílű építkezés, amibe a templom is beleesik. Különben is sürgős lenne a minél hamarabbi értékesítése, mert a falak beáztak, és nehogy kezdjenek bedőlni. Azt szeretném, hogy az eladással kapcsolatban a benne lévő fa- és kerítésanyagot a temető-részlegnek ottani javítások céljára megkaphassuk és elvitethessem. Ha ez nem lehetséges, úgy kérem megengedni, és nekem ezt írásban közölni, hogy a templomban lévő 25 padsorból 10-12 padsort elvitethessek a temető-részleg javítására. Kérem szíveskedjen a városi vezetőséggel ez irányban a kapcsolatot felvenni és lefolytatni, mert mivelünk nem nagyon intézik el a dolgokat, mint Önökkel és ezt én nem is vállalhatom.

(…)

Szíves minél hamarabbi válaszát kérem.

Tisztelettel

dr. Adler

11. sz. melléklet

Zsidó Hitközség, Csíkszereda
9/1976
1976.IX.16.

Vagyonkezelő Hivatal Vezetőségének

Nagyvárad, Mihai Viteazul ut. 4. Sz.

F. év VI. 20-ról keltezett 8. sz. átiratomra, amelyben engedélyt kértem a temető karbantartásához szükséges egyes faanyagoknak a templomból való odavitelére és ottani felhasználására még a mai napig sem kaptam választ. Nem tudva, hogy a levelem nem érkezett volna meg, avagy az esetleges nyári szünet miatt történt ez a késedelmezés, ezúton kérem erre vonatkozó sürgős válaszát, mivel ezen kérdés elintézése nagyon sürgőssé vált. (…)
Mint jeleztem, a templom ügye is hamarosan aktuálissá válik, mert elkezdődött ott az építkezés, kezdve a színház és a lakóblokkok építésével. Ebben az ügyben én nem tárgyalhatok senkivel.

Nagyon kérem a sürgős írásbeli engedélyét, hogy a templomból a szükséges 10-12 padsort elvitethessem és a temetőben felhasználtassam. Szíves sürgős értesítését várom.
Kívánok Boldog Új évet mindnyájuknak! Lusono Taivo Tikosevo.

Tisztelettel

Dr. Adler

12. sz. melléklet
RSZK Zsidó Hitközségek Szövetsége, Vagyonkezelő Hivatal
Nagyvárad, Mihai Viteazul út 4. Sz. Tel. 1-18-40
nr. 3154/1976
dosar 324.

Nagyvárad. 1976. szeptember 20.

Dr. Adler Miklós orvos úrnak, Csíkszereda

F. hó 16-án kelt és irodánkban 3143. sz. alatt iktatott 9. számú levelére válaszolva közöljük a következőket:
A temető karbantartásához szükséges faanyagot a templomból fel lehet használni. Szíveskedjék az elszállítás után közölni velünk, hány padot vittet el, és padonként hány ülés volt.
A templom esetleges lebontása ügyében semmiféle megkeresést nem kaptunk a helyi hatóságoktól, tehát egyelőre nem foglalkozunk vele, ha azonban akadna olyan vevő, aki az összes anyagot megvásárolná és le is bontaná, ilyen ajánlatokat szívesen vennénk.

(…)

Osztályvezető, Partos Andrei

Könyvelő, Blau Ladislau

13. sz. melléklet
RSZK Zsidó Hitközségek Szövetsége, Vagyonkezelő Hivatal
Nagyvárad, Mihai Viteazul út 4. Sz. Tel. 3-25-87
nr. 2480/1977.
dosar 324.

Nagyvárad, 1977. augusztus 31.

T. Dr. Adler Miklós

4100. Csíkszereda – str. Virág utca 46. sz. – Hargita megye

Szíves tudomására hozzuk, hogy a bukaresti központ megadta a hozzájárulást a templom és a volt fürdő kisajátításához az általunk megállapított kisajátítási ár ellenében, amit a megye el is fogadott.
Szíveskedjék megérdeklődni, hogy mikor kerülhet sor a lebontásra, mert előzőleg minden berendezést el kell szállítani a temetőbe, míg a Uren-Kodest be kell csomagolni és leszállítani Bukarestbe. Kérjük szíveskedjék közölni, hogy ennek a becsomagolását ki tudná elvégezni, valamint a hibátlan kibontást a falból. Ezt a kibontást esetleg meg fogjuk tudni oldani a Néptanács segítségével, de a csomagolást esetleg a temetőőrrel kell megbeszélni. Minden költséget viselünk és esetleg le is utazik valaki tőlünk Csíkszeredára.
Várjuk mielőbbi értesítését.

Osztályvezető: Partos Andrei

Könyvelő: Szántó Tibor

14. sz. melléklet
Zsidó Hitközség, Csíkszereda
Nr. 6/1977
Csíkszereda, 1977.IX.7.

Zsidó Hitközségek Szövetsége, Vagyonkezelő Hivatal, T. Vezetőségének, Nagyvárad

Válaszolva 2480/1977 sz. átiratra, értesítem, hogy igyekeztem értesülést szerezni a kisajátított templomunk lebontásának megjelölt idejéről megbízható ismerőseim útján, amiről azt a választ kaptuk, tekintettel arra, hogy az a legutóbbi városrendezési terve a bizottságnak – mint ez már több ízben is megtörtént – a minisztertanács elé lett terjesztve, de még nem lett jóváhagyva, és így még sürgősen lebontásra nem kerül az épület, talán még az őszön sem.
Mint hírlik, egy itteni magas látogatás után úgy határoztak, hogy városrendezést elsősorban nem a tervezett un. Zsidó utcában (Templom), részben, fogják megkezdeni, hanem a mostani Petőfi út középső részének jobboldali szakaszának lebontása és a temetőnk felé eső részének a fokozatos beépítésével egészen a gimnázium épülete felé lenne az új negyed, és csak ezután következne a tervezett új negyed a Zsidó utcával.
A templom ingóságainak és az Uren-Kodes elszállításának, becsomagolásának a kellő időben való kivitelezésére – óhaja szerint – megbeszéltem Cojocaruval – aki asztalos – jelenleg asthmás nyugdíjas, aki vállalkozik arra, amint közben az egészségi állapota

engedi, hogy a csomagolást elvégzi, Kelemennel (a temetőőr – a szerk. megjegyz.), hogy a padokat leszereli és a maradék anyagokat a temetőbe kifuvarozza és még ha szükséges, szerzek egy megfelelő segítséget a munkálatokhoz. Az ünnepek után megyünk együtt a templomba, megbeszéljük a részleteket, mit lehetne felhasználni a csomagoláshoz és mennyibe fog kerülni, és mindenről Önt értesíteni fogom, a további megtárgyalásra.
Tekintettel arra, hogy temetőnk nemcsak a ma is nagyforgalmú, szemben levő traktorgyár és úttal van kapcsolatban, amivel ott a betonkerítés nagy szolgálatot tett, viszont az oldalsó részei a kertnek az elrozsdásodó és most is gyakran direkt erőszakos rongálásoknak nem fog tudni ellenállni a mind gyakoribb temetőbe való szándékos behatolásnak és a körülötte leendő új városrész építkezési és útrészeknek, mindezek kapcsán okvetlen szükségnek tartom, hogy már most kérjük a Federale központjától is a temetőnk kertjének hátralevő részének a további szilárd beton-kerítésnek kiegészítését-folytatását, hogy nehogy megint arra a sorsa jusson, mint volt 1944 év után, amikor a szabadnak tekintett, állatok, részeg csavargók szentség-telenítették meg elhunytainknak síremlékeit, elhordva még a kerítést is.
Ezt annál inkább kérhetjük jogosan, mivel az elődeink adták össze az összeget templomunk megépítésére, amelyért ma az állam pénzbeli fizetést ad, és amelyet mi jogosan kérhetünk, hogy ne jussunk mi is erre a sorsra!
Egyben ismételten kérem a megígért temetői ház kijavításának befejezéséhez a megígért összeget.
Az ünnepek alkalmából Kívánok Önöknek és Családjuknak Boldog Új Évet és Kellemes Ünnepeket!

BÉKÉT ÉS NYUGALMAT IZRAELNEK!

Tisztelettel

Aláírás: Dr. Adler

15. sz. melléklet
Zsidó Hitközség, Csíkszereda
Nr. 3/1978
Csíkszereda, 1978.IV.6.

Zsidó Hitközségek Szövetsége, Vagyonkezelő Hivatal Vezetőségének, Nagyvárad

Hivatkozva 2480/1977.VII. 31. sz. átiratunkra, az erre megírt 6/1977. sz. válaszomra a mai napig sem érkezett semmi válasz, sem a beígért küldöttjük. Tekintettel arra, hogy a városrendezési tervek végrehajtása gyakori változásoknak van kitéve, úgyszintén a lebontandó épületek, amelyeket nagyon rövid belül adnak tudtára az érdekelteknek.
A templomunk körüli jelenlegi földmunkák valamint a hírek is arra engednek következtetni, hogy a templom is rövidesen lebontásra kerül.

Ezért kérem sürgősen intézkedni, hogy a templomban lévő URN-KODES kivetessék, becsomagoltassék és elszállíttassék, valamint a bent lévő padok kívánságunk szerint a temető területére elszállítassanak. Cojocaru Bercu, aki tudott volna segíteni, állandó betegsége miatt már nem segíthet. A fenti dolgok kivitelezéséhez emberre, szállító-eszközre és főképpen pénzre van szükség. Ezért is szükségesnek látom, hogy a Federale részéről Váradról személyesen jöjjön ide a megbízott, hogy a mi emberünk-kel, Kelemennel az ügyet megtárgyalja, megállapodjon vele, adja ki az utasításokat és a szükséges összeget előlegezze neki, mert nekünk semminemű anyagi alapunk nincsen és nincs honnan venni.
Nekem, koromra való tekintettel, mozgási lehetőségem korlátozott. Az elszállítá-sokhoz a hatóság segítségére nem számíthatunk, ha csak az önök jelenléte nem befolyásolja őket. Ismételten kérem az azonnali intézkedést, nehogy meglepetés érjen és tudtunk nélkül lerombolják a templomot és veszendőbe menjenek a bent lévő anyagok.
Kérem sürgős válaszukat.

Teljes tisztelettel

dr. Adler Miklós érdemes orvos

16. sz. melléklet
RSZK Zsidó Hitközségek Szövetsége, Vagyonkezelő Hivatal
Nagyvárad, Mihai Viteazul út 4. Sz. Tel. 3-25-87
nr. 900/1978.
dosar 324.
Nagyvárad, 1978. április 11.

T. Dr. Adler Miklós érdemes orvos úrnak

4100. Csíkszereda – str. Virág utca 46. sz. – Hargita megye

F. évi április hó 6-án kelt 3/1978.sz.b. levelére válaszolva szíves tudomására hozzuk, hogy rövidesen ki fogunk szállni Csíkszeredára is a folyó dolgokat rendezni. Hogy ez eddig nem történt meg, annak az volt az oka, hogy a templom kisajátítása halasztást szenvedett és nem akartunk két utat csinálni ilyen nagy távolságra.
Természetesen előzetes értesítés és a megállapított összeg kifizetése nélkül a templomot nem lehet lebontani. Erről kötelesek bennünket idejében értesíteni.

Osztályvezető: Partos Andrei

Könyvelő: Blau Ladislau

17. sz. melléklet
Zsidó Hitközség, Csíkszereda
7/1980. június 10.

KIMUTATÁS
A kisajátított, illetve a helyi szervek vagy az állam által nem kisajátítás útján átvett vagy lebontott zsinagógákról:

Sorsz.	A zsinagóga megnevezése	Cím	Átvétel időpontjának éve	Megj.
1	Csíkszeredai zsinagóga	December 30. utca 10. sz.	1978-1979	*

* A zsinagógát a nagyváradi Vagyonkezelőség adta el a csíkszeredai municípiumi Néptanácsnak. Jelen pillanatban még nincs lebontva.

Aláírás nélkül

[A levelek egy része románul, másik része magyarul íródott, de volt olyan hivatalos levél is, amelyben egyként fordultak elő román és magyar fordulatok. A könnyebb érthetőség kedvéért a dokumentumokat egységesítve, magyar nyelven adom közre. – Sz. K.]

HÁZAK ÉS LAKÓIK

Csíkcsekefalvi Fodor Ignác

Fodor Ignác, az 1848-49-es szabadságharcban résztvevő közel tízezer Csík- és Gyergyószéki honvéd, illetve a Garda Dezső által számbavett 56 százados egyike, 1826-ban született Csíkcsekefalván, székely primipilus nemesi családban, Fodor Pál és Füstös Terézia gyermekeként. Szülőházának helyét, amely mai napig távoli rokonok birtokában van, már csak az emlékezet őrzi.

A család idős férfitagja még meg tudta mutatni azt a helyet, ahol a szántáskor építőanyagok fordulnak ki a földből. Fodor János szerint ott lehetett a régi ház alapja.

Fodor János talán az utolsó Fodor nevet viselő rokon Csekefalván, hiszen a család már a XVIII. században négy ágra szakadt: Kézdiszentléleken, Csíkrákoson és Csíkszentimrén is élnek leszármazottak.

A százados

Fodor Ignác, akárcsak Gál Sándor és kortársaik jó része, a kézdivásárhelyi katonai nevelde diákja volt, majd a lexikonok szerint, 1846-tól a 14. határőrezrednél teljesített szolgálatot. Vitos Miklós oldalági rokon az idősek elbeszélései alapján ezt másképp tudja:

– A forradalom kitörésekor Fodor Ignác a háromszéki hadi iskolának volt növendéke, utolsó éves hallgatója, és nem tudta még az esküt letenni.

1849. januárjában alhadnagyként találkozhatunk Fodor Ignáccal Kászonújfalun az 1. századnál, majd ezrede Csíkszéken állomásozó csapataival csatlakozik Bem seregéhez. Február 21-től főhadnagy és ezredsegédtiszt, áprilistól pedig százados a 78. zászlóaljnál. A temesközi hadjárat során III. osztályú katonai érdemjelet kap. Endes Miklós róla jegyezte fel: „Minthogy az ellenség sokkal túlnyomóbb erővel rendelkezett, a harc a csík-gyergyói székelyek bravúrcsatája volt, amelyet oly gyorsan és házilag hajtottak végre, hogy a jelenlevő Petőfit (…) költői lángra lobbantották. Ekkor írta „A székelyek” című emlékezetes versét, melyben a székely honvédeknek ércnél maradandóbb emléket állított s melyet akkori tábor tűz mellett Fodor és bajtársainak fel is olvasott.” [Endes Miklós: Csík-, Gyergyó-, Kászon-székek (Csík megye) földjének és népének története 1918-ig. Bp., 1944]

Fodor Ignác a szabadságharc végén zászlóaljával Havasalföldre menekült. Ő vigyázta az emigráló tisztek biztonságát, sőt egyes források szerint a magyar korona elrejtésének is szemtanúja volt. Vitos Miklós szerint Orsovánál a forradalom leverésekor elhagyta az országot, két évet Bulgáriában élt, majd amnesztiát kapott. Az amnesztiának az oka talán az volt, hogy korábban nem tette le az osztrákoknak az esküt.

Endes Miklós fentebb idézett művében így ír az emigrációról: „A 78. zászlóalj augusztus 24-én az elvérzett hazának Istenhozzádot mondva, átlépett Havasalföldre s ott a török csapat előtt tette le a még harcrakész, eleven székely zászlóalj vitézséggel és becsülettel forgatott fegyverét. A törökök Fodort és társait a viddini táborba internálták."

Az ügyész és veterán

Hazatérte után, az abszolutizmus idején tiszti ügyészi állást vállalt „mi miatt kellemetlen meghasonlásba került a hazafias elemmel, habár hazafiságában nem lehetett oka senkinek kételkedni. (…) Somlyón szép birtokot szerzett, házat építtetett s kriminális parancsokkal gazdálkodott." [Tivai Nagy Imre: Emlékezés régi csíkiakról. Csíkszereda, Pallas-Akadémia, 1996]

Naponta lóháton járt be a szeredai bírósághoz. 1867 után több ízben a függetlenségi párt képviselőjelöltje volt. Tagja volt az 1867-ben megalakult honvédegyletnek és alapító tagja az 1881-ben létrejött Olvasókörnek. 1885. márciusában az ő kezdeményezésre hívták össze az 1848-as honvédek értekezletét a Csillag étteremben, amelyre az akkor még életben lévő kb. 2000 csíki és gyergyói honvédből 278-an jöttek el. Ezen az értekezleten alakult át a szervezet segélyegyletté. Elnökévé Fodor Ignácot választották. „Sokan vannak rokkantak, elaggottak, vagyontalanok, sorakozzunk tehát, hogy ezeket segélyhez juttassuk." – javasolta az elnök. Ugyancsak Fodor Ignác jelentette ki ezen az értekezleten: „Tisztelt honvéd társaim, nekünk nem szabad elfelednünk azt, hogy mi töredékei, romjai vagyunk ama honvéd hadseregnek, amely egykor népének és zászlójának becsületet és elismerést szerzett." A korabeli újságíró azt is feljegyezte, hogy „a gyűlés igazán komoly urakhoz méltó példás rendben folyt le és oszlott szét." [A korabeli Csíki Lapok, illetve a Székelyföld nyomán]

A csángók ügyvédje

Fodor Ignác előszeretettel foglakozott a csángókkal, peres ügyeikben támogatására mindig számíthattak. Közöttük lelte halálát is. A Csíki Lapok 1889-ben számol be eltűnéséről: „Fodor Ignácz csíksomlyói birtokos és ügyvéd, a csíkmegyei függetlenségi párt elnöke, július hó 10-én 15 napra szóló igazolvánnyal Romániába utazott, hogy magának szórakozást szerezzen s egyúttal emez ország főbb helyeit megtekintse. Daczára annak, hogy pénzzel ily hosszú időre ellátva nem volt, azóta magáról sem levél, sem távirat útján legkisebb hírt sem adott, sem pedig a családtagjai által

küldött leveleket… nem vette át, hanem azok a feladók kérése folytán visszaküldettek.”

Veje, Pál Gábor főgimnáziumi tanár keresésére indult. A következő híradásban, október 30-án már ezt olvashatjuk: „Romániában Fodornak csakis holttestét lehetett feltalálni.”

Moldvából exhumálták és az itteni rokonai haza akarták szállítani. Hazaszállítás közben a volt román-magyar határon, az akkori Moldva és Erdély között, Gyimesbükkön nem engedték át tekintettel a megrögzött 48-as elveire és ott ismét eltemették. Végül ismét exhumálták és áthozták a jelenlegi Szent Péter templom mellett levő templomkerítésbe..

Temetése 1889. november 1-én, Halottak napján volt. „A sírnál Imets Fülöp Jákó főesperes, főgimnáziumi igazgató, mint őszinte barátja mondott gyászbeszédet, jobban mondva emlékbeszédet, melyben míg tartalmát tekintve igen találóan és szépen méltatta a szerencsétlenül elhunytnak erényeit és érdemeit, formai tekintetben valóságos szónoki mesterművet hallgatott végig a megilletődött gyászos közönség. Ezután Benedek István királyi törvényszéki irodaigazgató és 1848-49-beli honvéd főhadnagy lépett a sírhoz és indította könnyekre a közönséget honvédtársai nevében mondott megható búcsújával. A búcsúszózaton kívül még két mozsárágyú-durranás emlékezteté a közönséget azon nehéz időkre és nagy küzdelmekre, melyek a magyar nemzetnek dicsőséget szereztek és jövőjének zálogát képezik, de a melyeknek vitéz harczosai most is eggyel kevesbedtek.” [Csíki Lapok, 1889. november 6.]

Egyik unokáját a kommunizmus idején meghurcolták és bebörtönözték, a házat és a birtokot államosították. Sokáig a burgonya-kísérleti állomás kezelése alatt állt, majd a csobotfalvi katolikus egyházközség bérelte ki ettől az intézménytől 15 évre. Az egyházközség vezetői szerint rendbetétele folyamatban van. Valójában évek óta keresztülfú rajta a szél.

Fodor Ignác házának kert felőli bejárata 2000-ben

A Fodor-házon átfúj a szél (2000)

„Hajthatatlan akaratáról volt ismeretes, s mint ilyen, uralta a vármegye akaratát is. Felfelé éppen olyan nyakas székely, mint lefelé, amilyen konok.”

(Tivai Nagy Imre: Emlékezés régi csíkiakról)

Becze Antal, a vaskezű alispán

Becze Antal, a kortársak emlékezete szerint vaskezű és vasakaratú alispán lakása előtt naponta elhaladunk, ha a Petőfi utcában járunk. Életéről keveset tudunk, rokonai sem élnek vidékünkön, munkásságának eredményét viszont nap mint láthatjuk. Az ő alispánsága és Mikó Bálint főispánsága alatt vezették be az erdőtörvényt, ekkor épültek a vármegye útjai és a körvasút. Ebben az időben épült az új megyeháza, nagyon sok községben új községháza. Sok iskola nyílt meg, végrehajtatott az Olt szabályozása. Ekkor alapíttatott a revendikált havasok jövedelméből a polgári leányiskola és ekkor hajtattak végre az arányosítások és lett általánossá Csíkban a háromfordulós gazdálkodás.

Becze Antal Csíkszentmártonban született 1842 január 6-án, régi székely nemesi családból. Büszke volt származására: ősei 1456-ban nyerték címeres levelüket V. László királytól.

Öt éves korában már iskolában járt, 1853-ig szülőfaluja német iskolájában tanult, majd Csíksomlyóra került. A hét gimnáziumi osztály elvégezése után Udvarhelyen érettségizett. Marosvásárhelyen, majd Kolozsváron jogot tanult. 1871-ben tett ügyvédi vizsgát. Ugyanebben az évben nőül vette a mindszenti Czikó Ferenc egyetlen lányát, Máriát. Csíkszeredában Gecző János ügyvéd irodájába került „és itt az előkelő urak tanácskozásaiban tevékenyen részt vett. Az eszes fiatalembert a nehéz politikai kérdésekben is meghallgatták. Ekkor már megnyilvánult Csík életében korszakalkotó hivatása.”

1872-től 1876-ig országgyűlési képviselő volt, majd 1882. május 25-től Csík vármegye alispánja. Egyéb teendői mellett sokat kutatott a vármegye levéltárában, és a vonatkozó adatokat a Szádeczky által szerkesztett Székely Oklevéltár utolsó kötetében adta közre. A Pallas Nagy Lexikon részére ő dolgozta fel a vármegyét érintő adatokat. A helyi sajtóban állandóan közlés alatt álltak iránycikkei, tárcái, sőt, költeményei is jelentek meg.

Alispánságáról 1906-ban mondott le. Ezután azzal hökkentette meg környezetét, hogy az ellenzékhez csatlakozott és a függetlenségi párt vezére lett. Influenza vitte el 1913. március 18-án. „Nagyobb halottja nem is lehetne ma a székelységnek" – írták a helyi lapok. Csíkszeredai búcsúztatásán, majd mindszenti temetésén jelen volt a fél megye. Sírjára elsőként Mikó Bálint helyezett el koszorút.

Becze Antal munkásságának eredményét lépten-nyomon láthatjuk, de őróla még arcképet is nehezen lehet találni. Az emlékírók szerint 1913-ban Márton Ferenc csíkszentgyörgyi festőművész megfestette a Csíki Magánjavak költségén arcképét a vármegyeház nagyterme részére, de ez több, más csíki vezető emberével együtt megsemmisült 1916-ban amikor a város jó része is leégett. Ma már az a festmény-darab sem lelhető fel, amely Nagy András leírása szerint Becze Antal portréjából megmaradt.

1900 áprilisában a Magyarország és külföld című kiadvány négyes száma Csíkvármegye leírását közli. A folyóiratban szerepel Becze Antal arcképe is. Ennek alapján azonosítható személye az 1902-es tusnádi Székely Kongresszus részt-vevőinek csoportképén. (Becze Antal a rendezőbizottság tagjaként volt jelen).

A feljegyzések szerint családja repatriált. Utódai Csíkszeredában két házat adtak el. Egyiket dr. Debu nevű ügyvéd vette meg, a mellette levő, öregebb házat, melyben annak idején Becze alispán lakott, Comanciu nevű tisztviselő. Ma ebben az épületben bérlők laknak, a ház a város tulajdonát képezi. Az újabb lakásban a Csipike napköziotthon kapott helyet.

Az utódok a mindszenti házat és a földeket is eladták, ennek ellenére Mindszenten még őrzi az idősek emlékezete Becze Antal alakját, sőt azt is tudni vélik, hogy a faluba vezető jó utat is neki köszönhetik. (Igaz, érdeklődésemre többen is ijedten kapták fel fejüket: csak nem valamilyen ivadéka tetszik lenni? – kérdezték.) Számon tartják azt is, hogy ő volt a legnagyobb földbirtokos a faluban.

– A földkönyvben sokat szerepel a neve – mondta az idős Nagy Kálmán – ott dolgozott a vármegyeházánál, azt mondták főispán volt. Négylovas hintóval vitette bé magát mindennap. Bément a kocsi érte eccer. Úgy hogy nem itt a faluban jegyzősködött.…

Ugyancsak Nagy Kálmán volt segítségemre sírjának felkutatásában is. Ugyanis T. Nagy Imre emlékiratából kiindulva, sírját a mindszenti köztemetőben kerestem – órákon keresztül.

(„Ő maga a mindszenti köztemetőben nyugszik, s mai napon az sincs aki itthon egy fenyőággal borítsa sírhalmát.")

Nagy Kálmán végül is egy, a templomkerítésben lévő, letört sírkövű sírhalomhoz vezetett. Ez a Czikóék sírja – mondta – és Becze is ide van eltemetve. A kórus

feljárati lépcsője alól a sírkő is előkerült. Nagy Kálmán szerint legalább húsz éve annak, hogy a sírkő ledőlt és betették a lépcsők alá. 1999 nyarán megjelentek Csíkszeredában Becze Antal kései, Amerikában élő leszármazottai. Bár egyetlen szót sem tudnak magyarul, a terjedelmes Becze család története érdekli őket. Ők is keresték a sírt, viszont végül dolgukvégezetlenül utaztak haza.

Nem Becze Antal az egyetlen, Csík történelmének meghatározó, jellegzetes alakjai közül, akit már-már az emlékezet is eltemetett. Ugyanerre a sorsra jutott kortársa és munkatársa, csíkzsögödi Mikó Bálint főispán is, de csak kevés csíkvármegyei vezető munkásságáról mondhatták és mondhatják azt a utódok, amit Becze Antalról és Mikó Bálintról: „Majdnem 23 évet dolgoztak együtt. Ez a korszak volt Csík aranykora.” *[Becze Antal életére vonatkozó adatok és idézetek forrásai: Endes Miklós, dr. Nagy András, Tivai Nagy Imre írásaiból, illetve a Külföld és a Csíki Lapok c. folyóiratokból]*

Csíkszentmártoni Becze Antal, Csík vármegye alispánja

Mikó Bálint főrendiházi tag, Csík vármegye főispánja

Az 1902. évi tusnádi Székely Kongresszus rendezői

Becze Antal házai (2000-ben)

A közérdeknek véltem szolgálni…

Emlékezés Tivai Nagy Imrére

Dédunokáiból jelenleg ketten élnek a városban, Nagy Benedek és Kőrössy Orsolya. [Ez utóbbi azóta meghalt – Sz. K.] Bár nem ismerték dédapjukat, művei, feljegyzései, családi történetek nyomán – és nem utolsósorban azért, mert ugyanabban a csík-szentkirályi kúriában töltötték életük egy részét mint Tivai Nagy Imre – jól ismerik tevékenységét. E sokoldalú emberről velük beszélgettem.

A polihisztor

– A 150 éve született Nagy Imre szerteágazó tevékenysége folytán Csíkszereda modern értelemben vett várossá válásának az egyik előmozdítója, kovásza volt. Hosszú élete folyamán – 81 évet élt – majdnem mindenben részt vett, abban a korszakban, amit a magyarság felívelő korszakának lehet nevezni: 1867-1914 között, az úgynevezett kiegyezés korszakában.

Nem tudom, hogy tudnám jobban minősíteni, mint megkésett polihisztort vagy mint nyugtalan embert. Már kora fiatalságától – középiskolai majd kolozsvári egyetemi évei alatt – nyelvjárástani gyűjtéseket végez és publikálja az akkori magyar lapokban. Hazatérvén Csíkba iskolaalapító tanár. Az erdőalatti – jelenleg kaszárnya céljait szolgáló – Mezőgazdasági Felső Népiskola alapítója, igazgatója, tanára 27 éven keresztül.

Ugyanakkor gyakorló mezőgazdász, aki mintagazdaságot létesít Csíkszentkirályon. Már a századfordulón mezőgazdasági gépeket hozat, vízvezetéket csináltat, öntözőberendezést próbál építeni.

1875-ben alapítója a Csíki Műkedvelő Társulatnak. A csíkszeredai Dal- és Zeneegylet alapítója, a Csíki Múzeumegylet alapító elnöke, ugyanakkor lapalapító és szerkesztő. 1881-ben társszerkesztője a Csík- és Kézdi-i közösügyes Székelyföldnek, a sepsi-szentgyörgyi Székely nemzet című lapnak, 1889-től a Csíkszeredában elinduló Csíki Lapoknak.

Gazdasági tevékenysége is jelentős: a Csíkmegyei Gazdasági Egylet egyfajta háttér-intézménye volt a gazdasági problémák szakszerű megoldását kidolgozó terveknek. (NB)

„A Székelyföldnek leges-legelőször szüksége van arra, hogy a birtokviszonyok gyorsan, megnyugtatóan s a lehető legkevesebb költséggel rendeztessenek. E végből legsürgetőbb kérdés, hogy az új tagosítási törvény életbe lépjen. Szüksége van a Székelyföldnek arra, hogy a székely vasutak valahára kiépüljenek, de nem csak az úgynevezett körvasút épüljön ki, hanem oly szárnyvasutak is kellenek, amely a Székelyföld egyes vidékeit egymással s legfőképpen az ország fővárosával minél közelebb és közvetlenebb összeköttetésbe hozzák. (…)
Szüksége van a Székelyföldnek arra, hogy még meglevő és megmenthető háziipara felkaroltassék s ezúton a nép valamit kereshessen. Szükséges, az hogy a Székelyföld minden vármegyéjében legalább egy gazdasági szakiskola legyen, hol a nép fiai az általános műveltséghez szükséges ismeretek megszerzése mellett földművelés, állattenyésztés, gyümölcs- és zöldségtermelés, szőlőművelés, erdészet stb. szaktárgyaiban gyakorlatilag és elméletileg oktattassanak, de a gyakorlati munkákat maguk a növendékek végezzék." [Tivai Nagy Imre: Csíkvármegye közgazdasági állapotairól. Csíkszereda, 1911.]

– 1889 és 1914 között, több mint két és fél évtizeden át Csíkvármegye törvényhatósága közgazdasági előadója. Létrehozza az Olt-völgyi víztársulatot, hogy Alcsíkot ármentesítsék. Tejfeldolgozó részvénytársaságot hoznak létre, belebuknak, mert nincs vasút, nem tudják értékesíteni termékeiket. Az 1902-es első tusnádfürdői székely kongresszus kezdeményezője, szervezője és irányjelző szónoka, amellyel felhívják az összmagyarság, az akkori kormányzat figyelmét a székelység nagy bajaira: a kivándorlásra, a szegénységre, a laikus, elmaradott mezőgazdasági termelési módra, az ipar hiányára, a feldolgozó ipar hiányára, az utak hiányára, az alkoholizmusra, a tagosításnak bizonyos nehézségeire, az erdőarányosítások folytán előállt veszélyre, hogy a közösségi, csíki székely megmaradást biztosító, létminimumot biztosító közösségi birtokok veszendőbe mennek az erdőarányosításokkal. A csíki határövezet hatalmas vagyontömbjének, a Csíki Magánjavak igazgatótanácsának évtizedeken keresztül elnöke. (NB)

„Hogy a székelységnek sok baja és nyomorúsága van a maga hazájában, szent igaz, csakhogy szerintem ezek a bajok és nyomorúságok afféle kitelepítésekkel, vagy kivándorlás megakadályozásokkal meg nem orvosolhatók. A székelységnek gazdasági és közgazdasági nyomorúságai vannak, melyeket nem lehet lelkes felhívásokkal, hazafias frázisokkal, humbukos kitelepítésekkel megoldani." [Tivai Nagy Imre: Csíkvármegye közgazdasági állapotairól. Csíkszereda, 1911.]

– Az elmúlt évtizedekben, a diktatúra alatt is többen idézték, fedezték fel újra Nagy Imrét, akiről el kell mondani, hogy Tivai előneve nem nemesi előnév. Ő bethlenfalvi származású volt, a nagyapja került házassággal Csíkszentkirályra. Tiva Csíkszentkirály egyik tizese, és lévén több Nagy Imre Csíkszeredában, Csíksomlyón, ő ezt az írói melléknevet vette fel, azért, hogy meg tudják különböztetni. (NB)

„A székelységnek az a baja, hogy nálunk minden ember gazda és földbirtokos. Nálunk mindenki gazdálkodik, még az is, akinek alig van 20 négyszögöl földje. A gazdasági

és gazdálkodási állapotok olyanok, mint ezelőtt 300 esztendővel. Mi természetesebb tehát annál, mint az, hogy ma már a 300 év előtti állapotokkal, birtokviszonyokkal, nem lehet a korral lépést tartani és nem lehet ma már a rendelkezésre álló földből a megélhetésre szükségeseket kiszorítani." [Tivai Nagy Imre: Csíkvármegye közgazdasági állapotairól. Csíkszereda, 1911.]

A család

– Én róla többet tudok magánemberként, mint közemberként. Valahogy a lányok viszik tovább ezeket a történeteket. Tudom, hogy sokat temetett és amikor arról beszélünk, hogy milyen jó humorú meg derűs ember volt, mindig megjelennek előttem a halottai.

Elsőként a fiatalon és tragikusan elhunyt édesanyjáról beszélhetünk, de két feleséget is temetett. Az első felesége korán meghalt, három árva kislányt hagyott maga után. Másodszor elvette a feleségének a húgát, aki egy év múlva szülésbe halt bele a kisgyerekkel együtt. A csíkszeredai régi temetőben ma is áll a sírkövük. És akkor vette el a harmadik feleséget, aki aztán az én dédanyám is lett. Fiatal somlyói nő volt, akinek mindenképpen nagy áldozat lehetett három árvát örökbe venni és nevelni – hiszen majdnem egyidős volt a legnagyobb lánnyal. Két közös gyerekük született: nagyanyám Dr. Nagy Béniné született Nagy Juliánna, akit Micikének hívtak Szeredában és egy fiúk, Nagy Dénes, akit Dinikének emlegetünk mai napig is a családban.

Dinike 1908-ban, 12 éves korában hirtelen meghalt skarlátban. Tehát őt is eltemették. Ez óriási tragédia volt. Édesapám mesélte, hogy évekig még a szobáját sem rendezték át, minden megmaradt úgy, ahogy utoljára hagyta berendezve, a nyergeivel, a játékaival, a könyveivel. A képet, ami a szoba falán látható, halála után festették. Azt hiszem, ő nem ilyen lehetett, ilyen óraláncos, nyakig begombolt fiatalember. Biztosan ő is egy vidám fiatal gyerek volt és aztán halála után, átérezve a család gyászát, ilyennek festette meg a művész.

Télen, ősztől tavaszig, Szeredában éltek, a sárga házban, a régi Vágóhíd utcával szemben, nyáron viszont gazdálkodni leköltöztek Csíkszentkirályra. Nekem az az érzésem, hogy amíg Nagy Imre a könyveivel foglalkozott, addig a gazdaságot felesége, Orbán Brigitta vezette. A feljegyzésekből is, a konyhai naplóiból is ez derül ki.

Dédnagyapám műszakilag is haladó ember volt, a háztartásban is szerette az újítást, az újdonságokat. Dédanyámnak a lejegyzése, hogy egy új, valószínűleg korszerű klozetet szerzett be. Dédanyám igen felháborodott, hogy az ő megkérdezése nélkül tette ezt, azaz meglepetést okozott egy műszaki újdonsággal.

Egyszer egy idősebb kollégám, Fekete Vili bácsi mesélte: mind a ketten cigarettásak voltak, dédanyám is, aki sokat üldögélt a sárga ház ablakában. Arra járt az akkor még gyermek Fekete Vili és kérdezte tőle: – ki fia vagy, édes fiam? Elmondta, hogy kinek a fia.

– Szivarazol-e fiam?

– Nem – mondta ijedten a gyermek.

– Ne hazudj, láttalak! Na tessék egy szivar, s máskor ne hazudj!

Brigitta dédanyám s a korabeli hölgyek kortársai voltak a nagy magyar színésznőnek, Jászai Marinak, akit öltözködésben, stílusban követtek. Öblös hangon beszéltek és királynői fellépésük volt. (KO)

A kúria

– A szentkirályi ház eredetileg egy jellegzetes székely kúria volt, szimmetrikus formákkal, nyitott oszlopos előtérrel. 1848-49-ben a házat felégették és teljesen kirabolták. 1849-ben született a dédapám Somlyón és amikor a fiatalok – az édesanyja meg az édesapja – a kisgyerekkel Szentkirályra költöztek, az írásaiban fennmaradt, hogy egyetlen szobát tudtak csak lakhatóvá tenni, kifűteni és valamennyi bútort ebbe összeszedni.

Nem tudom, hogy azután történt-e a ház átalakítása, de kétségtelen, hogy elvesztette a klasszikus, szimmetrikus alakját s azután építették be az oszlopos előrészt. Később még más módosításokat szenvedett a kúria. 1916-ban kirabolták, 1944-ben kirabolták, 1954-ben – ennek már szenvedő alanya is voltam – az egész tetőszerkezet leégett, csak a falak s a kémények maradtak.

A parkra én még romjaiban emlékszem: fehér kaviccsal felszórt sétányok, különleges virágokkal meg rózsalugassal. Nem volt nagy, de egy angolkert-szerűség akart lenni. A legérdekesebb a park sarkában egy zárt filegória volt, zsalugáteres ablakokkal, és úgy mesélte a család, hogy dédapám oda vonult el a családi csetepaték elől írni és gondolkozni. (KO)

A tollforgató

„Sohasem volt ambícióm hivatásos íróvá lenni de valami megmagyarázhatatlan belső ösztön mindig arra sarkallt, hogy írjak; azért minden olyan szabad időmet, melyet mások szórakozásra szoktak használni, kora ifjúságomtól fogva legszívesebben s legörömesebb az íróasztal mellett szerettem tölteni. Mindent írtam és megírtam, ami kezem ügyébe akadt, úgy amint impressium azon melegében kívánta vagy aminek alkalma került.” [Tivai Nagy Imre: Emlékezés régi csíkiakról. Csíkszereda, Pallas-Akadémia, 1996.]

– 1918 után emlékiratait írja meg, ezek egészen rövidek. A Csíki pantheon (Pantheon a görögöknél az istenek csarnoka, itt egész másról van szó) átvitt értelemben kortársainak arcképcsarnoka. 250 kortársáról, akik a közösségért, a közért, érdek nélkül

tettek valamit ír rövid portrékat, 5 sorostól 50 sorosig. 1943-ig kéziratban volt, akkor jelent meg először és 1996-ban, kötetben másodszor. A Cirkálások: Szeredai emlékeimből 1926-ban jelent meg először a Csíki Lapokban folytatásokban. Tulajdonképpen a várossá válás jellegzetes alakjait, hangulatos történéseit írja le páratlanul kedves humorral.

Közgazdasági munkáiból megemlíthetem a Csíkmegye közgazdasági leírását, a Székely kivándorlás című röpiratát, a Csíkvármegye közgazdasági állapotai és a Székely kivándorlás című könyvecskéjét. Ezen kívül szaklapot szerkesztett három évtizeden keresztül Gazdasági értesítő, majd Csíki gazda címen, tankönyvet írt Irálytan címen és sok száz szakcikke, publicisztikája jelent meg nemcsak a csíki, székelyföldi, hanem kolozsvári, budapesti és más lapokban is. (NB)

Valóban munkapárti volt

„A székelység erkölcsi és közgazdasági ügye komoly és alapos munkát követel. Azt nem lehet holmi időleges pénzsegélyekkel, ingyen marhákkal, vetőmaggal s több effélével orvosolni. Azt lehet orvosolni törvényekkel és alapos közgazdasági és közoktatási intézményekkel, melyek nem máról holnapra használnak, hanem hasznosakká válnak majd a népélet folyamán." [Tivai Nagy Imre: Csíkvármegye közgazdasági állapotairól. Csíkszereda, 1911.]

– Ami leginkább jellemezte: a nyitottság, a világos fej, a lényeglátás, a gyakorlati és szervezőkészség, a mindenekfeletti derű és humor. A politikától irtózott, lenézte. 67-es volt és a 67-es párt bal szárnyához tartozott, az úgynevezett munkapártnak volt a híve és valóban munkapárti volt. Egész életét az égő, sokoldalú tevékenység töltötte ki. Egy rövid mondatban úgy jellemezném, hogy a modern nemzeti liberalizmus egyik előfutára volt ezen a vidéken. Végzetes zökkenőt jelentett életében az általa alapított és elnökölt csíkszeredai takarékpénztár bukása. Nem tudta elhárítani a csődöt. Rendezett anyagi helyzetének ezzel vége lett, életének 1931. június 27-én bekövetkezett haláláig terjedő szakasza e szerencsétlenséggel és ugyanakkor nemzeti letörésünkön való fájdalmas kesergésben telt el. Ő azt akarta, hogy itt megmaradni, önszerveződéssel, saját erőből, saját intelligenciánk, munkabírásunk, szorgalmunk felhasználásával, itt teremtsük meg azt a világot magunknak és gyermekeinknek, amire szükségünk van a megmaradáshoz. (NB)

„Én mindig ájtatos kegyelettel emlékszem az ősökre. Áldom nyomaikat, mert amit ők építettek, azzal az unokák életét alapozták meg s a székely nemzet életének folytonosságát biztosították. Feltétlen bízom népem őserejében s abban, hogy soha semmiféle kozmopolita irányzat rajta erőt nem vesz…" [Tivai Nagy Imre: Emlékezés régi csíkiakról. Csíkszereda, Pallas-Akadémia, 1996.]

Tivai Nagy Imre, aki nem szerette a címeket

Nagy Imréné Orbán Brigitta

A szentkirályi kúria

A csíktaplocai Lázár család

Régi Lázárok nyomában

Ha manapság csíktaplocai Lázárokról hallunk, elsősorban nem a család, hanem a kúriáik jutnak eszünkbe. Az egyik, a neoklasszikus stílusban épült bejáratával évtizedek óta a község használatában van, a másik, egy szebb napokra emlékeztető park mélyén áll. Valamikori gazdáik pontos történetét a genealógusok sem ismerik. A család első okiratban említett tagja Barabás, ki 1569-ben lófőként szerepelt az összeírásban. Ugyanott találjuk 1602-ben Istvánt és Tamást, lófő székelyeket, kiket Básta az év augusztus 7-én a császár-király hűségére felesketett. 140 évvel később, hogy utódainak nemesi jogait biztosítsák, címeres nemeslevelet adattak maguknak.

Képaláírás: „Czimeres nemeslevél, kelt Bécsben 1742. augusztus 4-én, Mária Teréziától nyerték taploczai Lázár Antal, neje Márton Klára és gyermekei: Imre, István, Klára és Zsuzsa.” [Genealogiai Füzetek. Családtörténeti folyóirat. Kolozsvár, 1904. 2. évf. 2. sz.]

A székely határőrség szervezésekor 1762 végén Lázár Imrét, a szék főjegyzőjét Csík, Gyergyó és Kászon rendjei Bécsbe küldték, hogy az udvarnál személyesen adja elő a sérelmeket. A gubernium bejelentette Bécsnek, hogy a Kálnoky bizottság már kiszállott, s Lázár Imrének a panaszát csak 1763 márciusában közölték a főhaditanáccsal és a guberniummal. Lázár Imre azt kérte, hogy panaszaira a királyi választ írásban adják ki, de sikertelenül. Ezután következett Siskovics és társainak kinevezése, Lázár Imrét pedig mintegy másfél évig Bécsben visszatartották. Amikor onnan elindult elrendelték felelősségre vonását és hivatalától való felfüggesztését.

A madéfalvi veszedelem után a bűnvizsgáló császári bizottság hivatalvesztésre ítélte. Lázár Imre ekkor Hunyad megyébe távozott. Tőle származnak a Hunyad megyei Lázárok. Egyik fia, Pál később visszatért Taplocára, a későbbi Lázárok az ő leszármazottai.

A császári bizottság Lázár Istvánt, Lázár Imre testvérét azzal vádolta, hogy 1763-ban a fegyverletételre nyílt felhívást köröztetett. Lázár István Moldvába menekült, amiért 1765-ben száműzetésre és jószágvesztésre ítéltetett, majd 1765 decemberében kegyelmet nyert. Csíkból ő is eltávozott. [Endes Miklós nyomán]

Lázár Pál unokája, a csíktaplocai „Lázár Domokos, mint 15 éves gyermek, az egész szabadságharcot végigszolgálta.” [Endes Miklós: Csík-, Gyergyó-, Kászon-székek (Csík megye) földjének és népének története 1918-ig. Bp., 1944]

A még élő utolsó csíktaplocai Lázár-lány, Lázár Hanna nem ismerte nagyszüleit, szülei is viszonylag korán elhaltak. De emlékszik néhány, a családi szájhagyományban fennmaradt történetre. Érdekesképpen ő úgy tudja, hogy nem a nagyapja, hanem annak testvére, Dénes harcolta végig gyerekként az 1848-49-es szabadságharcot. A Genealógiai füzetekben megjelent családfa viszont Endes Miklóst igazolja, hiszen Lázár Domokos éppen 14-15 éves volt a szabadságharc idején (1834-ben született).

Lázár Hanna úgy tudja, hogy a ház maga Sándor ház volt. Házasság révén került Lázár kézbe.

– Nagyon régi kell legyen, – meséli – tatár időkből való, de csak az alapja, mert aztán átépítették. A családi krónika szerint egy Sándor esküvő alkalmából az egész társaságot elvitték rabláncra fűzve a tatárok. Ez egy rosszul sikerült lakodalom volt, de ebből gondolom, hogy ilyen régi a ház alapja. Aztán később ráépítettek, modernizálták. A kéményen van egy évszám (1887), azt már az átalakításra vonatkozik.

Nagy flanc nem volt

– Édesapám házassága előtt felújította a kúriát. Az akkori időkben nagyon modern, vízvezetékkel, acetilénvilágítással ellátott ház volt. Az épület alatt volt egy forrás, onnan pumpálták fel a vizet. Fürdőszoba, angol WC, a konyhában is víz volt. Nem tudom, hogy mi lett vele, mert az már nem működik nagyon régen.

Egy kép mutatja, hogy milyen szép volt a park. Nem volt nagy, tulajdonképpen egy holdnyi terület, de nagyon ügyesen voltak a fák, a gruppok elrendezve, úgy, hogy nagyobbat is mutatott. A ház előtt egy nagy rondó, a kocsi bejött, körbehajtott, úgy ment aztán ki. Teniszpálya volt a végén, – hát nem úgy nézett ki, mint most. Kertészünk külön nem volt, béreseink voltak, mert gazdálkodtunk, ők rendezték a kertet is, araszolták az utakat.

„Lázár Miklós. A Domokos fia, a csíktaplocai Lázár család utolsó férfiága. Mint vármegyei első aljegyző, fiatalon nyugalomba vonult s taplocai birtokán, mint szorgalmas gazda, egyedül a gazdálkodásnak élt, s azóta sem szűnt meg a vármegyei közügyekben közreműködni. Gazdaságában szép tehenészetet állított be, mellyel nagy szolgálatot tett Csíkszereda tejszükségletének ellátása körül. A menekülés után hazajött és szétdúlt gazdaságát nehéz betegsége mellett is rendbeszedte, korán halt meg.” [Tivai Nagy Imre: Emlékezés régi csíkiakról. Csíkszereda, Pallas-Akadémia, 1996.]

– Édesapám a taplocai kúriában született. 150 hold földön gazdálkodott. A temető területét is ő adta át az egyháznak. Vármegyei főjegyző volt, aztán az első világháborúban Csík megye kormánybiztosa.

Édesanyám Swájcer Borbála, Szilágy megyéből származott. A kászonjakabfalvi Salutartis borvízforrás tulajdonképpen a Balássiaké, de lévén nekem a szépanyám Balássi-lány, a felét a mi családunk kapta meg. Édesanyámék ott nyaraltak, közben lementek Tusnádra, Tusnádon összetalálkozott édesapámmal, így ismerkedtek meg. Az édesanyám családja svájci família volt, az egyik nagybácsi vagy nagyapa Nagybányán élt, úgymondott bányagróf volt. Édesanyám jól és sokat lovagolt, különben egy nagyon normális, visszafogott életet éltek. Utazni utaztak minden évben, de semmi olyan nagy flanc, az nem volt.

Nagyapámra, Lázár Domokosra nem emlékszem. Már az én születésem előtt meghalt, de azt tudom, hogy nagyon jó kedélyű, jó humorérzékű ember volt.

„Lázár Domokos. Az ernyedetlen szorgalmas és becsületes munkás mintaképe, taplocai földbirtokos, sokáig Szeredában lakott, hol emeletes házakat építtetett. Hosszasan a csíkszeredai posta postamestere és néhány évig városi polgármester is volt. (…) a kilencvenes években Taplocán szép kúriát építetett s oda költözött. Azután is naponta bejárt Szeredába az ő ismertes egy lovas fogatán, melyet maga hajtott. „ [Tivai Nagy Imre: Emlékezés régi csíkiakról. Csíkszereda, Pallas-Akadémia, 1996.]

– A családi krónika mesél ilyen dolgokat, hogy bejöttek Szeredába kocsival s nagyanyám hátul ült. Nagyon nagy szél van, mondta nagyanyám, nagyon nagy szél fúj, milyen kellemetlen. Nagyapám azt mondja, nincs is szél. Egy idő múlva nagyanyám megszólal: Domokos, álljon meg, mert az a szél ami nincs, levitte a kalapomat. Én ezt a históriát hallottam.

Nagyapám postamester volt. Az nem olyan volt, mint a mostani postamesterkedés, hanem állami monopólium, amire pályázni lehetett. Ő nyerte el. Ez azt jelentette, hogy a postakocsik az ő tulajdonában voltak és a haszon is az övé lett. Ezek hozták olyan helyekről a postát, ahol nem volt vonat, többek között Udvarhelyről.

A másik Lázár-család

A másik Lázár-kúria nagyapám édes testvéréé volt. Lázár Dénesnek hívták. Felesége báró Wilburg Riza, egy nagyon-nagyon szép asszony lehetett, ezt emlegették a taplocaiak sokszor.

„Lázár Dénes a vármegye alispánja, majd országgyűlési képviselő és rövid ideig főispán volt s mint ilyen halt meg. Nem volt vezető politikus, mert szelíd vérmérséklete alig engedte meg a politikai téren való megütközéseket. (…) Szép családot alapított. Halála után azonban a család tagjai Budapestre vonultak.” [Tivai Nagy Imre: Emlékezés régi csíkiakról. Csíkszereda, Pallas-Akadémia, 1996.]

– Hét gyerekük lett. Nagyon korán kimentek Magyarországra és a házat odaadták a falunak. Mi tartottuk velük a kapcsolatot, Pesten éltek s az egyik unokatestvérem tábornok lett, a másik ezredes, a férfiak inkább katonai vonalon érvényesültek.

A kedélyünket nem tudták elvenni

– 1916-ban menekülni kellett. Elmenekültünk Szilágy megyébe, ahol a másik nagyanyám élt. Öt év múlva kerültünk vissza Taplocára. Akkor már a románok elfoglalták Erdélyt, apám beteg volt, jött az agrárreform, elvettek egy csomó földet, egy részét odaadták a görög-katolikusoknak. Úgy, hogy nagy szereplés nem volt, csak egy visszafogott, becsületes normális családi élet, ami megtanított minket a későbbi nehézségek elviselésére.

Én Bihar megyében voltam férjnél, minket onnan telepítettek ki. Bevittek Váradra, ott vártuk a sorsunkat. Kérdeztük, hova lehet menni. Csíkba is lehetett. A nővérem itt lakott benn a házban. Idejöttünk őhozzá. Két nap múlva vele együtt újra államosítottak minket. Természetesen, semmit nem vihettünk magunkkal azon kívül, ami rajtunk volt. Valami kicsi ennivalót, semmi egyebet.

A két gyerek beteg volt (kicsik voltak, öt és hat évesek). Behoztak Szeredába és Zakariásékhoz kellett beköltözzünk, egészen augusztusig. A taplocaiak sokat segítettek nekünk ezalatt. Akkor kiutaltak nekünk egy elfogadhatatlan lakást Zsögödön. Aztán ugyancsak Zsögödben Szabóéknak a házát utalták ki, ott laktunk 25 évig. Nagyon rendesek voltak a háziak. Még most is jó a viszony köztünk.

Heten voltunk egy szoba-konyhában. Velünk élt anyósom és a férjem két lánytestvére. Azok is dolgoztak. Mindannyian csak fizikai munkát kaptunk, egyebet semmit. Én az egészségügyhöz mentem, ott dolgoztam 22 évet. Változó szerencsével, hol mint nővér, hol mint takarító. Mikor rájuk jött, hogy énnekem csak takarítani szabad, akkor takarítottam. Mikor megengedték, akkor nővérkedtem. A férjem is sokszor volt fizikai munkás mezőgazdasági mérnökként (Debrecenben végzett). Ezen a vonalon nem tudott elhelyezkedni, aztán a kőbányában dolgozott, eleinte mint munkás, a végén pedig megtűrték mint technikust. Egy időben mindenhonnan kitették, s akkor Tuma Matyival ketten hordták a vállukon a dézsában a disznóknak az eleséget.

A családi nevelés és a zárdába töltött gimnáziumi évek sokat segítettek abban, hogy békességben elbírjuk ezeket a csapásokat. Nehéz volt, de a kedélyünket nem tudták elvenni.

Amikor másodszor államosítottak ebből a házból, akkor jött egy rendelet, hogy még vissza kell adjanak ingóságokat, mert nem is volt törvényes, hogy elvették az embernek az utolsó ruháját is. Visszavittek engem a taplocai házba. Ott a szoba közepén halomban voltak valami kacatok. Kérdezték, mit akarok ezekből. Én a nővérem bundáját kértem volna, de azt nem adták. Aztán (meg is van egy leltár erről) lehetetlen dolgokat, fületlen fazakat meg ilyesmiket adtak vissza. Azóta akkor jártam először ott, amikor már intézkedni akartunk, 90 után a visszaszerzéséről. A ház agronómusok háza, kantin, traktorállomás lett, majd átadták az Agromecnek. Két évvel ezelőtt visszakaptuk a felét. Lakhatatlan. A másik fele a nővérem nevén volt, azt nem kaptuk vissza. Csak tudnám, mit kezdjünk vele…?

A csíktaplocai Lázár család címere

Lázár Domokos, a nagyapa

Lázár Miklósné lányaival és hölgyvendégeivel
a kúria parkjában, 1922-ben

Lázár Berta, a Lázár lányok egyike 1927-ben

Lázár Dénes kúriája már 1940-ben
a község birtokában volt

„Sokat utaztunk, de nagy flanc nem volt.”

A Lázár kúria az ezredfordulón

A Berényi-ház

Petőfi utca, 35. szám. Felújított szomszédai mellett messziről feltűnik a magas, elhanyagolt sárga ház. Eredetileg dr. Tauber József ügyvédé volt, Cerbu ügyvéd vette meg, vele cserélte el a bécsi döntés után brassói házát Berényi Balázs András. (A bécsi döntés után a románok az akkori Románia területére húzódtak, a magyarok pedig igyekeztek hazajönni Magyarországra.) Az omladozó épületet a volt tulajdonos egyik fia, Berényi András társaságában kerestem fel. Megdöbbenve tapasztalta, micsoda pusztítást végzett az idő, a gondatlanság és a gazdátlanság.

– Ezt a házat édesapám cserélte a bécsi döntés után. Brassóban lakott, ott volt neki egy szép, modern lakása, így jöttünk fel 1940-ben s azután itt éltünk, laktunk.

Édesapám a harmincas évek elején, a gazdasági válság idején lett önálló kereskedő. A brassói házat 1939-ben fejezte be. Modernebb volt mint az a ház, amelyet Szeredában kapott érte cserében Cerbu-tól. Itt a Petőfi utcai régi önkiszolgáló helyén nyitott fűszer-csemege üzletet.

Ha jól emlékszem, 1962-ig volt a Petőfi utca 35. szám a Berényiek birtokában. Akkor mi egy közös döntést hoztunk és önként az államnak ajándékoztuk. Hát ez körülbelül olyan önkéntes volt, ahogy a kollektív gazdaságokba beálltak az emberek. Mi is így adtuk.

A háború után édesapám már nem tudta újra megnyitni az üzletét, kulák-listára tették, állásából kitették. A Darázson is szerepelt a karikatúrája, s mivel gyógynövényekkel foglalkozott, elnevezték Burján Balázsnak. Az ötvenes évek végén a lábát is le kellett vágni, és még a ház miatt is megnyomorítottak. Nagyon nehéz problémák elé állítottak. Azt nem mondhatom, hogy köteleztek rá, hogy add le az államnak, de köteleztek minden ünnep előtt, hogy festessük le…Hát olyan keresetünk, hogy ezt a nagy házat le tudjuk festetni, meg rendbe szedni, nekünk nem volt.

Végül is arra kényszerültünk, ha élni akarunk tovább, hogy az államnak ajándékozzuk. A házbér, amit a négy lakó nekünk, az ötödik lakónak, mint tulajdonosoknak fizetett, jóval kevesebb volt, mint maga az adó. Amikor odaadtuk – még megvan a papír, ott írja hogy 1700 lejnyi adóhátrálékunk ellenére is elfogadják.

Huszonkét éve költöztünk el. A helyiparnál, az IPICCF-nél dolgoztam, és akkoriban úgy volt, hogy a nagyobb vállalatok vállalták, hogy felépítenek egy-egy tömbházat. A mi vállaltunk is. Akiket kijelöltek, hogy lakást kapjanak, közmunkát kellett végezniük, 800-1000-1200 órát. Így lettünk tömbház-lakók.

Amióta én emlékszem, így kívülről annyi változott rajta, hogy felül, a harmadik ablak alatt egy nagyon szép erkély volt és ezt – még a mi időnkben – le kellett bontani, mert úgymond veszélyeztette a járókelők életét. Most elég megviselt a ház, de valamikor szépen nézett ki. Látszanak a gipszdíszítések, azóta is változatlanul, úgy, hogyha rendbe szednék, egy kis festést kapna, szépen mutatna.

Az udvarra belépve döbbent meg csak igazán Berényi András: málló vakolat, leomló lépcsők és folyosó, kivirágzott ereszek, penész és rothadás.
– Jézus Mária! – kiáltott fel – egyszer az IGO jó gazdája volt!
Az egyik, emeleti bérlő szívesen szóba áll velünk. Ő a ház rendezetlen jogi helyzetével magyarázza a mai állapotokat.

– Ebben a két szobában is lakik egy házaspár – mondja. – Fölöttük nagyon el van minden korhadva. Ők is azt mondták, hogy nem tudnak addig semmit befektetni, amíg nem tudják, mi lesz a házzal. Mindjárt nájlonokat kell lerakjanak, hogy ne ázzanak. A nő első férje azt mondta, inkább az ágyat tovább húzza, úgysem költ, mert ez az IGO-é, s annak lenne kötelessége rendbe tenni. Az IGO pedig, amióta itt vagyok, 15 éve, a kapun belül semmit nem mozdított. Amikor utoljára itt járt Ceaușescu, akkor tettek egy ablakszemet elöl a kapuhoz. Utána aztán mi lakók, amit csináltunk. Megjavítottuk a lépcsőt, rendbe raktam a belső felét a villamosságnak, mert amikor idejöttem a villany is le volt vágva. Ez a négy szoba most már rendbe van téve, a többi az zéró.

– Megvannak még a csempekályhák? – érdeklődik a régi gazda.

– Megvan még a nagy zöld csempe is. Tönkrement a belső fele, de sajnáltam megbontani, mert régisége miatt is szép. – Nem csak szép volt, jó is. Téli hidegekben raktak egy jó rend tüzet, hogy jó parazsa maradjon s az másnapig kitartott.

– Édesapám 1973-ban hunyt el miután 16 évig, féllábú, magatehetetlen beteg volt. Mi 1990 után kértük a kártérítést, de a bizottság visszautasította, mondván, hogy mi önként az államnak adtuk a lakást, és a 112-es törvény nem vonatkozik az oda-ajándékozott lakásokra. Ezután a bírósághoz fordultunk, a bíróságon megnyertük a pert, de a megyei tanács megfellebbezte az ítéletet, másodszor is megnyertük, de újabb fellebbezés után most már Marosvásárhelyre kell menjünk tárgyalásra. (Azóta a per lezárult és más rendelkezésre hivatkozva indították újra az örökösök. Ügyük folyamatban van.)

– 1962-ben kaptak érte valamit?

– Nem kaptunk semmit érte. Elengedték az 1796 lejes adótartozásunkat. Gondolom, hogy mindenki előtt világos, mennyire lehetett önkéntes dolog az államnak adni egy házat, amelyért édesapám évtizedeken keresztül dolgozott.

A Berényi család 1938-ban

A Berényi ház udvarán államosítás előtt

Berényi Balázs András 16 évig fél lábbal élt

„Mindjárt nejlonokat kell lerakjanak, hogy ne ázzanak.”
A Berényi ház udvara az ezredfordulón

A Berényi ház (2000)

Szanatórium az Apafi utcában

A mai Petőfi és Venczel József utca sarkán álló házat a csíkiak nagy része Hirsch-szanatórium néven ismeri. Pedig a ház soha nem volt Hirsch Hugó tulajdona, mindig is felesége, Filep Judit nevén szerepelt a telekkönyvben. Filep Judit apja, dr. Filep Sándor, anyja az örmény származású Száva Blanka a századfordulón kezdték a lakás építését.

A Száva család

Helyén a XIX. század elején épült Gálovics ház állott. Az emlékezet szerint az 1830-as évek elején ennek a fogadónak a nagytermében volt az első csíkszeredai színi-előadás, amit a Teleki-féle vándorszínész társulat tartott.

Telekkönyvi adatok alapján Száva Lukács és neje, Mánya Veronika 1876-ban vásárolta meg az épületet és azóta kapcsolódik össze a mindenkori sarokház a Száva család történetével.

Száva Lukács és Mánya Veronika lánya, Száva Blanka, 1894-ben ment férjhez dr. Filep Sándor kórházi, városi, MÁV és betegsegélyzői főorvoshoz. Száva Lukács földbirtokos ekkor költözött a taplocai templommal átellenben található, ma is meglévő házba.

„Ott is lakott, de életének jó nagy részét a csíkszeredai intelligencia körében töltötte le, mert a társadalmi mozgalmakban élénken részt vett. A gazdálkodás mellett középületek, utak, hidak építését vállalta el, s mint ilyen szakértelemmel tett eleget kötelezettségeinek.” [Tivai Nagy Imre: Emlékezés régi csíkiakról. Csíkszereda, Pallas-Akadémia, 1996.]

Ebben az épületben gyermekkorának sok-sok boldog percét töltötte Filep Judit is, aki emlékirataiban sokszor felidézi a nagyszülői házat.

Új ház – nagy bánat

Ugyancsak Filep Judit feljegyzéseiből tudjuk, hogy a Petőfi utcai ház építése 1910-re datálható.

„1910 áprilisában az öreg ház lebontódott és újraéledt a Szék útján. Az új épület, a későbbi szanatórium hátsó szárnya 1910 novemberében elkészült úgy, hogy három szoba-konyha-kamra beköltözhető lett. A szomszéd házból (Michna-Solymossy-féle),

ahol az építkezés idején laktunk, átköltöztünk a saját házunkba, ahol nagy szomorúság várt.” [Hirschné Filep Judit emlékiratai. Kézirat]

Dr. Filep Sándor súlyosan megbetegedett. Dr. Nagy András azt írja, hogy hirtelen halt meg 1913-ban. „Voltak, akik öngyilkosságot emlegettek. Ez azonban kedélyes és életszerető egyéniségével aligha összeegyeztethető feltevés.” [dr. Nagy András: Városkép és ami hozzá tartozik. Csíkszereda, Pallas-Akadémia, 1995]

Judit néni feljegyzéseiből viszont tudjuk: édesapja öngyilkos lett, nem bírván elviselni betegsége súlyosbodásának tudatát.

„1911. március 11-én a polgári iskola negyedik osztályából hazaérve nagy zűrzavar, kétségbeesés fogadott. Édesapám szobájából furcsa hang hallatszott. Már tudom, hogy hörgés volt. Délután öt órakor beállt a halál. Az asztalon sebtében odavetett kusza sorok.” [Hirschné Filep Judit emlékiratai. Kézirat]

Új orvos érkezett

Dr. Hirsch Hugó 1912-ben éppen Filep Sándor megüresedett helyére került a városi kórházhoz, melynek fejlesztéséhez nagy mértékben hozzájárult. Filep Judit eközben a budapesti angol kisasszonyoknál tanult és feljegyzéseiből azt is tudjuk, hogy a magyar fővárosban Márton Ferenc udvarolt neki. Márton Ferenc festőművész többször le is rajzolta, portréját is megfestette, de ez elveszett az első világháború alatt.

Azt nem tudjuk pontosan, hogy Hirsch Hugó, az 1885-ben Algyógyon született zsidó orvos mikor ismerte meg Filep Juditot, csak azt tudjuk, hogyan: „Judit néni himlőt kapott. Addig Adler járt a családhoz, de ő valahová elutazott, nem volt ki jöjjön. Akkor a szolgálót futtatták, mert valahonnan hallották, hogy van egy fiatal orvos. Hirschet hívták fel, így ismerkedtek meg” – mesélte egy régi ismerőse.

Az 1916-os menekülés idején Filep Judit már dr. Hirsch Hugó menyasszonyaként tartózkodott Budapesten. Ott olvasta a hírt, hogy egész Csíkszereda tűzvész áldozata lett, de amint a levélből értesült, házuk sértetlen maradt.

„A mellettünk álló Michna-Solymossi ház leégett, az istállók szintén, a saroküzlethelyiség belső berendezése benzinnel elöntve megsemmisült, a ház udvar felőli falán egy nagy rés tátongott, belövés helye. És annyi veszedelem közepette a ház állt és áll ma is rendületlenül, holott a második világháborúban egy kertünkben lehullott gránát óriás bombatölcsért hagyott emlékül.” [Hirschné Filep Judit emlékiratai. Kézirat]

A dokumentumok szerint dr. Hirsch Hugó 1918. január 15-én tért át a katolikus hitre, és ugyanabban a hónapban, január 22-én nőül vette Filep Juditot. Az áttérése olyan jól sikeredett, hogy később konfráterként a somlyói barátok kriptájába temették.

Hirsch doktor nem szépségéről volt híres, és valószínűleg a híresen szép Filep Judit sem azért szeretett bele: „Apró, kövérkés, korán kopaszodó, kissé bulldog arcú, karikalábú emberke volt, rendetlenül nőtt farkasfogakkal” – jegyezték fel róla. [dr. Nagy András: Városkép és ami hozzá tartozik. Csíkszereda, Pallas-Akadémia, 1995] Nagy Imre festőművész így emlékszik a főorvosra: „Alacsony, széles vállú, kissé görbe lábszárú, nyugodt, a gondolkodó ember jellegzetes járásával járó, folyton beszélő, aránylag nagyfejű, előreálló ajkakban kicsücsörülő szájú ember. Elválasztott haja valósággal kétfelé szelte a fejét. Ha megszólalt csak úgy ömlött ki a száján az okos, tapasztalatokban és tudásban gazdag, nemes, válogatott beszéd. (…) Több rajz és portré tette hitelessé barátságunkat.” [Nagy Imre: Följegyzések. Bukarest, Kriterion, 1979] Sajnos, a Nagy Imre által emlegetett rajzoknak nem sikerült nyomára bukkannom.

A gyógyintézet

A Petőfi utcai házban saját gyógyintézetet létesített, mely megkétszerezte a csíkszeredai kórházi ágyak számát. Az emlékezet szerint magánszanatóriumában négy kórterem volt és egy műtő.

A Hirsch Hugó által 1926-ban megnyitott szanatóriumról így írt a Csíki Lapok újságírója:

„Ha egy szanatórium nyílik, legyen az bár magánvállalkozás, külön riportot érdemel mindenütt a világon, annál is inkább Romániában és még inkább a Székelyföldön, ahol az emberek egészségét szolgáló intézményeknek annyira híjával vagyunk.”

„Sokáig alorvosként mellette dolgozott dr. Adler Miklós, aki nem volt képzett sebész, hogy örökébe léphetett volna. (…) Nem orvosokkal dolgozott; műtétjeinél Bokor Anna és Dávid Erzsébet általa kiképzett ápolónők segédkeztek, ritkábban alorvosa, altatni pedig Tamás mester (Bíró Tamás) szokott.” [dr. Nagy András: Városkép és ami hozzá tartozik. Csíkszereda, Pallas-Akadémia, 1995] Még Gyimesben, Áldomáspatakban is emlékeznek egy kenőasszonyra, Gyurkacskánéra, aki Hirsch mellett dolgozott.

A harmincas években a Szent Vincés Betegápoló Rend apácáit hívták ide, akik a földszintet átalakították és a mosókonyha helyén laktak. Ők főztek a betegeknek és ostyákat készítettek az egész megyének.

Közéleti emberek

A Hirsch házaspár viszonylagos fényűzésben élt. Kertészt, sofőrt, szobalányt, szakácsnőt tartottak.

Házukat a kor Csíkszeredában megforduló hírességei sem kerülték el: gyakori vendég volt Bánffy Miklós, a Trianon utáni Magyarország első külügyminisztere, író és színházi ember. Szentgyörgyi Albert, a volt kolléga is vendégeskedett náluk.

– A harmincas években Szentgyörgyi Albert is volt itt egy angol csoporttal kirándulni. Volt egy nagy nyári kert, ahova külföldről hoztak virágokat. Annak a felső részén kempingeztek, mert azt mondták, hogy házba nem mennek be, ők kimondottan kempingezni akarnak – mesélte a rokon Száva Zsófia.

– A Hirsch házaspár élénken bekapcsolódott a közéletbe is. Én csak Karcfalva esetében tudom, mert én ott születtem – emlékszik vissza Bara Béla. – Domokos Pál Péternek az volt az első állomáshelye, ott volt kántortanító, és Hirschnével közösen szervezte az úgynevezett szőttes-bál mozgalmat, ami azt jelentette, hogy a falusi intelligencia vezetésével a lányok-asszonyok mind szőttes ruhát öltöttek, a férfiak harisnyát és műsoros bálokat rendeztek. Az ötlet a Domokos Pál Péteré volt, de Judit néni felkarolta, ő lett a védnöke. Nagyon nívós bálok voltak ezek. Társadalmi eseménynek számítottak egész Felcsíkon. A bevételeket pedig mindig valamilyen jótékony célra fordították. Judit néni az Ezer Székely Lány nap szervezésében is részt vett. A gondolat szintén Domokos Pál Péteré volt, de ezt is felpártolta a férjével együtt. Minden művelődési megnyilvánulást személyesen vagy legalább anyagilag támogattak.

Ugyanakkor Hirschné Filep Judit a csíkszeredai műkedvelő színjátszás egyik vezéregyénisége volt. A két világháború között több nagy sikerű színdarabot is rendezett, sőt a csíkiak még arra is emlékeznek, hogy a második világháború után is rendezett élőképet Somlyón, a Nyeregben Jézus életéről.

Huszonöt éves évforduló

„Hirsch Hugó orvosi működésének huszonöt éves évfordulóján ország-világot megmozgató ünneplést rendeztek (…) A köszöntések után a Vigadó mozitermében háromszáz személyes közebéd volt estig tartó szónoklatokkal.” [dr. Nagy András: Városkép és ami hozzá tartozik. Csíkszereda, Pallas-Akadémia, 1995] A László kertészet virágkompozícióval köszöntötte, melynek fényképét Császár Jolán máig is őrzi.

A város ez alakalommal, a szanatórium mellett felvezető, korábban Gálovicsnak nevezett utcát az orvos nevéről keresztelte el. Hirschné szerint az elnevezés nem tartott sokáig:

„Mikor 25 éves jubileumán a város ajándékát, a szomszéd ház falára felszerelt utcatáblát meglátta a felirattal strada dr. Hugó Hirsch, meghatódott, de nyomban elhatározta, hogy leveteti. Egy rendőr száz lejt kapott a tábla leszereléséért. Én pedig a vitrinben megőriztem.” [Hirschné Filep Judit emlékiratai. Kézirat]

A legenda vége

Hirsch Hugó 1938-ban megbetegedett, így dr. Simkó György vette át a szanatórium igazgatását, a Hirsch házaspár pedig 1940-ben kolozsvári bérházába költözött. A kiváló sebész Kolozsváron hunyt el egy évvel később, de, konfráterként, a somlyói barátok kriptájában alussza örök álmát.

Felesége Budapesten élt a háború végéig. Még egyszer férjhez ment, de házassága nem tartott sokáig. 1946-os hazatérte után már csak rövid ideig használhatta a Petőfi utcai lakást, mert az épületet 1948-ban államosították, ő pedig a Szék útjára költözött.

Dr. Nagy András szerint a vincés apácák 1937-ben megvásárolták a szanatóriumot, de a telekkönyvi beírás arról tanúskodik, hogy Filep Judit nevéről államosították. A jótékony házaspár csupán tervezte, hogy az egyháznak adományozza.

A valamikor modern szanatórium a hetvenes évek végéig, a poliklinika új épületének átadásáig megtartotta egészségügyi intézményi jellegét. Azután földszintjén húsüzlet nyílt és iskolai műhelyeket rendeztek be, legutóbb a Nagy István Művészeti Líceum diákjai jártak ide zeneórákra.

Az örökségre jogosult rokonok igénylésükre még nem kaptak választ. Így az épület, a gazdátlan lakások nagy többségéhez hasonlóan, szebb napokra vár. A hajdani fényűzés nyomait csak a mai napig is használható csempekályhák őrzik. A legendás Judit néni sem Szeredában hunyt el: öreg napjait Régenben, egy apáca társaságában töltötte. Élményeinek, életútjának egy részét (dr. Hirsch Hugó haláláig) ezekben az években jegyezte fel. A taplocai temető egyik síremlékén Hirsch Judit neve is szerepel, viszont teste Régenben pihen. A Száva rokonságnak szándékában áll porait hazahozni.

Hirsch Hugóné Filep Judit – viszonylagos fényűzésben éltek

Dr. Hirsch Hugó „kövérkés, korán kopaszodó emberke volt.”

A Szanatórium kertje, amikor még a személyzet rendezte

dr. Hirsch Hugót kiváló sebésznek tartották

Csíki Lapok 1927. január 1.

Virágkompozíció Hirsch doktor orvosi működésének huszonötödik évfordulóján

Száva Lukács

Judit néni gyakran tartózkodott nagyszülei, Száva Lukácsék házában Taplocán. A lakás 1999-ben még így nézett ki.

Nuridsányék divatáruüzlete

Több mint száz évvel ezelőtt telepedett le az első Nuridsány Csíkszeredában. A család azon kevesek közé tartozik, amely meg tudta tartani valamikori lakását, üzlethelyiségét, sőt, a 89-es változások után a nagyapa Nuridsány Márton vállalkozásához igazodva, az unoka Nuridsány András is megnyitotta divatáruüzletét.

– Az 1880-85-ös évben került nagyapám Szamosújvárról ide, ha jól emlékszem, mint végzős kereskedő, feltételezem, hogy üzletnyitási szándékkal.

Ezalatt ismerkedett meg nagyanyámmal, aki csíkszeredai születésű volt. Az összekelésük idején nyitotta meg nagyapám a Petőfi 9. szám alatti üzletet, amely jelenleg is működik.

Származásilag nagyapám túlnyomó részben szamosújvári örmény, azt hiszem a nagyapjáék Nurigyán néven szerepeltek és talán az örményből átszármazott magyarságát igazolandó magyarosították Nuridsányra, amennyire ez magyaros név.

Az 1890-es évektől fungál ez az üzlet, nem tudnám megmondani, hogy kitől vásárolta nagyapám, de annyit tudok, hogy többször is átalakították, felújították, lakással is kibővítették.

Induláskor méteráruval kereskedett, többnyire szövetárut árult. Ez azért maradt meg bennem, mert nagyanyám kisgyermekkoromban a reggeli órákban felkelés előtt mesélgetett a régi szép időkről, és mesélte, hogy jól bevált szokás volt, hogy az ünnepekkor, főleg a karácsonykor, ha lehet így nevezni, „tizenharmadik fizetésként”, javadalmazásként a segéd egy ruhára valót választott a neki legjobban tetsző szövetből s az inasoknak is valamivel kisebb ajándék mindig adatott. De utána, ahogy belenézegettem az aktákba, kiderült, hogy aztán végül is készruha-kereskedéssel is foglalkoztak, főleg azután, hogy a fiúk is felnőttek és a középső fiú a három közül szintén kereskedőnek tanult. Nagyapámnál tanult, ő szabadította fel és így nyitották a második üzletet, amit halála után (1940-ben) a két kisebbik gyermek örökölt.

Azért lett végül is apámból kereskedő, mert ő Magyarországon, orvosi egyetemen tanult, három évet végzett, de a háború közbejött, haza kellett jönnie, behívták katonának. Ezért szakadtak meg a tanulmányai, utána már olyan helyzetbe került, hogy a tanulást nem tudta folytatni, s akkor nyitotta meg az üzletét.

Meg kell jegyezzem, hogy bankkölcsönnel nyitotta meg, és elég rövid idő alatt, már 1944 folyamán át is alakította.

Egy másik érdekes epizód, amit szintén a nagyanyám meséiből tudok, hogy a háború után elmenekültünk. Egy részét az árunak összepakolták, vagonírozták, kimenekítették Magyarországra. Ahogy visszaérkeztünk a menekülés után, alig telt el egy pár hónap, már kapta édesapám itthon az értesítést, hogy a régi budapesti és bécsi nagykereskedők ajánlják az áruikat és fel szeretnék venni a kapcsolatot. Ez a jelen pillanatban különös élményt nyújt nekem, mert mi nagyon messze állunk ettől a szinttől s főleg azért mert a régiek az árut hitelben ajánlották fel, eladás utáni törlesztéssel, ami napjainkban szinte ismeretlen.

Nem államosították az üzletet, de ahogy az aktákban utánanéztem, úgy tűnik, hogy meg kellett szüntesse az üzletet 1947 folyamán. Egy ellentmondásos akta pedig azt állítja, hogy rá egy pár hónapra, fél évre a pénzbeváltási periódusban kötelezték újból megnyitni az üzletet. Ez ellen mindenképpen ellenkezett apám, mert sem áruja, se anyagi alapja nem volt. Azt hiszem, hogy 1948-tól már nem is működött, átvette az Állami Kereskedelmi Vállalat.

Az 1989-es változások után néhány hónappal Nuridsány András, folytatva nagyapja és apja mesterségét, kereskedő lett. Az épületben 1998-ban népművészeti üzlet, újságáruda, órajavító műhely és az Anedi butik, a család vállalkozása működött. Az udvarban található lakások egyikét is visszavásárolták.

Nuridsány Márton divatüzlete a harmincas években

Nuridsány Márton és felesége, Ázbé Katalin 1907-ben

A Nuridsány-fúk: József, Márton és András (jobbról balra)

Nuridsány Kálmán üzletének reklámja az 1924-es Carnevalban

Nuridsány Márton reklámja az 1924-es Carnevalban

Cseh István hentes- és mészárosüzlete

A mai Petőfi utca leglátványosabban omladozó épületét a régi szeredaiak Cseh Pista házaként ismerik. Egykori tulajdonosa, Cseh István 1884-ben született Alsócsernátonban. 1902-ben jött Csíkszeredába, ahol kezdetben tőkelegényként dolgozott. Később nőül vette valamikori főnökének, Tuma Mátyásnak özvegyét és magához vette annak árváit. Cseh István különben is városszerte ismert volt segítőkészségéről és meleg szívéről. Hetente egyszer minimum, de inkább kétszer, 3-4 cseberben küldte ki a húst a somlyói árvaházba, kicsi stráfszekéren, amelyet egy ló húzott.

Egyik lánya, Cseh Gizella Takács Károly református lelkipásztor fiához ment feleségül. Az unokák gyakran időztek nagyapjuk házában. Takács Istvánnal, egyik Csíkszeredában élő unokájával jártam be az emeletes, szebb időkre emlékeztető épületet, amely egyike volt Csíkszereda legelső fürdőszobás házainak.

Az erkélyt, amelyről valaha a gyerekek az Úrnapi körmenetet nézték, felverte a gaz.

– Csak az élmények maradtak – mondja Pista bácsi. Pedig erről a házról dr. Nagy András is feljegyezte, hogy központi fekvésű lévén jó lehetőséget adott Cseh Istvánnak, a függetlenségi párt főkortesének a választási küzdelmekre, azaz képviselőválasztások alkalmával erről az erkélyről „bombázták záptojással és rothadt zöldséggel a 67-es (kormánypárti) jelölt és kísérete felvonulását, kereszttűzben az utca másik oldaláról érkező bombákkal, ahol Orbán János gyógyszertára volt.” [dr. Nagy András: Városkép és ami hozzá tartozik. Csíkszereda, Pallas-Akadémia, 1995]

Az ipartestület jubileumi évkönyvében két illusztráción is megtalálható Cseh István hentes- és mészáros- üzlete. A könyv szerint géperőre felszerelt modern hentesüzeme vármegye szerte közismert volt.

– Elöl volt az üzlet, az üzletből nyílt a szobájukba egy ajtó, aztán a konyha következett, a kamra, ez volt a földszint. – meséli az unoka. Hátul volt a hentes műhely, gépekkel felszerelve. A ház hátsó része alatt volt négy pince, amelyben mindig hűtötték a húsokat. Akkor még hűtőszekrények nem voltak, csak óriási jégszekrények, fel tudták akasztani rendesen a húsokat, jéggel hűtötték. Télen mindig szánokkal hozták a jeget az Oltról. Amikor befagyott az Olt, jégkockákat hoztak, a pincében tárolták, szalmával szigetelték, úgy, hogy szinte a következő télig kitartott.

A virágzó üzletre a házon kívül ma már csak egyetlen tárgy emlékeztet: egy csavart mintás rézmérleg.

Cseh Istvánról azt is feljegyezték, hogy jó lovakat tartott. „Egy alkalommal nagy összegben fogadott, hogy lovaival egy trappban hajt át Udvarhelyre. A fogadást meg is nyerte, de a két szép ló beledöglött a teljesítménybe.” Valószínűleg ennek az esetnek köszönhető, hogy a Carneválban, a város farsangkor megjelenő vicclapjában ez a mondóka szerepel a mészárosról: „Jővél te legelől, mészáros Cseh Pista,/ Egyháza támasza, mint fő kálomista./ A szeszbe bébukott jeles spiritiszta,/ nem lesz ember a ló, ha hajtja Cseh Pista.” [dr. Nagy András: Városkép és ami hozzá tartozik. Csíkszereda, Pallas-Akadémia, 1995]

A házhoz valamikor egy 5900 négyzetméteres telek is tartozott, amely a mai telefonközpontig nyúlt hátra. Az első tömbház helyén garázsok álltak, a második helyén egy kicsi vágóhíd, a vágóhíddal szemben istállók. De volt itt gabonás, füstölő, raktárhelyiségek, egy keskeny sikátor az istálló és a vágóhíd között, hátul egy kert, amely a patakig elkanyarodott. A birtokot már az államosítás előtt megvásárolta Tetu Aurel főispán, Cseh István egyik veje, ezért a 112-es törvény megjelenése után ifj. Tetu Aurel és testvére Hancu Maria igényelték vissza az épületet és kértek kártérítést a fél hektárnál is nagyobb telekért. Hosszú évek és nehéz harcok után meg is született a határozat, 1999-ben a család egy rozzant, lelakott épületet kapott vissza. A padlás faanyagának egy részét eltüzelték a bérlők, balesetveszély miatt a homlokzaton gerenda éktelenkedik, mellyel a leomlani készülő részeket erősítették meg. Egyik csempekályhának néhány töredezett darabja megtalálható még az emeleti hulladékhalomban, már ha van valakinek bátorsága felmenni az emeletre, hiszen a tornác bármelyik pillanatban leszakadhat. A családnak nem lévén pénze a felújításra, eladta a házat.

Cseh István 1944 februárjában halt meg.

– Azt kell mondjam, hogy szerencse, – mondja unokája, Takács István – mert ő nem tudta volna végigcsinálni a kommunista korszakot. Olyan szókimondó ember volt, hogy az első percben elvitték volna.

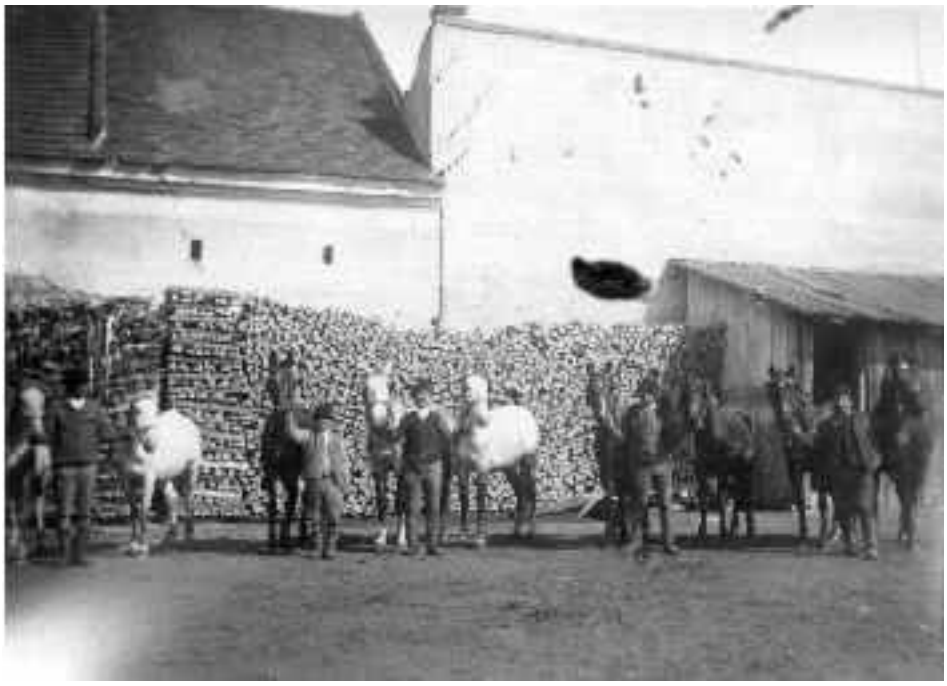
Cseh István hentes és mészárosmester, „a gavallér magyar iparos mintaképe”

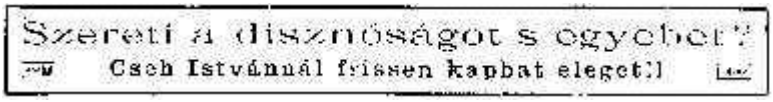
Cseh István hentes- és mészárosüzlete a harmincas években

A mészárszékhez vágóhíd is tartozott

„Híres jó lovakat tartott”

Cseh István mészárosüzletének reklámja Csíkszereda farsangi vicclapjában, a Carnevalban

Cseh István-reklám az 1924-es Carnevalban

A Cseh-ház 2000-ben – a homlokzatot odadrótozott gerenda tartotta

A Cseh-ház 2000-ben – az új gazdának nem könnyű a dolga

Egy régivágású menedzser

A Petőfi utca elején, a Hirsch szanatórium mellett egy oroszlánfejes ház áll. Homlokzatán még egy-két évtizeddel ezelőtt is kivehető volt Pototzky Pál monogramja. Az épületen ma is olvasható az építés dátuma: 1905. A kereskedő, jellegzetes alakja miatt, éltében fő céltáblája volt a Carneval vicclap élcelődéseinek, de régi ismerősei is kedélyesen gondolnak rá. Pototzky Ödön, a távoli rokon és a szomszédságban élő Lenk Gyula főként a művészeteket és a sportot pártoló, kereskedelemhez voltaképpen keveset értő kereskedőre emlékeznek.

– Volt két fia az ükapámnak, az egyik meghalt hirtelen, s annak a feleségét, a fiatal özvegyasszonyt maguknál tartották továbbra is. Pali bácsi ott tanult Jakab Álózinál, Pototzky Gerő odavette magához, s ő taníttatta ki. Mikor Pali bácsi elvégezte a katonaságot, megtetszett neki Irma néni, s az öregasszony azt mondta: rendben van Pali, tetszik neked a menyecske, hozományba építünk egy házat neked. (PÖ)

– Faház helyett építették ezt a házat. Eleinte egy földszintes ház volt, később húztak rá emeletet. Az Agrárbank volt itt egy időben, majd mikor megbukott, akkor a Löffler gyógyszertár került át ide a szomszédos Keresztes-féle házból. A túlsó felén pedig Pali bácsinak volt textilüzlete. Amikor Szvoboda megvette, akkor megszűnt a Pali bácsi üzlete. Ők eladták Szvobodának és akkor Szvoboda nyitott ott papírüzletet és nyomdája is volt. Az ő házába pedig kiköltözött Pali bácsi. (LGY)

Az 1914-es telekkönyvben még három Petőfi utcai ház szerepelt Pototzky Pál divatáru-kereskedő tulajdonában. Csekély húsz év alatt sikerült elveszítenie házait.

– Szorgalmas ember volt, de nem nagyon sokat törődött a saját üzletével. A fiait beültette, s ő ment a kaszinóba. Pártolta a futballt, pártolta a színészetet és mindenféle művészetet. Az egész vagyonát erre áldozta. Ő finanszírozta a futballcsapat összes felszerelését: bakancs, szvetterek, ami szükség, sőt intézte a költségeket. (LGY)

– Sőt, állásba is tette őket. (PÖ)

– Egy megnyert meccs után osztogatott kalapot, inget – megnyertétek, megérdemlitek, mondta.

Jégpályát is ő rendezett, s onnan indult a hoki, 1930-ban. Gyönyörű szép pálya volt a régi városháza mögött. Ki volt írva, hogy a jégre nem szabad rámenni, s az is, hogy 50 lej büntetés, aki a jégre cipővel rálépik. (LGY)

– Ahogy a színtársulatok jöttek, Pali bácsinak írtak először. Ő volt itt a helytartó. Pali bácsi, ahogy megkapta a lapot vagy értesítést a plakátokat elkészítette a Vákár-nyomdában. A nyomdai munkát a színészek részére, mivel vándorszínészek voltak, ingyen csinálták, Vákárék állták. Beszervezte Pototzky úgy, hogy hozzájárult az egyik is, a másik is, elszállásolták a színészeket, megvolt a reggelijük, ebédjük, vacsorájuk a családoknál. De mind Pali bácsi kellett ezt elintézze, s ez volt neki a legfőbb gondja. (PÖ)

– Talán mondhatjuk, hogy ez volt a foglalkozása… (LGY)

– Nálunk a famíliában, a gyermekek között színtársulatot létesített, házi színházunk volt és betanultuk a darabot az ő rendezésében. (PÖ)

– Mind a szórakozásra áldozta a vagyont. Ahogy egy ház elfogyott, következett a másik ház. Így mind eladta, utoljára maradt a Coşbuc utcai ház, amit Szvobodával cserélt. Ott lakott utoljára, s ott is halt meg. Volt időszak, amikor gyenge anyagi helyzetbe került a dúsgazdag ember. (LGY)

– 1935-36-ban kezdett elszegényedni. Amikor eladta ezt a Petőfi utcai házát Szvobodának, akkor még nyitott egy autóalkatrész üzletet és beépített benzintartály, benzinkút is volt az udvarában. (PÖ)

– Itt a Lachner-féle vendéglőben volt a kereskedőknek egy nagy szoba, egy kaszinóféle, ahol összegyűltek, szórakoztak, kártyáztak. Egy vasárnapi nap halt meg. Több kereskedő volt ott, kártyázott, ő is ott volt, de nem játszott, lábon állva nézegette, vagyis „gibicelt”, s akkor egyszer szépen eldőlt, meghalt. Mondtuk: no, Pali bácsi ahol élte az életit, ott fejezte be. Nem volt rossz ember, nagyon jó ember volt, kedves ember. (LGY)

– Gyermekei voltak: Gyula, Jenő, Pali, és a két lány: Olga és Irma. Olga zongora-tanárnő lett, konzervatóriumot végzett Vásárhelyen. Irma férjhez ment. (PÖ)

Pototzky Pálnak öt gyereke született és csak egyetlenegy unokája. A Coşbuc utcai házat a városrendezési terv részeként lebontották, a Petőfi utcai házban pedig közel egy évszázad alatt gyógyszertár és söröző, cukrászda és húsüzlet, textilüzlet és nyomda is volt. 1998-ban a Rozmaring vendéglőnek, a Polar üzletnek, a megyei Vöröskeresztnek és egy állatgyógyszertárnak adott helyet. A Szvoboda örökösök részére kártérítést fizetett a román állam.

Az oroszlánfej maradt.

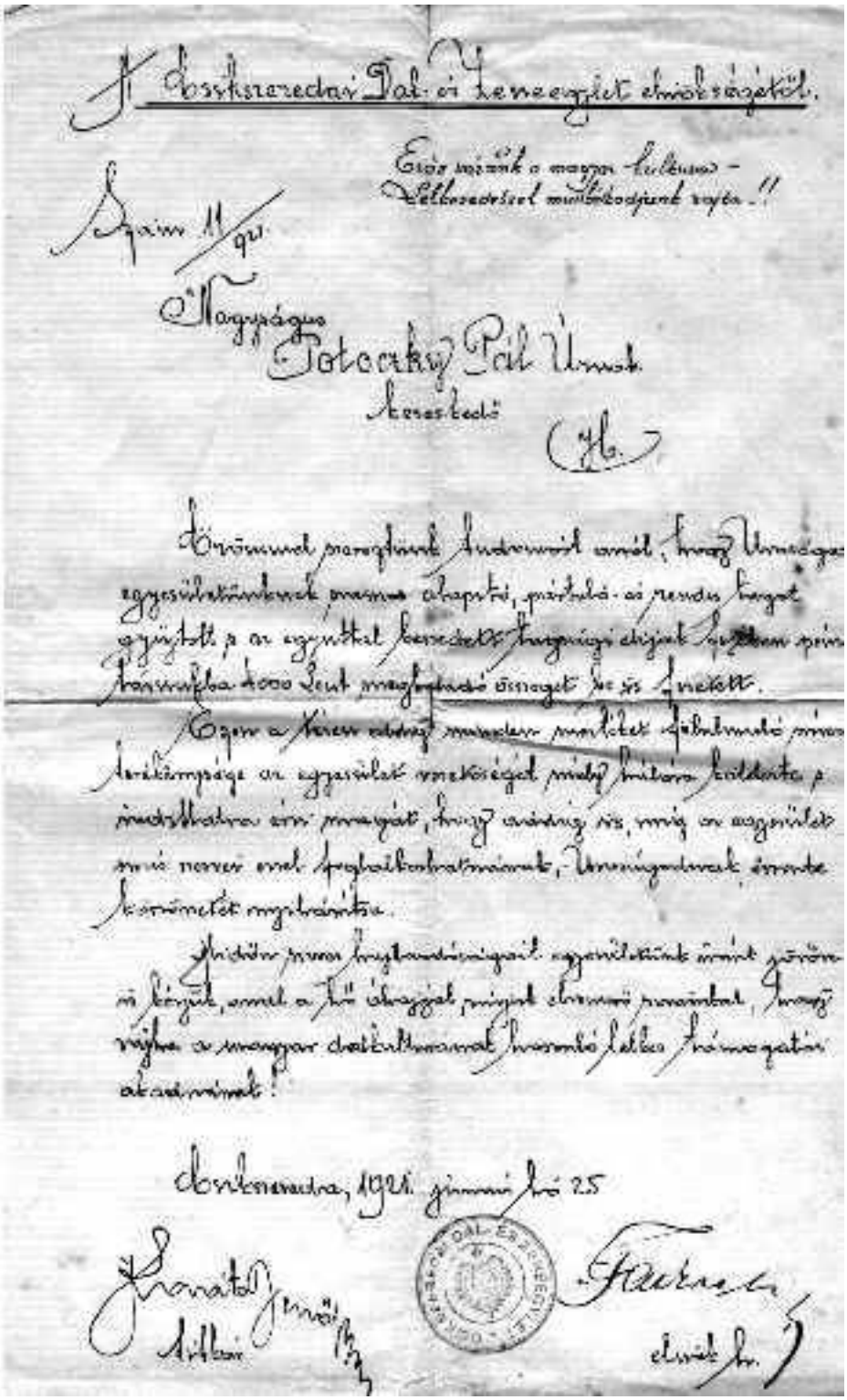
Potozky Pál feleségével Irmával az 1910-es években

Potozky Pál öt gyermekével az 1930-as években

Potozky Pál üzletének reklámja az 1924-es Carnevalban

Köszönőlevél a mecénásnak

Az Apafi utcai luxuskávéház

ahogyan id. Lenk Gyula látta

Hutter Pál egy Prága melletti községben született, földművelő családnak volt a gyereke és onnan jött Magyarországra mint jó kereskedőember. Nagyenyeden ismerkedett meg a feleségével, egy úgynevezett hétszilvafás nemes család leányával, akkor kerestek új hazát, így kerültek Csíkszeredába. Nem is akarták a városba befogadni, mert akkor Csíkszereda városában voltak ilyen őslakók, ilyen tősgyökeres lakosok, úgy hívták őket, trunkusok. Az idegennek azt mondták, jövevény, be sem akarták fogadni, de humoros ember volt, mindenkivel összebarátkozott s így osztán befogadták. Mikor Csíkszeredába került, jó kereskedelmi érzékkel megvásárolta ezt a helyet, ahol ma is van a házunk és oda létesített egy vendéglőt.

„Az a székely élhetetlenség mely velünk szokott születni évezredeken keresztül, nem tudott kitermelni egy olyan székelyt, akit Csíkszeredában vendéglősnek nevezhettünk volna. Hutternek kellett Golthéből ide közénk vetődni egy kucséberkosárral, hogy megtanítson minket egy úri vendéglős virtuskodásaira és (…) mint ilyen modern kiszolgálással lássa el vendégeit. (…) Itt családot alapított, több házat és vendéglőt épített. Az üzlet minden ágára kiterjedő figyelme és vállalkozó kedve még arra is rábírta, hogy egyik telkén a nyáron ide jőni szokott színtársulat részére nyári színházat építtessen.” [Tivai Nagy Imre: Emlékezés régi csíkiakról. Csíkszereda, Pallas-Akadémia, 1996]

Az 1911-ben alakuló Színpártoló Egyesület a Hutter-teremben is tartott előadást.

„Az öreg Hutter kávést figurás embernek emlegették, aki nem szerette a részeg vendégeket. Egy hajnalban felverte őt egy társaság (élén állítólag bizonyos Bokros Endre bírósági végrehajtóval) és reggelit követelt. „Nincs semmim, amit adhatnék ilyenkor. Üres a kamrám!” – mondta Hutter. „Hát valami csak akad, amit ki lehetne sütni” – okvetetlenkedtek a részegek. „Nincs ott egyéb, csak egy fiókkal náddugó, azt ha kisütöm” – felelte. „Hát süsse ki azt!” – Ki is sütötte zsírban, meg is ették, jól is laktak, senkinek sem lett tőle semmi baja.” [Tivai Nagy Imre: Emlékezés régi csíkiakról. Csíkszereda, Pallas-Akadémia, 1996]

– A vendéglőt vitte egészen 1888-ig, amikor meghalt. Utána a felesége, Szabó Zsuzsánna vitte tovább a lányával, az én édesanyámmal, Hutter Arankával, egész 1906-ig. Akkor nagyanyám meghalt, édesanyám maradt egyedül. Nem tudta vinni a vendéglőt és kereskedelmi utazók megszerezték a férjét, Lenk Lajost, aki Szombat-helyről származott. Dicsőszentmártonban volt vendéglője, de a dicsőszentmártoni

vendéglőt felszámolta, és az utazó kereskedők tudták, hogy itt van egy szintén vendéglős hajadon lány, összeházasították őket. Nagyon nagyvonalú ember volt az édesapám, lebontotta a Hutter által épített kisebb épületet és felhúzta azt, ami ma is megvan, oda egy luxus kávéházat rendezett be. Ezüstneműkkel, vagyis, ilyen ezüstözött felszereléssel szolgálták ki a vendégeket, kis fekete kávéskannák, teáskannák voltak, meg az étkezéshez is mind ilyen ezüstözött eszcájgokat meg szerelékeket használtak.

A berendezést a szegedi hajógyár berendezési vállalat készítette. Gyönyörű szép nagy belga tükrök voltak benne, kis hátas díványok összefordítva, meg egy oszlop középen körbe díványozva, márvány asztalok, a padló parkettal és a bejáró ajtó kis kockákból való csiszolt üvegekből. Gyönyörű volt. Nagy csillárok voltak, négy nagy csillár és a négy csilláron kívül még sugárzó reflektor-féle lámpa és öt ventilátor volt benne. Öt és fél méter magas volt, hogy a füst fölszálljon. Modernül meg volt csinálva. Abban az időszakban Pesten se volt annál különb.

A vendéglő, a kávéház fénykorában több mint tíz ember dolgozott itt: pincérek, konyhai cselédek, szakácsnék, zenészek, udvari szolga. Hátul az udvarban egy ideig szálloda is működött.

– 1912-ben meghalt Lenk Lajos agyvérzésben hirtelen, akkor édesanyám egyedül vezette a vendéglőt egészen 921-ig, de akkor már nem bírta egyedül, mert jobbról-balról lopták, csalták mindenütt, nem tudta mindenkinek a kezit fogni, s akkor kiadta bérbe egy Vass Géza nevezetű vendéglősnek, aki 936-ig mint bérlő szerepelt. Teljesen berendezett vendéglőt kapott. Akkor 1936-ban elértem a 25 éves kort, kaptam iparjogosítványt s átvettem Vass Gézától s egészen 1950-ig, az államosításig én vezettem az üzletet.

1919-ben, amikor elfoglalták Erdélyt, a román hatóságok Bukaresti névre keresztelték a vendéglőt, azelőtt Hutter volt mindvégig. Amikor én visszavettem 1936-ban, visszaállítottam a Hutter nevet, de a Bécsi-döntéskor azt mondták, hogy nem magyar hangzású s más nevet kell adni, s akkor átváltoztattam Hargitára.

A magyar világban irtó nagy szigorúság volt. Engemet is meghurcoltak. Egy Éder Elemér nevezetű alezredes volt a városparancsnok a polgármester helyett és az vizsgálati fogságba tett árdrágításért. Katonai bíróság elé is állítottak. Három nap alatt letárgyalták s a katonabírók kikacagták Édert, azt mondták, hogy luxuscikk ez, nem elsőrendű közszükségleti cikk, hogy csinált ilyen hülyeséget. Mindenesetre nekem ma is fájdalmas emlék. Minden nap tele volt reggeltől estig az egész kávéház, s utána 50%-kal csökkent a forgalom.

Lenk Gyula, a vendéglő és kávéház történetében jelentős pillanatnak tartja azt, hogy két hétig József főherceg részére volt lefoglalva a terem és, hogy 1941-ben aranykalászos gazdák kitüntetésekor itt tartottak 140 személyes bankettet.

– 1944-ben, már az orosz hadsereg körülvette a várost, menekülni kellett a magyar hadseregnek. Az utolsó két hétben az éttermet odaadtam tiszti étkezdének.

Menekülés után, 1945. május 5-én értem haza: a ház ki volt teljesen ürítve, mindent elloptak, még a villanyvezetéket is leszedték, ablaktokokat, ablakot. Nekifogtam, három év alatt nagyjából visszaállítottam a vendéglőt. Jó anyagi helyzetbe kerültem és 1950-ben, májusban kifestettem az egész házat és kijavítottam. Az év szeptemberében a vendéglőt és a lakást államosították.

Az államosítás után kezdődött a szomorú helyzet, szomorú életem, mert 24 óra alatt kidobtak a házból és kényszerlakhelyre vittek. Egy raktárhelyiségben laktam 1962-ig, állást nem adtak négy évig. Csak ezután kaptam állást, de egy megtűrt személy voltam az állásban is, ahol három helyett dolgoztam – a húsfelvásárló központnál voltam pénztárnok – kilenc évig voltam ott. Ugyanezt csináltam amikor a szövetkezeti hálózatban dolgoztam. Onnan kidobtak. Azt mondták, hogy volt kizsákmányolónak itt nincsen helye. Csináltak egy 2 méter hosszú s másfél méter széles plakátot: egy nagy munkást festettek rá, egy vesszőseprű a kezibe s elő volt hajolva. Minket ötünket: Solymossi Pistát, Lux Jóskát, engemet, Ferenc Sándort – már az ötödikre nem emlékszem, hogy ki volt – ráfestettek, az egyik haslag esve, a másik bukdácsolva s mindegyikre oda volt írva, hogy melyik kicsoda és felül oda volt írva a szöveg: tisztogatás a szövetkezeti hálózatban.

Fölhívattak az elnökséghez, tudomásunkra adták, hogy tovább nem dolgozhatunk a szövetkezeti hálózatban, mert volt katonatisztek, kizsákmányolók, nagykereskedők s ehhez hasonlók nem dolgozhatnak a szövetkezeti hálózatban. A munkakönyvembe nem a munkakódex paragrafusát írták be, szöveget írtak, azt írták be: *înlăturat din servici, fiindcă a fost exploatator şi duşman al clasei muncitoare.*

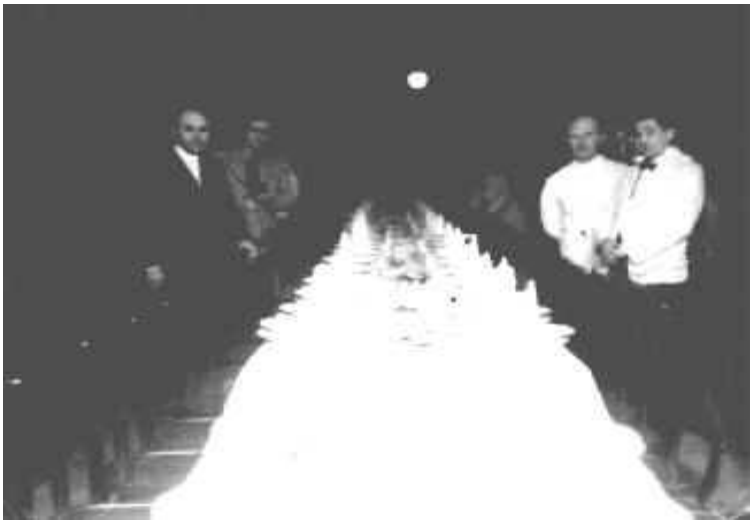
1990 után a Lenk rokonság visszakapta valamikori tulajdonát. A ház siralmas állapotban volt.

– Gyalázatos volt, nem lehetett bemenni az udvarba. Szégyene a városnak, szégyene a vezetőségnek, szégyene a Goscom-nak, aki ennyire elhanyagolt egy házat, amelynek a kezelése rá volt bízva. 47 évig vették a házbért és nem költöttek rá egy lejt sem, egy cserepet nem tettek rá, egy szeget nem üttek be a házba, de szemetet gyűjtöttek két vagonnal.

Hogy visszakaptam, az egy olyan öröm volt, hogy talán az életemben sem volt ennél nagyobb örömöm. Azért volt olyan nagyon örömöm, mert édesanyám rám bízta a házat. Azt mondta: itt van, rád bízom a házat, viseljed, gondozzad, ápoljad, soha el ne pazarold, adósságot ne csinálj, s könnyes szemekkel hagyta rám.

Lenk Gyula és felesége 1943-ban

Aranykalászos gazdák kitüntetésekor 1941-ben

A Lenk-házat így szolgáltatta vissza az állam

A Fejér család és ház története

Ajtony Gábor elbeszélése alapján

Doktor Fejér Antal „azon szépvízi örmény családokból való, kik századokon át a székelyekkel együtt élve, velük összeolvadtak s kik állandó alkalmazkodásukkal a sors egyenlőségében, békésen, megnyugodtan, s örmény-székelységüket, avagy székely-örménységüket ma már csak a népben és családi típusban lehet felismerni.” [Tivai Nagy Imre: Emlékezés régi csíkiakról. Csíkszereda, Pallas-Akadémia, 1996]

A kezdetek

Dr. Fejér Antal az én anyai nagyapám volt, aki a Ferenc József Tudományegyetemen az 1870-es évek végén szerzett jogi diplomát. A csíkszépvízi születésű Fejér István és Antalfi Katalin ötödik gyermekeként, – 13-an voltak testvérek – látta meg a napvilágot. Középiskoláinak egy részét Csíkszeredában végezte, a felső osztályokat a kolozsvári piaristáknál, utána nyomban bekerült a Ferenc József Tudományegyetem jogi karára, ahol azt elvégezvén, a jogi diplomát is megszerezte. Még megvan a jogtudori disszertációja is, ami a jobbágyság helyzetéről szól egy bizonyos korszakban – egy kézírásos dokumentum. Utána egy évig Marosvásárhelyen ügyvédbojtárkodott, majd letette az ügyvédi vizsgát, hazakerült Csíkszeredába, ügyvédi irodát nyitott és 1885 vagy 86-ban házasságra lépett az ugyancsak szépvízi származású Száva Margit hajadonnal, aki az én nagyanyám.

Ekkortól kapcsolódik össze a Fejér család és a Petőfi utca 7. szám alatti lakás története. A mai épület helyén korábban egy másik ház állott és a terület a környező birtokokhoz hasonlóan a Száva család tulajdona volt.

Épül a ház

A megtalált dokumentumok szerint az első bejegyzés 1826. február 16-án kelt a telekkönyvben, ahol egy házas ingatlanról van szó. 1859-ben újabb beírás, majd 1881. március 4-én a tulajdonjog beírása következik: Száva Margit névre írták át az ingatlant. Ezután a beírás után következne az épület a története, amely azzal kezdődik, hogy 1885. március 20-án építkezési engedélyt adott ki az akkori városi tanács, amely pontosan rögzítette az épület helyét, meghatározva a szomszédok által behatárolt területet illetve az épület pontos behatárolását.

Az építkezési szerződés 1885. január 22-i keltezésű és az érdekessége az, hogy a ház elkészítése mindössze 9 hónapra volt tervezve, azaz 1885. szeptember 29-re az építő, a mester a szerződésben kötelezte magát, hogy az épületet teljes egészében használatba tudja adni az építtetőnek, dr. Fejér Antal ügyvédnek.

Teljesen elkészítve az épületet átadták, az építész nevét is sikerült megtalálnom, kézdivásárhelyi mester volt, Lant Józsefnek hívták. A szerződésben egy 5000 forintos készpénz összeg állt. Ez csak az építkezésre, a falak és a tető felhúzására vonatkozik. Az épület-vasalást egy Bóna Gergely nevű puskaműves – érdekes megjegyezni – szerződésben rögzítette, ennek megint jó ára volt. A belső festést, mázolást pedig a kézdivásárhelyi Blatt Mihály vállalta, aki 1885. augusztus 19-re kívül-belül ezt el is végezte.

Talán a rövid idő alatt lezajlott építkezéssel is magyarázható, hogy – mai építészmérnökök megállapítása szerint – az épület nem stabil, a falak a magasságukhoz képest túlságosan vékonyak.

Az épület akkor a hatósági építkezési engedély szerint lakóépületnek használtatik: ebben hat lakószoba, egy csarnok, egy konyha, egy kamra, egy sütő- és egy raktárhelyiség van. 1886. március 25-i dátummal kiadva aláírja az akkori polgármester. A szerződések mellékleteket is tartalmaztak. Egy ilyen melléklet egy tervrajz-szerű vázlat, amiből érdekes módon kiderül, hogy kik az északi és a déli szomszédok, s ugyanakkor még az is, amit eddig én nem tudtam, hogy az utcát Vár utcának hívták.

A család

– A nagyanyám imakönyvébe hátul be van jegyezve a gyermekek születési éve. A kilenc gyermekből kisgyermek korában meghalt két leány, hét gyermek azonban épen felnőtt. Hat fiú, és hetedikként az a kislány, aki az én édesanyám lett.

A nagy családnak nagyobb épületre volt szüksége. Ezért került sor 1912-ben a lakás bővítésére, modernizálására.

Fürdőszobát, vízvezetéket szereltek, a világítást kicserélték, egy érdekes konyhai szellőző berendezést szereltek fel, ami még a 60-as években is megvolt, természetesen nem működött, s mint érdekességet kell megemlítenem, hogy egy 1914-es feljegyzés szerint a nagyapám ügyvédi irodájának már volt telefonja, ami a Csíkszereda 27-es számot viselte.

Csíki ügyvéd – két címmel

„Jogi doktorátusa lévén (ami akkor még ritkaságszámba ment), címtáblájára kiírta a doktort is, ügyvédet is. Csóválta is a fejét a székely: doktor es, ügyvéd es, no ez osztán megél!” [dr. Nagy András: Városkép és ami hozzá tartozik. Csíkszereda, Pallas-Akadémia, 1995]

Irodája ajtaján cédula lógott a következő figyelmeztetéssel a pereskedők számára: nekem ne hazudjék!

Dr. Fejér Antalt a felcsíki választókerület országgyűlési képviselővé választotta. Évekig szerkesztette a Csíki Lapokat, ő volt a Csíki Takarékpénztár legelső titkára, később királyi tanácsos és a pápai Szent Gergely-rend lovagja lett. A királyi tanácsosi címet Tivai Nagy Imrével egyszerre kapta. Ez nagy megtiszteltetésnek számított, de oly keveset jelentett, hogy barátja Emberi Árpád székelyudvarhelyi tanár a következő sürgönyt küldte a kitüntetettnek: „Kedves Tóni, addig élj ameddig a király tőled tanácsot kér!”

A csíksomlyói kegytemplomban márványtábla őrzi emlékét. Felirata szerint a zárda és a templom teljes restaurálása dr. Fejér Antal és Pál K. János zárdafőnök idejében eszközöltetett.

„A szakadatlan munkálkodás szerencsés kezű eredményeinek letéteményese. A politikai és társadalmi élet csíkszeredai vezető embereinek egyike. Mindig töprenkedő és mégis vidám kedélyű, aggodalmaskodó és könnyelműt játszó természetével és ehhez mért kiszólásaival, kedvelt alakja volt a társaságnak. (…) Azon szerencsések közé tartozott, kiknek minden sikerülni szokott.” [Tivai Nagy Imre: Emlékezés régi csíkiakról. Csíkszereda, Pallas-Akadémia, 1996]

Dr. Fejér Antal 1915-ben hunyt el. A csíksomlyói ferences kolostor kriptájában nyugszik. Fiai közül többen diplomások lettek. Fejér Gábor Galíciában egy évvel az apja halála után esett el, 1918 után pedig több fia is áttelepedett Magyarországra.

A romlás

– A családfő, az én nagyapám halála után, majd az 1916-os első világháborús menekülés folytán a család teljes anyagi romlásba jutott. Az 1920-as földtörvény, az úgynevezett konverzió, elvitte az udvar hátsó részét. A több holdas kertet kisajátították és ennél fogva özvegyül maradt nagyanyám kénytelen volt anyagi források után nézni. Ezért vált szükségessé, hogy az utcai szobák egy részét üzlethelyiségekké alakítsák, a gazdasági épületet pedig, ami az udvar hátsó felében állt, műhelyekké alakították át. Volt itt asztalosműhely, ecetgyár, kápláros műhely, majd ismét asztalosműhely, gumijavító, címfestő, mosoda, legutóbb pedig a helyi Rom-Gaz kirendeltsége és műhelye. Ami az üzleteket illeti, 3 üzlethelyiséget vágtak az utcai fronton. Én amikre emlékszem: ott volt Petres Andornak a képkeretező és üveges műhelye, Alter Izsó textil-szövet árudája, majd a Grieger és a Bartha-féle fodrászat, aztán volt órásműhely, később, az államosítás után női és férfi fodrászatot nyitottak, sőt még a helyi Vörös Zászló újság szerkesztősége is egy ideig abban az üzlethelyiségben működött, ahol most a köszörűsműhely létezik. Aztán a férfi és a női fodrászat a Higiéna szövetkezet tulajdonába került és a mai helyzetet már ismerjük. Ott van a köszörűsműhely, a Tilos kávéház és egy újonnan nyílt üzlet.

1943-ban, Száva Margit halála után a 7 örökös nevére szállt át az ingatlan.

Államosítás és ami utána jött

– A Fejér fiúk, így ismerte mindenki és az egyetlen leány az én volt édesanyám. A kivonatban szerepel, hogy „Casa de piatră şi curte”, tehát kőépület és udvar 1543 m^2, és a kert 1124 m^2 tesz ki. Ezt azért tartottam szükségesnek megemlíteni, mert az 1958. augusztus 20-án bekövetkezett államosításkor az államosítási jegyzőkönyv szerint – ami szintén birtokomban van – az egész épületegyüttes Fejér Adalbert, az akkor benne lakó egyik örökös nevéről ment át az állam tulajdonába. Ez egy érdekes helyzet, mert nyilvánvaló, hogy egy 7 tulajdonos által birtokolt ingatlan államosítását egy személy neve alatt nem lehet sehogy sem megmagyarázni.

Fejér Albert, aki államosításkor az épületben lakott, hivatásos katonatiszt volt. 1918 után nem tett katonai esküt az új hatalomnak és tisztviselőként dolgozott. 1940-ben visszatért a honvédség kötelékébe és századossá léptették elő.

Ez magyarázza a háznak az államosítását. Ehhez kötődik az a bizonyos megnevezés, hogy: bezzeg a százados úr! Hát nyilvánvaló, hogy ő katonaember lévén, aki a pontos fegyelmet és a rendet megkövetelte, tisztaságot, rendet próbált tartani az udvaron. Sokaknak ez nem tetszett, ennél fogva a Higiéna szövetkezet alkalmazottai s az akkori vezetői nyilván, hogy nemtetszésüket fejezték ki és az érdekes az, hogy az általános államosítás, ami 49-50-ben volt, a házat elkerülte, és csak 1959. augusztus 20-án államosították hivatalosan.

Világos, hogy ebben benne van az akkori, úgynevezett osztályharcos szellem.

A külföldön élő testvérek beadvánnyal fordultak a magyar nagykövetségen keresztül a Nagy Nemzetgyűléshez, sőt magához Gh. Gheorghiu Dej-hez is, de még válaszra sem méltatták őket.

1989 után, amikor megjelent a 112-es törvény az államosított lakások visszaigénylésével kapcsolatban, az örökösök, akik itthon vagyunk, román állampolgárokként, mi is visszaadási igénnyel léptünk fel. Beadtuk a megfelelő időben és helyre a kéréseket és az összes dokumentációt. A megyei tanács mellett működő bizottság le is tárgyalta az ügyet, és olyan határozatot hozott, amelyben az ingatlannak egy heted részét adta vissza természetben az örökösnek. Ezzel természetesen mi, az örökösök nem értünk egyet, és a restitucio in integrum szellemében jogi úton próbáljuk az államosítás tényét és törvénytelen voltát valamiképpen bebizonyítani.

Dr. Fejér Antal és családja

A Fejér-ház 1997-ben

A Zakariás-ház

A valamikori Kossuth utca egyik első, palotaszerű épülete a mai Tanulók Háza, a köztudatban Zakariás-házként ismert. E századeleji magánlakás az építészek szerint három részben épült. Előbb elkészült egy téglalap alakú ház, két szobával, ezután emeletet építettek rá és kiegészítették a két lépcsőházzal, legvégül toldták hozzá a legbelső részt, így lett belőle több család részére lakást, valamint iroda- és üzlethelyiségeket biztosító épület. Az utóbbi évek átalakítási munkálatai során az építészek meglepődve tapasztalták, hogy az épület alapozása hiányzik, ezt nagyobb kődarabok helyettesítik, ezért újabb terv elkészítéséig fel is függesztették a munkálatokat.

Valószínűleg a megfelelő szakemberek hiánya is okozta a századeleji Csíkszereda házainak hasonló építészeti problémáit, de nemcsak az. „A nagyzolás, a pazarlás, a hirtelen jött vagyon fitogtatása ugyancsak nagy szerepet kapott a városkép alakulásában”. [dr. Nagy András: Városkép és ami hozzá tartozik. Csíkszereda, Pallas-Akadémia, 1995]

Sokan úgy tudják, hogy a házat két Zakariás testvér építtette 1905 körül. Mai napig megfigyelhető két különálló, de összeköttetésben lévő szárnya. Mások szerint mindhárom Zakariás testvér itt élt: a két ügyvéd, Manó és Jenő, valamint birtokos testvérük Izsák is, három híresen szép lányával.

Az épület – és erre utal a homlokzatán máig is látható monogram – Zakariás Manó nevén szerepelt. Az államosításkor ugyancsak az ő nevéről tulajdonították el mind a nyolc lakrészt. Az öregek úgy emlékeznek, hogy Zakariás Manó rendes úriember, tisztességes magyar ember volt. Gyermeke nem született. Zakariás Jenőt mulatós embernek tartották. Izsák szép lányairól lett híres. (Egy Kolozsvárra ment férjhez, a másikat elvitte egy katonatiszt s a harmadik Budapestre ment férjhez.)

A két világháború közötti években a Zakariás-ház földszintjén üzlethelyiségek is voltak. A fennmaradt fényképek tanúsága szerint a Niszel testvérek boltja, Bermann üzlete volt itt, sőt az egyik első kozmetikai rendelő is 1938-ban.

Az államosítást követően a milícia kapott helyet benne, később a múzeum, amelynek anyagát az 1930-as somlyói kiállítás után egy ideig a tanítóképző, majd a gimnázium épületében tárolták, majd ide szállították.

A Virág utcai házban laktak ekkor az igazgatók, munkatársak is: Kovács Dénes és Nagy Géza.

A múzeum a megyésítés után a várba költözött, ide pedig a katonai parancsnokság került. Később itt működött a pionírház, ma pedig ennek jogutódja, a Tanulók Háza.

Az utóbbi ötven évben a funkcióváltásokkal párhuzamosan átalakításokat is végeztek az épületen, de alapos felújítására nem került sor. Ezért igényel mostani rendbetétele nagyon sok pénzt és nagyon sok munkát. Amint Szőcs Vera, a Tanulók Házának igazgatónője elmondta, szándékai szerint a fronti részt – természetesen megerősítés után – egy 1928-as fotó alapján, eredeti állapotához hűen állítják vissza.

A Zakariás testvéreket az államosítás után csicsói birtokukra telepítették ki. Itt is hunytak el a hatvanas évek elején, az úgynevezett örmény kúriában. Hamvaik a csíkszeredai Szentlélek utcai temető kriptájában nyugszanak.

Távoli utódaik csak pénzbeli kártérítést kértek az épületért.

Dr. Zakariás Manó

Zakariás Izsák a csicsói birtokon

Ünnep a Zakariás családban.
Az ülő sor jobb oldalán Zakariás Manó és Zakariás Jenő.

NYOMDÁK NYOMÁBAN

Bevezető

1976-ban Csíkszereda városa és főként nyomdájának dolgozói kerek évfordulót ünnepeltek: a 300 éves csíki nyomdászat évfordulóját. Erre az alkalomra egy nem mindennapi könyvecske is megjelent a csíkszeredai nyomdaiparról: háromszáz példányban, és amint azt az utolsó oldalán olvashatjuk, önkéntes munkával készült.

„Háromszáz év után elismeréssel tisztelgünk az elődök emléke előtt, ugyanakkor hittel valljuk és becsülettel jelentjük a pártnak, hogy Kájoni tanítványai, a csíki nyomdászok következetesen ápolják és ápolták az együtt élő románok és magyarok évszázados küzdelmében eggyé forrt testvériségét. A csíki nyomdaipar a testvériség szolgálatában kiállta az idők viharát, s képes arra, hogy eredményeit még tovább fokozza a holnap nagyszerű távlatáért vívott mindennapi küzdelemben.” – olvasható az ünnepi kiadványban. [1676–1976. 300 éves a csíki nyomdaipar. Csíkszereda, 1976] Ekkor a nyomda már új épületben, korszerű felszereléssel működött.

A hetvenes években az első présekből, és nyomdagépek egy részét kiselejtezték és beolvasztották. De a megmaradt betűkészletek még évtizedekig emlékeztettek a kisemmizett tulajdonosokra, hiszen a betűszedők gyakran csak úgy kapták az utasítást, hogy ezt a Szvoboda vagy éppen a Vákár betűiből kell szedni. 1999-ben a már nem működő nyomda helyiségeiben porosodott a régi betűk, betűszekrények és gépek egy része. Ma már ezek sincsenek meg: újabb tulajdonosváltás után ezeket is kiselejtezték, eladták.

Ha kagylóinkat arra szánod emlékbe, képeink csak KARDÁSNÁL készülnek.
Mit kinálódik, gyermekeim ezen a földön, mikor 3000 Leuért ini módon élhetnem, lemondó intézet.
Ali idealja szivet megnyerni akarja, ruháit csak Morgenrothnál szabassa.
Vasznat, zetirt, posztót, Vegyen Nuridsány Kálmánnál
Jó követ csak akkor ígérek, ha új Papp Károly háza párhuzamjaira és nem hazudik.
Fogakat, fogsorokat,
KERES
EGYLET
Házasság
Hallgassa meg a jóest! Ékszer, gyűrű, óra
Magyar cégek, magyarok szállítom
Gyarmatárunak megjött a hajó
CÁSPÁR & Co.
Ajon szakmegbácsil
Ifi Karácsony Jancsi
DIVATKIRÁLY!
Ahol, hová olvasnak? Megyek Nuridsány Mártonhoz, mert megérkeztek az újdonságok.
Azonnal bekötöm szépségemnek nyert
MASZKURA
ajánlkozik nyáradra MAGÁR ARSZÁTÓNÉT.
Házi barát
kivételével minden
LUX speditőr.
Alig használt
Nagy bőgős
Hallod! Központ!
„Hát nem tudja, hogy a
Cukor központ
Gál Testvéreknél van?
Ne bolyongasson másokhoz hanem BOCSKORDA akarja bujtatni, mit Dürr és Schmidt kaphat.
Lányok, Lányok, Férjhezmenő Lányok
Diszmüárut
Michna és Solymosy cégnél kaphatók.
Sosem szorul reklámra
Divatcikkben
Jakab István utódai.
Szeretem a Lizit, még jobban a Mellesit, Crémet Boldogét.

Györgyjakabtól Vákárig

A több mint háromszáz évvel ezelőtti csíksomlyói Kájoni nyomdát feljegyezte a művelődéstörténet. A később létesült kisebb utódait csak a helytörténészek tartották feljegyzésre méltónak.

„A 80-as évek elején még ott tartottunk, hogy egy báli meghívó kinyomtatásáért Budapestre, Kolozsvárra, vagy legközelebb Székelyudvarhelyre (Becsek Dánielhez) kellett fordulnunk. A bíróságok, hatóságok külön litografáló gépeken sokszorosították kiadványaikat, az ügyvédek, végrehajtók az akkor hektográfnak nevezett kocsonyán nyomtattak, sőt a vándorszínészek is ilyen kocsonyán nyomtatott színlapokkal dolgoztak.” [Tivai Nagy Imre: Emlékezés régi csíkiakról. Csíkszereda, Pallas-Akadémia, 1996]

Az Ipartestület 50 éves jubileumára megjelent kötet szerint a nyolcvanas években Szabó Lajos állított fel nyomdát a városban, de ez csakhamar leégett. Éppen ezért a csíkiak számára igen jelentős esemény volt Györgyjakab Márton érkezése.

„A csíkszeredai nyomdakérdés azon szerződés kényszere alapján nyert megoldást, melyet én a Székelyföld kiadó- és nyomda tulajdonosával oly feltétel mellett kötöttem, hogy egy év leforgása alatt köteles lesz Csíkszeredában fióknyomdát felállítani. Lapkiadóm megtartotta a szavát s csakugyan elküldte egyik segédjét, néhai jó Györgyjakab Mártont egy kézi sajtóval Szeredába. A sajtót legelőbb a Gecző-ház bolthelyiségében rendeztük be, majd az Orbán-telek kisebb házában (a kőhídnál) végül pedig a Szőcs Ignác-féle kis faházba helyeztük át.” [Tivai Nagy Imre: Emlékezés régi csíkiakról. Csíkszereda, Pallas-Akadémia, 1996]

Györgyjakab üzlete, a rövid időn belül jelentkező konkurencia dacára gyorsan fellendült.

„Vagyont szerzett. Házat építtetett s nyomdáját motorerőre rendezte be. Mielőtt sok töprenkedéssel és fáradsággal járt munkásságának megérdemelt gyümölcsét élvezhette volna, fiatalon meghalt. Jóravaló, törekvő munkás és szerény ember volt, híjával minden svindlizésnek s mint e téren nálunk úttörő, megérdemli, hogy az utókor tisztelettel említse a nevét.” [Tivai Nagy Imre: Emlékezés régi csíkiakról. Csíkszereda, Pallas-Akadémia, 1996]

Györgyjakab halála után a nyomdát Dresznánd Viktor, majd Szvoboda József vette át. A feljegyzések szerint 1911-ben vásárolta meg Vákár Lajos.

A Vákár nyomda

Az új tulajdonos nem csak egy jól működő nyomdát, hanem egy helyi újságot, a Csíki Lapokat és munkatársakat is kapott, hiszen Gyönös Gyula, aki 1899-ben jött Csíkszeredába, még évtizedekig nála nyomdászkodott. Amint a század eleji képeken látható, ekkor a Vákár Lajos üzlete és nyomdája egy földszintes, díszes homlokzatú házban volt a mai Petőfi utcában. Korábban Györgyjakabék laktak ott. Amint idős csíkszeredaiak mesélik, csak bérlő volt a Vákár család, majd a húszas években vásárolták meg a szomszéd telket és költöztették át ide a könyvkereskedést és a nyomdát.

Györgyjakab előszeretettel használt díszítéseket, gyakran különböző betűtípusokból szedte a különböző sorokat. Kedvelte a körzeteket, ahogyan akkor nevezték, és a zsúfoltságot. Utódainál ezekre a díszítésekre szinte semmi nem emlékeztet. Éppen ezért valószínű, hogy Györgyjakab mintáinak egy része elveszett az évek során.

A Vákár nyomdában nem csak könyvek, értesítők, hanem aprónyomtatványok is készültek: meghívók, gyászjelentők, különböző folyóiratok a megrendelők óhajának megfelelően. A korabeli reklámokból azt is megtudhatjuk, hogy Vákár Lajos és később özvegye nem csak nyomtatványok készítését vállalták, a Vákár-féle könyv-kereskedés bő választékkal állt a vásárlók rendelkezésére.

A Petőfi utca 15. szám alatti az épületben évtizedekig működött nyomda. Még akkor is, amikor a Vákár Lajos özvegyének tulajdonát képező gépeket és az épületet államosították, és még akkor is, amikor a Vákár és a György családokat kiköltöztették lakásukból.

A végrehajtás 1950 nyarán és novemberében történt. A Vákár család nyáron a Petőfi utca 31 szám alá költözött, Györgyék pedig novemberben hagyták el az épületet és költöztek Zsögödbe, a Dózsa utca 34. szám alá.

A nép a sorsát a kezébe vette

A Petőfi utcai épületben egyesítették államosításkor a Csíkszeredában működő nyomdákat. A korra jellemző módon, az új hatalom bírálta a volt tulajdonosokat és munkaadókat.

„Ezekben a kezdetleges nyomdákban a nyomdászok élete igen nehéz és nyomorúságos volt. Létfenntartásukért nyirkos, dohos pincékben, egészségtelen, gyér világítású helyiségekben naponta 12-14 órát dolgoztak, de még így is vállalták az írás

terjesztésének áldozatos munkáját. Az egykori statisztika vallomása szerint 68 %-uk negyvenévesen tüdővészben halt meg. Természetes tehát, hogy a múlt század végi munkásharcok idején már szervezkednek. Az 1878-ban alakult nyomdász szakszervezetnek a csíkszeredai nyomdászok is tagjai, majd a kommunista párt szava harcra hívja őket is." [1676–1976. 300 éves a csíki nyomdaipar. Csíkszereda, 1976]

A június 11-i államosítás mindenképpen komoly fordulatot jelentett a csíki nyomdaipar életében. A négy kis csíkszeredai nyomda (Szvoboda Miklós, Péter Ferenc, özv. Vákár Lajosné és Salló nyomdája) a Petőfi utcában folytatta munkáját, Haladás név alatt.

„Az új egység vezetésével Antal Béla könyvkötőt bízzák meg, akit egy évvel később a város polgármesterévé neveznek ki." [1676–1976. 300 éves a csíki nyomdaipar. Csíkszereda, 1976]

– 1948 után azonnal meg kellett alakítani az új vezetőséget. – mesélte Vákár Lajos unokája, György István – Akkor is szelekció volt persze. Akkor is tesztelték az embereket, csak a teszt az volt, hogy ki ordította el leghangosabban s leghamarabb, hogy éljen Sztálin! Egy ilyen be is került rögtön. Volt neki vagy két osztálya összesen. Tíz perc alatt a szocializmus kitermelt magából egy ilyen igazgatót, amelyik megmondta, hogy a nép a sorsát a kezébe vette, tehát ugyebár a nyomdának a sorsát is. És a nagyanyánkét meg mindenkinek a sorsát. S talán akkor hangzott el a történelem legnevetségesebb székfoglaló beszéde, (az első mondatokat sokszor idézték): „Megmondta Virslinszki elvtárs (ez Visinszkij, az akkori szovjet külügyminiszter), az Egyesült Nemzetek Szervezetének az ONU-jában, hogy ma, amikor a világ dolgozóinak nem egy negyede, hanem már egy nyolcada van a szocialista táborban, akkor mi sem lehetünk passzívak." Persze ezt abból vette, hogy reggel neki az újságot felolvasták, mert hamarabb ment, mintha ő olvasta volna. S akkor az újságolvasás nagy divat volt.

A Vákár család tagjai nem voltak nyomdászok, de államosítás után a Haladás nyomdában kapott munkát a volt tulajdonosok közül Péter Ferenc és Szvoboda Miklós is.

Kovács Juliánna, a nyomda volt munkatársa emlékszik egy olyan esetre, amikor az öreg Szvoboda megbotlott és elejtette egy egész újságoldal kiszedett betűit. A történetet valamennyi nyomdai alkalmazott megjegyezte, hiszen megsajnálták a zokogó öregembert és maradtak túlórázni. Szedőgépet csak az új nyomdaépület átadása után, a hetvenes évek derekán láttak a nyomdászok.

– Az ötvenes évek végén vagy a hatvanas évek elején egy valóban hozzáértő és igazi szakember, Tőke Bandi kezébe került a nyomda. – idézte fel György István. – Nagyjából neki köszönhető, hogy néhány gép még ma is működőképes. Egy pár évvel ezelőtt még a gyászjelentőket azon nyomták. Legfrissebb élményünk az volt, amikor '93 szeptemberében Vákár Lajos bácsi, az én nagybátyám meghalt, és

elmentem a gyászjelentőt megrendelni. Mikor kész volt, akkor Marc Traian szinte sértésnek vette, hogy ki akartuk fizetni és azt mondta, „hogy én ilyet csináljak, mikor annak a gépjével nyomtam, akitől elvették...” Ez elégtétel volt számunkra, ha ilyen formában is, de mégiscsak jelentett valamit.

1990 után Vákár Lajos leszármazottai visszaigényelték az épületet. A bérlők miatt csupán kártérítést ítéltek meg nekik. Pedig az egykori nyomda- és laptulajdonos Vákár Lajos fia, ifjabb Vákár Lajos 1993-as haláláig még remélte, hogy visszaköltözhetik.

– Az öregek, mindig, akármilyen időszak volt, s akármilyen kilátástalanság, állandóan emlegették, hogy jön még a más világ. Ez benne volt a vérükben. Aztán nekik lett igazuk – fejezte be visszaemlékezését György István.

Vákár reklám a Carnevalban 1924-ben

Vákár Lajos és felesége Olga

Vákár Lajos első papírkereskedése és nyomdája. Háttérben a Hutter szálloda.

Ismert csíkszeredai képeslap. Vákárék már nagyobb épületbe költöztek.

VÁKÁR, CSIKSZEREDA

könyv-, írószer-, tan- és rajzszerkereskedésemet

Könyvkötészeti munkákat

Vákár üzlet, Mercurea-Ciuc

Vákár-reklámok a Csíki Lapokban

A Szvoboda testvérek nyomdája

Szabó Lajos és Györgyjakab Márton után a századfordulón újabb nyomdászok telepedtek le városunkban, a Szvoboda testvérek.

Szvoboda József és Miklós Csíkszentmártonban született. Édesanyjuk örmény, édesapjuk cseh volt. A csíkszentmártoni kereskedőcsalád öt gyermekéből két fiú, József és Miklós különböző gyergyói, szeredai és udvarhelyi nyomdákban inaskodott, majd Csíkszeredában telepedett le. Endes Miklós feljegyezte: „Miután Györgyjakab 1899 júliusában meghalt, a nyomdát Dresznánd Viktor, egy vagyonos segesvári szász vette át, kitől nemsokára Szvoboda József vette meg." [Endes Miklós: Csík-, Gyergyó-, Kászon-székek (Csí megye) földjének és népének története 1918-ig. Bp., 1944]

A második nyomda, Szeredában is, mint mindenütt új lapnak adott életet. 1900-ban jelent meg a Szvoboda testvérek kiadásában a Csíkmegyei Híradó, majd Tivai Nagy Imre szerkesztésében a Csíki Gazda.

A két testvér kezdetben együtt dolgozott, de különböző összetűzések miatt hamarosan különváltak útjaik. A konkrét okokról egyik család leszármazottai sem mesélnek szívesen. Annyi bizonyos, hogy ezután egy ideig az egyik Szvoboda fiúnak inkább felfelé ívelt a pályája, a másik meg számos anyagi nehézséggel küszködött.

Szvoboda József unokájától Xántus Margittól tudom, hogy József megvásárolta az Apafi (ma Petőfi) utca hat szám alatti ingatlant, ahol jelenleg a Kriterion Ház van, és abban nyitotta meg a maga kis papírkereskedését.

A testvérek nyomdáját 1911-ben Vákár Lajos vásárolta meg. Szvoboda Miklós talán ekkor nyitott önálló papír- és könyvkereskedést, kezdetben a Kossuth Lajos utcában. Ebben az üzletben szépirodalmi művektől tanszerekig, hegedűig, mindent lehetett vásárolni. Szvoboda Miklós Margit és Irma nevű lánya szolgálta ki a vevőket. A nyomdában készültek a hivatalos lapok, iskolai értesítők, falragaszok, gyászlapok. Szvoboda Margit visszaemlékezése szerint édesapjuk rengeteget dolgozott, így tudta a Kossuth utcai lakását elcserélni Pototzky Pál Apafi utcai nagyobb lakására. (Amúgy az idős szeredaiak úgy emlékeznek, hogy az idős Szvobodát sokan nem szerették és huncutságai miatt az ipartestületből is kizárták.)

Ekkor a régi nyomdához tartozó eszközöket Péter Ferenc vásárolta meg Szvoboda Miklóstól, az új házban pedig egy 1932-ben vásárolt új nyomdát rendeztek be, majd a menekülés előtt bezárta a papírkereskedést és csak a nyomdát tartotta meg. Ezt és Petőfi utcai lakását államosították 1949-ben.

A család a Virág utcába költözött, a három lány nevére megvásárolt Gözsy-féle házba, de megpróbáltatásaik ezzel még nem értek véget. Itt laktak akkor is, amikor a kommunista hatalom utolsó megtakarításaikat, az aranyat is elkobozta.

Szvoboda József családját is megviselte az élet. A család népesebb volt jóval, mint a Szvoboda Miklós családja. Öt gyermek született, a legnagyobb fiú József, Magyarországra került, három lány, Gizella, Margit és Ilona a volt polgári leányiskolában tanultak, és Vilmos, a legkisebb, az elemi iskola elvégzése után a Nuridsány Márton kereskedésében inasként, később segédként dolgozott. A családfőt a gondok és a betegség hamarosan elvitte, 1927-ben halt meg. 1930-ban felesége Szeremlei Gizella is elhunyt.

A Szvoboda testvérek nyomdáinak termékeiből csupán néhány darab maradt fenn, különböző könyvtárakban. Amint a leszármazottak mesélték, menekülésкor elásták a könyveket és nyomtatványokat, de azok a nedvesség miatt megsemmisültek.

Szvoboda József népes családjából csupán egyetlen unoka él ma Csíkszeredában, aki nem tudott elfogultság nélkül beszélni nagyszüleiről:

– Egyrészt azért, mert nem ismertem őket, – mondta – másrészt pedig azért, hogy a családi hagyományban mindig erről volt szó, hogy tisztességes, becsületes, jólelkű emberek voltak, akik nem feltörekedni, hanem élni akartak és családot fenntartani.

Szvoboda Miklós kisebbik lánya, a sok megpróbáltatáson keresztülment Margit néni 87 éves koráig élt Csíkszeredában egy kétszobás tömbházlakásban.

Szvoboda Miklós

Szvoboda Miklós nyomdája és papírkereskedése

A papírkereskedésben – Szvoboda Miklós feleségével és Margit lányával

Szvoboda Józsefné (balról ül) és családja 1928-ban

Szvoboda József háza a Petőfi utcában

Szvoboda Margit életének története

Szvoboda Margit 1913-ban született Csíkszeredában. Apja, Szvoboda Miklós, az egyik első csíkszeredai nyomda tulajdonosa volt. A beszélgetés 1998 júniusában történt.

– Örmény volt a nagyanyám, a nagytata pedig cseh. Amikor volt az első háború, nagytata ide méltóztatott jönni a kompániával. S amikor megismerte nagymamát, nem ment vissza. Szentmártonon maradt. Nagyon szépen éltek, csak rövid volt az élete, mert hát nem bírta a levegőt. Azt hiszem, öt gyermekük volt. Amikor nagytata meghalt, még gazdagok voltak, mert üzletük volt Szentmártonon, olyan mindenféle vas, ruha, vegyesbolt. Nagyon jól ment. Aztán Róza néninek nem lett gyermeke. Jóskának volt öt gyermeke. Jakab bányamérnök lett, tüdőgyulladást kapott, úgy halt meg. Kata is meghalt nagyon hamar. Maradt egy lánykája, de már az is meghalt... Egy jó család volt, törtető és becsületes. Nem volt semmi, amit szégyellni lehetett volna Szvoboda Miklós életéből. Dolgos volt. Apám azt mondta, ha bejönnek a kommunisták, akkor őt feldicsérik, még ha lehet aranyérmet is adnak azért, hogy ő milyen dolgos.

Végtelenül tévedett, mert a dolgosságot nem ismerték el – azt mondták, ennyi vagyont összeszedni csak gazemberséggel lehet. Hát persze apukának nem volt valami gyönyörű élete utána. Elállamosították a házat, utána a nyomda következett.

Az első nyomda

Az első nyomda, amit Péter Ferencnek adott el, az egy ósdi nyomda volt. Nagy gép volt, de jó. A kenyeret apuka ezzel megkereste. Dolgozott: Gazetta oficsiált csinált, hivatalos lapokat a vármegyének, a törvényszékre is ajánlatokat, hogy ki mennyiért dolgozik a nyomtatványokkal. Volt árlejtés, akkor apuka is kaphatta, de megtörtént, hogy Vákár kapta meg, ők ketten voltak a konkurrensek. Értesítők, plakátok, ami létezik, mindent vállalt apuka és nagyon jól ment a nyomdája. Volt úgy is, hogy estétől reggelig ment a gép, de csinálta. Ha sürgős postamunka volt, azt megcsinálta. Tevékeny ember volt.

A sárgaréz nyomdagép

Az új nyomda egy nagy gépből állott, utána volt egy kisebb gép. Azt mondták, azt a németek vitték el onnan. Volt egy perforáló gép és papírvágó kés. Akkora helyen mint ez a lakás, álltak sorban a szekrények (két-szoba konyha nagyságnyi) a betűkkel. Mind ábécé szerint. Nagyon szép volt… sárgaréz. Értékes nyomda volt, vadonatúj, a vámtól hozták el. Sokszor mondta apuka, hogy olyan gyors a gép, egyedül nem

győzi, s akkor én is segítettem. Úgy, ahogy jött le a plátenról, én adtam, s apuka adta bé. Mert ő precízül akarta, hogy egy se legyen félremenve.

Lepecsételték

Egy éjszaka jöttek, hogy lepecsételjék a nyomdát. Édesapám azt mondta:

– Nincsen kulcs.

Anyuka mondta:

– Miklós, add oda a kulcsot, mert bajba kerülünk. Aztán szegény anyuka kilopta a zsebéből a kulcsot és odaadta. Akkor lepecsételték a nyomdát. Reggel, mikor meglátta apám a nyomdát lepecsételve, sírni kezdett, s azt mondta, nem nyugszik belé, ez törvénytelen dolog. Aztán addig győztük, hogy hagyta a pecsétet.

Nemsokára, nem tudom mennyi idő múlva, jöttek és elvitték a gépeket. Azt hittem, belezavarodik. Szembe volt a nyomda, s mikor meglátta, hogy viszik el a nyomdát, mondtuk, apuka jöjjön el az ablakból, az Úristenre kérem, jöjjön el, ne nézze, ne lássa… végigkísérte a szemével utolsó percig.

Na, ez megtörtént.

Egyre lejjebb mentünk

Apuka a tőzeghez járt dolgozni, a testvéremmel, Irmával együtt. Irmának akkor volt négy gyermeke, s az ura pediglen a börtönben.

Tartalékos tiszt volt. Kapta magát Bandi [Zakariás Antalról van szó – Sz. K.] s ment a csapattal. Azt mondták, hogy Bandi lövetett le Rakottyáson három, négy vagy öt embert, vagy akasztatott fel. Azt mondták, ő csinálta. Pedig Bandinak, egy tartalékos tisztnek, ehhez semmi köze nem volt. Életfogytiglanra ítélték. De tíz év múlva az egyik magasabb rangú tiszt Magyarországon haldoklott, s az mondta el, hogy nem igaz, Bandinak semmi köze ahhoz a rakottyási gyilkossághoz. Akkor kiszabadult a sógorom. De nem volt valami fényes dolga, mert ha bement egy irodába, onnan kirúgták. Ha bement egy üzletbe, onnan kitették. Aztán a sok strapa, a sok minden megölte. Maradt Irma a négy gyerekkel. Amíg apukáék tudták tartani, tartották.

Aztán 1958-ban jött a nagyobb csapás: elvették az aranyat. Korábban apuka azt mondta: gyermekek, amikor semmink se lesz, az aranyunkat adom el. Akkor is boldogan élni fogok. De elvették az aranyat. Másnap meg is halt. Anyuka szinte beleőrült. Mert nagyon szépen éltek. Elmondhatom, hogy annál szebben már nem lehet élni.

Boldog család volt a miénk. Intézetbe Nagyszebenbe járattak, hogy iskolánk legyen.

Aztán maradtunk magunkra. Jött a még nagyobb csapás. Én az uramtól elváltam, maradtam a két gyerekkel, Irma a négy gyermekkel. Irmuka ment a tőzeghez, én pediglen a lekvárgyárba. Dolgoztam, megsegített az Isten. A lekvárgyár tönkrement, akkor voltam a nyomdában takarítónő, ott is jó volt, megkerestem a mindennapit, éltem.

Vége lett a gazdagságnak

Nagyon szép lakás volt a miénk, a Virág utcai. Gözsy építtette, a gyógyszerész. Az első menekülés után [1916 után – Sz. K.] borzasztóan bojkottálták, nagyon zavarták. A felesége grófnő volt, aztán azzal s a családdal elmentek. Apukának ajánlotta fel a házat megvételre. Apuka meg is vette, de nem a maga nevére íratta, hanem a három gyermekre. Olyan boldog volt apuka, hogy a gyermekeknek megvan a ház. Ide költöztünk le a Petőfi utcai ház államosítása után. Apuka kapott egy szobát, én kaptam egy szoba-konyhát. A bútorokkal nem volt mit csináljunk, a folyosókra tettük ki és úgy voltunk összezsúfolva, hogy ennél jobban már nem lehetett. Nekem megvolt a két gyermekem, Irmának is megvolt a négy. Mind ott laktunk.

Aztán lebontották azt a házat is. Azt kell mondjam, hála a jóistennek, nem érte meg se apuka, se anyuka, hogy a házból ki kelljen menni – azelőtt meghaltak. Őket még onnan temették el.

Egy nagypénteken jöttek és bejelentették, hogy lebontják a házat. Irmának pontosan akkor a kórházba kellett menni, mert a lánya cukros volt. Amikor hazajött, nem tudtam, hogy adjam bé neki. Mondom: Irmuska, főztem pityókát, együnk pityókát, mert ma attól, amit megmondok, magának az étvágya úgy elmegy, hogy nem kell étel.

– Nem kell, Margit, elegem van – mondta – rosszul van a gyermek.

Mikor végül megmondtam, azt hitte, megzavarodtam.

– Hát ilyet mondani, hogy ebből kiköltözzünk, hát lehetetlenség, hogy ebből is kitegyenek! Aztán persze felhívtak a néptanácshoz, s ott aztán megmondták, hogy ha akarjuk, ha nem, el lett véve. S én azt találtam ott kérdeni: hát mennyit fizetnek érte? Azt mondták, majd megállapítják. Hát mondom, nem én állapítom meg, hanem maguk állapítják meg? Akkor kikacagtak engemet, hogy hát én akarok diszponálni felette?! Végül úgy kimentünk a házból, mintha kirúgtak volna. Na, így lett vége a gazdagságnak.

Aztán én amikor a munkában már nem bírtam, eljártam pesztrálni, és bizony a naccságáknak pesztráltam a gyermekeit. Ha azt mondta: Margit néni, maradjon itt, mert megyek moziba – Tessék csak nyugodtan menni, mert én maradok, mondtam.

Becsületesen dolgoztam, nem kellett sehol szégyenkezzek. Örvendtem, ha a mindennapit megszereztem. Zolit beadtam a textilgyárba, mert odakívánkozott. Aztán

eltették Bukarestbe, ott megnősült, ott maradt a gyárba, a vegyészeti technikumot kitanulta, onnan ment nyugdíjba. A másik pedig itt volt nálam agglegény. Ezelőtt öthat évvel kiment Ausztriába, egy bőrgyárban dolgozik, jól van. Csak akkor akar hazajönni, mikor ott nyugdíjba teszik.

Sem az aranyra, sem a nyomdára nem kaptunk kártérítést, csak a házra. De nem volt rossz sorsom, mert megver az Isten, ha azt mondom. Dolgozni kellett, nem lehetett potyázni, de nem is kellett engem nógatni. Nem zúgolódtam, bármit mondtak, mindent megcsináltam. Hálát adtam az Istennek, hogy kereshettem a kenyerem. Egy időben szerettem volna bejutni a varrodába, de nem voltak hajlandók felvenni. A papírt beadtuk, de nem adtak semmi választ. Így aztán maradtam, ahogy lehetett. Se mesterségem, se semmi s az Isten mégis megsegített. Hát nem isteni csuda? Hát nem isteni csuda?

A Virág utcai ház – az utolsó vagyontárgy

Szvoboda Margit

Péter Ferenc nyomdája

Péter Ferenc a két világháború közötti Csíkszereda egyik nyomdatulajdonosa, a Csíki Néplap kiadója, szerkesztője, állandó meghurcoltatás tárgya volt. Egyetlen fiával, ifj. Péter Ferenccel 1999-ben beszélgettem. Azóta már ő is halott.

– Édesapám, Péter Ferenc 1886-ban született és 1900. szeptember 19-én vonult be Marosvásárhelyre Benkő László nyomdájába inasnak. Az egyik segédnél kapott szállást és kosztot, havi nyolc koronáért. 1905. április elsején szabadult fel és Tordára ment dolgozni egy Tüsi nevezetű nyomdatulajdonoshoz. Itt egy évig dolgozott. Azután az volt az álma, hogy világot lásson, (ez különben minden nyomdász álma), és lehetséges is volt, mert az akkori nyomdász szakszervezet a gyalogos nyomdászoknak napi hatvan krajcárt biztosított. Hát így jutottak el a nyomdászaink abban az időben egészen Hollandiáig, és ez egy nagyon jó lépés volt az akkori szakszervezettől, mert egy kis vidéki városi nyomdában dolgozó ember látóköre ezzel bővült. Új, modernebb technikákat tanult, ezt hazahozta, és amikor az anyagi alapja megengedte, már kamatoztatni is tudta.

Azután 1911-ben Esztergomba került művezetőnek. Itt megnősült, és Szegedre ment a feleségével, majd innen Rimaszombatra üzemvezetőnek. Aztán Budapestet kereste fel, a fiatal nyomdászok álmát. Itt már 50 koronát keresett hetenként. 1915-ben Pesten egyetlen lánya meghalt és rá egy évre, 1916-ban az első felesége is. Pesten 1914. május elsejétől 1919. október hatodikáig tartózkodott. 1920-ban a háború után, miután értesült, hogy Csíkszentmiklóson élő egyik testvérének a háború alatt leégett a háza, hazajött, hogy a ház újraépítésénél segédkezzen. Ez alatt az idő alatt, az első tanítómestere, Benkő László, a marosvásárhelyi nyomdász megtudta, hogy itthon tartózkodik és egy levelet küldött neki, hogy vállalná el az akkor már 15 személyből álló nyomda vezetését. Apám ezt el is vállalta és tíz évig tartózkodott Marosvásárhelyen. 1920-ban házasodott össze édesanyámmal, 1924-ben Marosvásárhelyen a megtakarított pénzükből a Bolyai Gimnázium mellett, a Borsos Tamás utcában vett egy házat.

Ebből a házasságból két leánygyermek született, de sajnos a két és fél illetve a három és fél éves lányokat két hét leforgása alatt a skarlát elvitte. Egy évre rá, 1927-ben születtem én.

1930-ban a vásárhelyi házat eladta, hogy hazaköltözhessen Csíkba. Abban az időben az eladott ház árából és a félretett pénzéből vásárolta Szvoboda Miklóstól 300.000 lejért a lestrapált és rendelőkör nélküli nyomdát, mellyel az életet saját felelősségére megkezdte.

Sárkány József betűszedő Kolozsváron tanulta a mesterséget. Ahogyan ő mondta: 12 éves korában már a szekrény mellett állt. Leszerelése után hazakerült. Előbb Szvoboda Miklós nyomdájában helyezkedett el, majd – mivel Szvoboda halálra dolgoztatta, és keveset is fizetett – felkereste Péter Ferencet és nála dolgozott egészen az államosításig.

– 1931-ben Domokos Pál Péterrel megindították a Csíki Néplapot, melyet a kormány már az év júniusában betiltott. Ok: a kormány kisebbségi politikájának és a Csíkban dühöngő oligarchiának a bírálata. 1932. februárjában kap megint engedélyt a lap megjelentetésére. A 17 per közül, amit 1940-ig, tehát a bécsi döntésig sóztak a nyakára, egyetlenegyet ragadok ki.

1933-ban, amikor a vasgárdisták Nagyváradon, Kolozsváron és Erdély több nagyvárosában garázdálkodtak, a sziguranca édesapámat perbe fogta, egy év börtönre ítélte és húszezer lej pénzbírsággal sújtotta. Hogy az a húszezer lej abban az időben mennyi volt, csak a régiek tudnák megmondani.

Abban az időben elég sok jó nyomdai termék került ki a keze alól. Ezek egyike Domokos Pál Péter A moldvai magyarság című könyve. Ezt édesapám a saját költségén adta ki és azt mondta, majd ha a könyvnek kelendősége lesz, ráér megfizetni a kiadásait. Ezért is jelent meg ilyen szimpla kartonkiadásban. E könyvön látható stilizált virágot Drócsai Imre rajzolta, a még ma is élő festőművész, és édesapám metszette linóleumba. A könyvnek magának a nyomtatása nem volt problematikus, ellenben a kották és hangjegyes dolgok megjelentetése egy vidéki nyomdának komoly feladatot adott. Az a könyv aztán annyira kelendővé vált, hogy Péter bácsi nagyon hamar törlesztette az adósságát édesapámmal szemben.

Péter Ferenc 1936-ban nyitotta meg könyv- és papírkereskedését. De nem csak könyv- és papírkereskedéssel foglalkozott, hanem itt volt a Telefunken rádió-lerakata is. A Péter Ferenc üzlete fölött működő neonreklám pedig akkoriban még Bukarestben is ritkaságnak számított.

– A legelső nyomdánk a Petőfi utca sarkán a Femina helyén volt, amit Szvoboda Miklóstól vásárolt, a lakásunk pedig a mai Coşbuc utca 4. szám alatt. Ebben a házban volt az üzlet is.

„Péter Ferenc nagy magyar ember volt kérem. Ezt kijelentem. Az harcolt tisztekkel, mindenkivel szemben állott. Nagyon harcias ember volt.” (Sárkány József betűszedő.)

– Édesapám lévén mindig ellenzéki – a mi esetünkben a hibákat és a kilengéseket ostorozó – a bécsi döntés után sem élt nyugodt életet. 1943-ban például a Magyarországról idehelyezett és itt unatkozó, a várost ócsárló főtisztviselők viselkedéseit a lapban bírálta. Erre fel a lap beszüntetését követelték Molnár századoson keresztül,

dr. László Dezső, akkori főispántól. Alig két hónap múlva az itt állomásozó katonaság néhány tisztjének a kilengését írta ki az újságba.

A tiszteket és tisztviselőket bíráló megjegyzései miatt, kereskedői tevékenységét bojkottálták, az egyenruhások nem vásárolhattak üzletében.

– Édesapám azt a hibát is elkövette, hogy egy itt lévő pesti zsidó munkaszolgálatosnak a feleségétől érkező élelmiszer-csomagokat közvetítette. A magyar kémelhárítás természetesen rájött, minden csomagját, nem csak azt, hanem ami a céghez jött és minden levelét, magán- vagy kereskedelmi levelét ellenőrizték. Felhívták a magyar rendőrségre és két és fél órai vallatás után a tudtára adták, hogy zsidókon keresztül való kémkedéssel vádolják.

Letartóztatni nem tudták, mert egész Csík vármegyében, nem csak a városban, nagy tekintélynek örvendett, minden faluba járt a lap, minden falunak legalább negyedefele ismerte, a vezetők is. És mégiscsak egy lap állt a hátánál, aminek a tulajdonosa és a főszerkesztője is volt. Ezen keresztül a bírálat és a védekezés még lehetséges volt. Hogy milyen nagy tekintélynek örvendett, erre csak egyetlenegy példát magyarázok el: 1940 késő őszén, a bevonulás után Vitéz Borcsa Mihály, a Magyar Országos Sajtókamara elnöke futárral küldte le édesapámnak az újságírói igazolványt. A többi újságírók úgy kellett személyesen később felmenjenek utána Pestre. Valószínű, hogy ez az elismerés még a román érában elszenvedett és sok pénzbe került meghurcoltatás eredménye volt.

Az úgynevezett felszabadulás, vagyis az oroszok bejövetele után kilencszer volt letartóztatva. Legelőször 1945 húsvét másodnapján. A helyi fogházban magyarok 162-en voltak. Akkor hét hét után Szubotin orosz őrnagy – aki akkor Csíkszereda város parancsnoka volt, és aki mint ellenség jött ide és mondhatjuk is, hogy katonai ellenségünk volt – utasítására a legtöbb foglyot hazaengedték. Tehát az akkori kommunisták, az újonnan lett pártvezérek viselkedése még az ellenséget is megbotránkoztatta.

Egy alkalommal édesapámat Sepsiszentgyörgyre hívták egy szociál-demokrata ülésre. Azt mondja, akkor ő nem tudta, hogy miért is hívják, közben a háta mögött összeesküdtek és ott azon a gyűlésen megválasztották Csík vármegye Szociáldemokrata Párt elnökének. A viselkedésén, az egyenes kiállításán és igazságszeretetén keresztül az iparosság, a munkásság és az értelmiség özönlött ebbe a pártba. Nem is volt csoda, mert mindenki önálló volt egy pár hónappal korábban, mindenki ragaszkodott a szerszámjához, a földjéhez, nem ismerték a kommunizmust, nem bíztak benne. Így nagyobb lett a szociál-demokrata párt létszáma, mint az akkori kommunista pártnak – nem tudom, hogy abban az időben minek nevezték, mert több nevet vett fel. Hát valószínűnek tartom, hogy nem csak Csíkszeredában állt elő ez a helyzet, hanem más városokban is, mert a végén a Román Kommunista Párt fuzionált a Szociáldemokrata Párttal. Édesapám nem lett a kommunista párt tagja, sőt, azt mondta a fuzionáláskor, hogy én olvastam Leninnek a tanításait, és ő azt írta, hogy

aki már két kart szolgált, az egy harmadikat nem szolgálhat. Azt mondja, „nem akartam, hogy engem pellengérre állítson a kommunista párt és a fuzionálásnál nem is mentem arrafele”.

A nyomdát 1948 decemberében államosították. Ennek az államosítási bizottságnak az elnöke egy Antal nevezetű illető, nálunk könyvkötő volt és a bécsi döntés után, ha jól tudom, Brassóból költözött Csíkszeredába. Eljött édesapámhoz és kenyeret kért tőle. Azt mondja, családja van, nem tudja eltartani, ha nem veszi fel. Édesapám felvette rögtön, sőt, jól emlékszem, még arra is biztatta, hogy disznót vegyen, vágjanak disznót, pénzt adott neki, hogy részletre adja vissza. Nem tudom miért, aztán ez az ember édesapámnak nagy ellensége lett.

„Péter Ferencé volt egy nagy nyomógép, egy prés, egy papírvágó gép, egy kicsi gép, amit lábbal kellett hajtani. Egy kötészet volt az emeleten, ott dolgoztak a nők.” (Sárkány József betűszedő.)

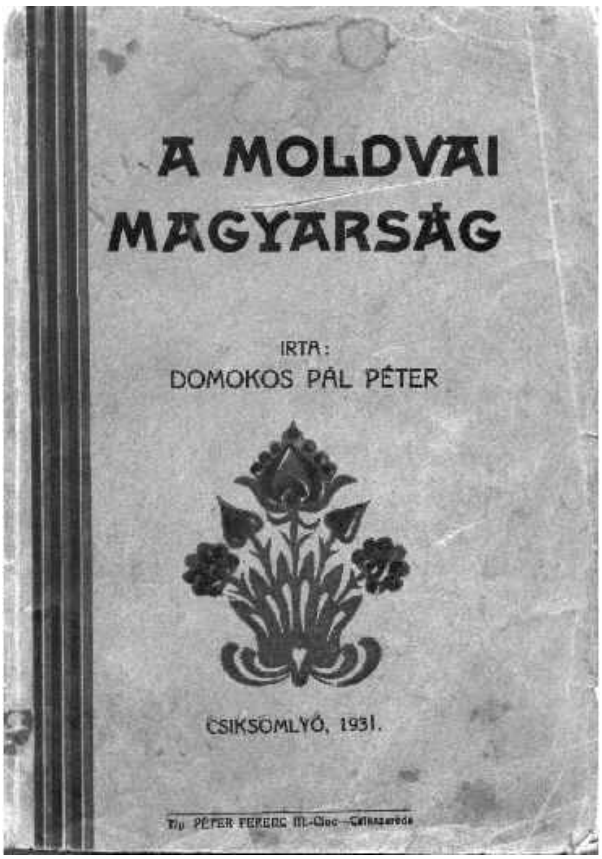
– Az államosítás után tömörítették a nyomdákat a Vákár-féle helyiségben. A nagy gép oda nem fért be, ezért egy darabig még a régi épületben maradt és ide járogattak rajta nyomtatni. A kis gépet Vákárékhoz vitték, aztán egy idő után valahova elvitték a nagy nyomdagépet. Nem tudjuk, hogy hova. Édesapámat is érdekelte volna, érdekességből, nem másért, de nem tudtuk kinyomozni sohasem.

Péter Ferenc 1960-ban hunyt el.

– Apám népszerűségéről még beszéljen egy esemény: a temetése. Minden megfélemlítés ellenére a nyomdászok a koporsót kézben vitték ki a temetőbe, nem hagyták, hogy a halottas kocsira feltegyék. Különben apámnak a létért való küzdelem soha ki nem fogyó munkában telt el. Én mindig úgy ismertem, mint aki hajnalban a nyomdában volt és bizony sokszor éjfélkor vagy éjfél után került haza.

Péter Ferenc, a „jó magyar ember”

Péter Ferenc saját költségén adta ki Domokos Pál Péter kötetét

Péter Ferenc üzlete. Rádiókkal is kereskedett.

Péter Ferenc sokoldalú vállalkozásait főként saját lapjában népszerűsítette. Csíki Néplap, 1935.

A Csíki Néplap hosszú ideig a Csíki Lapok vetélytársa volt

Hírlap és küzdőtér

Csíkszereda egyik legelső sajtóorgánuma a fejlődő város értelmiségének és polgárságának összefogásával született és lett Csíkmegye első Csíkban szerkesztett, Csíkban nyomtatott és főként a vidék problémáival foglalkozó hírlapja.

A Csíki Lapok történetével, 1944-es megszűnése után kevesen foglalkoztak. A Romániai Magyar Irodalmi Lexikon egy rövidke szócikkelye ugyan e „polgári liberális politikai, közgazdasági és társadalmi" hetilapra vonatkozik, de már első mondata tévedést tartalmaz, hiszen tulajdonosaként Vákár Lajost majd özvegyét nevezi meg. Márpedig alapításakor Györgyjakab Márton volt a kiadó és nyomda tulajdonosa.

A Csíki Lapok történetét Nagy Benedek is tanulmányozta, aki 1968-ban a Hargita megjelenése utáni vitában hangsúlyozta a Korunk hasábjain, hogy az újságírásnak komoly hagyománya van Csíkban és ezt megerősítendő a Csíki Lapokat is felhozta példának. [Korunk, 1971. 7. sz.]

Az újság történetét ma Csíkszeredában megírni szinte lehetetlen (csak néhány pillanatát próbálom meg felvillantani): elsősorban azért, mert csak egy igen hiányos gyűjtemény állhat a kutató rendelkezésére. Másodsorban, mert e gyűjtemény is nehezen hozzáférhető. A megsárgult lapok könnyen megsérülnek, elszakadnak, a Csíki Székely Múzeumban pedig egyelőre nem készült róluk másolat és mikrofilmen sem olvashatók.

Megközelítően teljes gyűjtemény van a budapesti Széchenyi Könyvtár és a Kolozsvári Egyetemi Könyvtár tulajdonában. 1928-ban a Csíki Lapok hasábjain dr. Élthes Gyula említést tett egy harmadik gyűjteményről is: „A Csíki Lapokat… 1907-től 1922 évi március végén történt repatriálásomig szerkesztettem. Ezalatt a tizenöt év alatt én a lap minden számát két példányban megőriztem.… Eddig nem volt alkalmam, hogy a dunaharaszti villámban őrzött példányokat beszállítsam Budapestre. Legközelebb azonban a lap egyik példányát beszállítom, és legjobb helyére, a budapesti Nemzeti Múzeumba fogom elhelyezni… A másik példányt magamnál tartom, de gondoskodni fogok arról, hogy annak idején olyan helyre jusson, hol a közönség rendelkezésére közérdekű célját méltóképpen szolgálhassa."

Hogy az Élthes Gyula-féle gyűjteménnyel végül is mi történt, nem lehet tudni. Talán nem lenne érdektelen felkutatni az esetleges leszármazottakat és a lapokat (persze ha átvészelték a világháborút).

Visszatérve a Romániai Magyar Irodalmi Lexikon már említett szócikkelyére (második mondat): nagyvonalúan négy főszerkesztőt említ, elsőként Élthes Gyulát, de vele kapcsolatban is tévesen közli az évszámokat (1910-1922). Ugyanakkor kimarad a felsorolásból az újság első ügyvéd főszerkesztője, dr. Bocskor Béla, nem szerepel dr. Molnár József és dr. Fejér Antal sem, aki tizenkét évig felelős szerkesztő, majd 1915-ben bekövetkezett haláláig, öt éven keresztül főszerkesztő. Természetesen a felsorolásokban zavart okozhat a felelős szerkesztői és főszerkesztői szerep váltakozása is.

Másik vitás kérdés, a Csíki Lapok független illetve elkötelezett volta. A RMIL túlzása, hogy úgy tünteti fel, mint az OMP irányvonalát támogató lapot, hiszen a város polgárságának és értelmiségének összefogásával született újság alapításakor független társadalmi lapként indult:

„Csík megyének és népének szüksége van a sajtó terén orgánumra, melynek segélyével ügyeit saját háza körén belül végezhesse, melynek segélyével azokat itthon tüzetesebben megbeszélhesse, szüksége van küzdőtérre, hol az elhanyagolt, bántalmazott, vagy éppen megtámadott érdekeit itthon védelmezhesse. Ez szükségnek, bár részbeni fedezése, a létező hézagok legalább részbeni pótlása leend a Csíki Lapok célja."

A Székely Nemzet így számolt be az alapítás körülményeiről:

„Új hírlap Csíkszeredában. Bartha Ignác királyi ügyész és társai indítványára 1888. december 13-án zártkörű tanácskozmány tartatott a városház tanácskozó termében, amelyre csak a legkiválasztottabbak voltak meghíva. A tanácskozást Imets Fülöp Jákó csíksomlyói főgimnáziumi igazgató, mint elnök vezette. Jelen voltak a hivatalosak közül vagy huszonhatan. Érdemleges tanácskozás után elhatároztatott, hogy Csíkszeredában, Györgyjakab Márton nyomdájában a jövő év elejétől kezdve Csíki Lapok címmel egy szépirodalmi és társadalmi hetilapot adnak ki. Szerkesztőül megválasztatott dr. Bocskor Béla, főmunkatársakul Vitos Mózes nyugalmazott római katolikus lelkész és Molnár László ügyvédjelölt. A szerkesztőnek 150 frt. évi honorárium szavaztatott meg." [Endes Miklós: Csík-, Gyergyó-, Kászon-székek (Csí megye) földjének és népének története 1918-ig. Bp., 1944]

Említésre méltó, hogy a résztvevők (a felsorolás szerint tizenkilencen) „Györgyjakab Márton nyomdásznak netáni károsodásért egy aláírási íven kezességet vállaltak…" [Endes Miklós: Csík-, Gyergyó-, Kászon-székek (Csí megye) földjének és népének története 1918-ig. Bp., 1944]

Visszatérve a lap elkötelezettségére: a fejlécen szereplő megnevezései állandóan változnak, mikor politikai, közgazdasági és társadalmi hetilap (1895), mikor politikai hetilap és Csíkvármegye Hivatalos Közlönye is (1900) egyben – a felsorolás a gyűjtemény hiányossága miatt nem lehet teljes.

Politikai lappá válását így magyarázzák a szerkesztők 1895-ben:

„…el nem mulaszthatjuk azon törekvésünknek kifejezést adni, hogy olvasóközönségünk megszaporodott s még inkább szaporodandó számával s emellett a fokozottabb igényeknek minél megfelelőbb kielégítése végett elhatároztuk, hogy lapunkat a legközelebb jövőben – vagy talán napok alatt – mint politikai közlönyt fogjuk kiadhatni. Nem azért, hogy a lappal nagy politikát űzzünk, s nem azért, hogy a lap e minőségében valamely uralkodó párt politikájának szegődjék szolgálatába, hanem egyszerűen azért, hogy a lapban naponként meg beszélendő társadalmi, közgazdasági, közigazgatási és más kérdések politikai vonatkozásokban is szabadabban tárgyalhatók legyenek."

1899 után egy rövid ideig Dresznánd Viktor lett a kiadó és nyomda tulajdonosa, majd 1911-től Vákár Lajos. Ekkor a lap már bevallottan a hatvanhetes párt elkötelezettje:

„Nem volt sohasem célunk országos politikát belterjesen űzni, most sem az. Ragaszkodtunk és ragaszkodni fogunk a jövőben is a kiegyezésben lefektetett elvekhez. Ebből nem engedünk, mert csak ennek fenntartásával és állandó ápolásával, sőt tovább fejlesztésével tartható meg a nemzetiségek által körülvett és idegen nemzetek hatalmi vágyának pártjául szolgáló magyar nemzet a maga legteljesebb függetlenségében és önállóságában." – olvashatjuk az 1912. december 21-i lapszámban.

Az első világháború alatt a lap egy ideig naponta megjelent, közölte a fogságba esettek, elesettek, eltűntek névsorát. A világháborút követő impériumváltozás még nehezebb időszakot jelentett: ki kellett védeni a cenzorhatóság piszkálódásait, fejlécén egy ideig a CIUC-i Lapok megnevezés is szerepel és az üresen maradt hasábok jelzik a cenzorok lelkiismeretes munkáját.

Erről az Erdélyi Tudósító is említést tesz (1920. július 5.): „Csíkszeredáról értesítenek, hogy az egyetlen helyi hetilap cenzúrázására dr. Alexandru Vasu elnöklete alatt egész bizottság létesült. Az érdekelt Csíki Lapok engedelmesen csak annyit jegyez meg: Reméljük, hogy e cenzúra megértőbb lesz, mint az eddigi."

Ezek után szinte természetes, hogy az újság, amely mindig is a magyarság érdekeit tartotta legfontosabbnak, az OMP mellé állt. Nagy Benedek szerint ekkor függetlent játszani egyet jelentett volna a magyarság érdekeinek elárulásával.

Hosszasan el lehetne időzni a lap témáin, rovatain, azok változásain az évek során, és fel lehetne sorolni legemlékezetesebb számait (pl. tudjuk, hogy Kossuth halálakor gyászkerettel, a bécsi döntés utáni első szám nemzeti színű kerettel jelent meg), de a felsorolás így sem lehet teljes a már említett okok miatt.

Ma már tudjuk, hogy a Csíki Lapok utolsó száma 1944. szeptember 2-án jelent meg. Az akkori szerkesztők valószínűleg még évekig remélték, hogy újraindíthatják. Részegh Viktor, az utolsó főszerkesztő, a féllábú veterán alakjára a mai csíkszere-

daiak már trafikosként emlékeznek. Gyerekei mind kivándoroltak. A Szultán ház sem áll már, amelyben a legelső szerkesztőségi iroda működött, valahol a régi posta mellett.

A mindenkori Csíki Lapok valamint az újság teljes gyűjteménye hiányzik a város életéből, annál is inkább, mert (mivel a város levéltárának egy része is megsemmisült a második világháborút követő menekülőskor) nagyon sok esetben egy letűnt világ utolsó hírnöke lehetne.

„Egyebekben maradunk hívek a múlthoz. …
egyedül a köznek óhajtva szolgálni.”

(Bocskor Béla, 1895.)

A csíki sajtó hagyományairól

Csíkszereda és Csíkvármegye eddigi leghosszabb életű lapjának, a Csíki Lapoknak mutatványszámát 1888. Karácsonyán adták ki. A száztizedik évforduló alkalmából beszélgettem Nagy Benedekkel, Tivai Nagy Imrének, a Csíki Lapok egykori munkatársának dédunokájával a csíkszeredai sajtó hagyományairól.

– Érdekelt ennek a városnak a polgárosodása, különösen a kiegyezés után, a múlt század hetvenes-nyolcvanas, kilencvenes évei és a századforduló, egészen a világháborúig, ezért mindig érdekelt a csíki sajtótörténet is. Próbáltam is ezt felvázolni, és ha jól emlékszem a hatvannyolcas Korunkban írtam egy kisebb tanulmányt. Meg is támadtak érte, mégpedig kedves barátom, Beke Gyuri, aki akkor az Előrének volt munkatársa. Én azt írtam a tanulmányban, hogy, amikor ő arról írt, hogy a Székelyföldön nincs a napilapnak hagyománya (ez a megyésítéskor volt), akkor azt válaszoltam, de igen van, az újságírásnak komoly hagyománya van Csíkban. Jóllehet csak hetilapok jelentek meg (párhuzamosan több is), az akkori életvitelnek, az akkori életritmusnak pontosan megfelelt a hetilap és azt a funkciót töltötte be, mint ma a napilap.

Az első csíki újság, ahogy mindannyian tudjuk, a Hadi Lapok voltak 1849-ben, melynek volt a Csíki Gyutacs melléklete, amit Csíksomlyón nyomtak az 1848-49-es forradalom hetei, hónapjai alatt, és amiből egy pár, azt hiszem hat szám jelent meg. Tehát a csíki újságírás a Hadi Lapokkal kezdődik, azonban ez egy epizód volt, ezt nem lehet a polgári, urbánus újságírás kategóriájába sorolni.

Az első hetilap a Székelyföld volt 1881-től, de ez sem volt kimondottan csíki, hanem „közösügyes”, így idézőjelben közösügyes volt Kézdivásárhellyel. Mégpedig úgy, hogy a lap tartalmának, felületének fele kézdivásárhelyi és Kézdi-széki anyaggal, fele pedig csíki, Csík-székivel lett megírva. A csíkszeredai tudósító dédapám, Tivai Nagy Imre volt. 1883-ban ez a lap megbicsaklott, tehát jó két és fél év után, majd újraindult 1885-ig. Hát ezek a kezdeti erőlködések, próbálkozások.

1888. volt az az esztendő, amikor az izmosodó csíkszeredai polgárság, értelmiség, papok, tanárok, világi értelmiség összefogásával megszületik az első Csíkban szer-

kesztett, Csíkban nyomtatott és csíki problémákat tárgyaló, de ugyanakkor az egész Székelyföldre, sőt egész Erdélyre való kitekintéssel megírt hetilap, a Csíki Lapok. A kezdeményezők voltak vagy húszan, mind a kor jelesei: gimnázium-igazgató, polgármester, ügyvédek, bírák, tanárok, mérnökök, akik a város értelmiségét alkották. Megjelent a mutatványszám 1888. december 25-én Karácsonyra. A mutatványszámot követte egy hét múlva a lap első száma 1889. január 2-án, és ötvenhat éven keresztül, – tehát 1889. január 2-től 1944. szeptember 2-ig – keresztül világháborún, impérium-változáson, megszakítás nélkül megjelenik, ami teljesítmény és nem is akármilyen.

– Hogyan tartották fenn a lapot?

– Nem volt szponzora a Csíki Lapoknak. Pontosan az, hogy az előfizetők filléreiből tudott élni, mutatja az igényt, Csík közönségének, Csík társadalmának azt a példátlan melléállását, ahogy támogatta a Csíki Lapokat, hogy az fenn tudta magát tartani anélkül, hogy valamelyik politikai pártnak lefeküdt volna, tehát valamelyik politikai párt támogatta volna. Végigforgatva a Csíki Lapok első 25 évét kilencszáztizen-kettőig, páratlan színes kép tárul elénk a Csíkszereda várossá válásának nagyon érdekes időszakáról. Nem hiányoznak a polémiák sem, de nem hiányzik a szépirodalom, a vers, a rövidpróza, a publicisztika, nem hiányoznak a helyi érdekűek, a gazdasági nehézségek, az erdőarányosításokkal kapcsolatos elégedetlenségek, botrányok, a tagosításokkal kapcsolatos problémák, visszaélések, megmozdulások, társadalmi mozgalmak, tehát a lap híven tükrözte a vidék társadalmát foglalkoztató kérdéseket.

– Mekkora területet jelentett ez a vidék?

– Én Csík vármegyéről beszélek. Jóllehet, hogy akkor már hellyel-közzel Gyergyónak is volt egy külön lapja, de elsősorban Csík vármegye – ami a hajdani Csík-, Gyergyó- és Kászonszéket jelentette – lapja volt. Tudósítói voltak Udvarhelyen és Sepsiszentgyörgyön, állandó tudósítója Gyergyóban. Tehát a Csíki Lapok úgy jelent meg, mint a mai Hargita Népe: hozta paralellben az összes tájegységek életében történő eseményeket, problémákat. Mindazt, ami az akkori Csík társadalmát foglalkoztatta és ezért töltötte be a funkcióját. Nem hallgatott el semmit sem, a kényes kérdésekre is pontosan úgy rámutatott mint a közkedvelt témákra. Az első világháború alatt, amikor jöttek a hadijelentések az elesettek, a fogságba esettek, az eltűntek névsoraival, akkor a Csíki Lapok naponta jelent meg.

Aztán jött az impériumváltozás 1918 végén. A Csíki Lapok is nagyon nehéz helyzetbe került. Először is a cenzorhatóság különböző piszkoskodásait kell kivédenie, (egy időben, pl. a húszas években nem írhatta azt, hogy Csíki Lapok, hanem Ciuc-i Lapok), aztán alája kellett románul írni a lap elnevezését. Sok olyan lapszám is van, amibe üres hasábok vannak, mert valamit a cenzúra kitörölt. Ekkor már Részegh Viktor volt a főszerkesztő – az idősebbek emlékezhetnek rá: a mai toronyblokk alatt lévő épületben volt a trafikja és fél lábával is biciklizett. A két világháború közötti időszakban – a régi román időben, ahogy ma mondják, – kiállt az összes kisebbségi, különösen az iskolaproblémák, kulturális problémák mellett,

nyíltan tájékoztatta a közönséget, kiállt a földreform igazságtalanságai ellen, a gazdasági válság idején közvetítette ennek a népnek a nyomorát. Tehát kisebbségi sorsban sem tett a szájára féket a Csíki Lapok.

1940-ben, a bécsi döntés után tovább is megjelenik a Csíki Lapok egészen 1944-ig. 1944 szeptember 2-án jelenik meg utolsó száma. A szovjet hadsereg már az Úz völgyében volt és az ágyúzás Csíkszeredáig hallatszott, akkor nyomták ki Csíkszeredában a Csíki Lapok utolsó számát.

1920 után feladta részben a pártfüggetlenségét, hisz akkor egyértelmű volt, hogy a kisebbségi sorsban az Országos Magyar Párt az, amelyik a magyarság érdekeit képviselte a parlamenten belül, és a parlamenten kívül is. Az OMP-nak nem lett hivatalos közlönye, de olyan félhivatalosan mellé állt és ennek a szempontjait, tehát az összmagyarság szempontjait, az egész erdélyi magyarság szempontjait tartotta szem előtt. Ez természetes volt abban a helyzetben, ekkor már a független játszani egyet jelentett volna a magyarság érdekeinek az elárulásával.

– Néhány évig több hetilap is megjelent Csíkszeredában. Hogyan viszonyultak egymáshoz ezek a lapok?

– Versenytársa is akadt 1931-től a Csíki Lapoknak, a Csíki Néplap. 1931 és 1944 között jelent meg, szintén hetilapként. A fiataloknak volt a lapja, amely egy jóval népiesebb hangot ütött meg, azt állítván, hogy a Csíki Lapok ekkor már elöregedett, kifáradt, hangja konzervatívabb lett. Én szerintem akkor a Csíki Lapoknak jót tett a versenytárs, mint ahogy ma is jót tenne néhány lapnak, mert a Csíki Néplap megjelenése után határozottan javult a Csíki Lapok tartalma.

Egyébként Csíkszeredának volt egy időszaka, amikor három hetilap is jelent meg egy időben. Abban a Csíkszeredában, amelyik az osztrák-magyar monarchia és az egykori magyar birodalom második legkisebb megyeszékhelye volt (Nagyszőlős után, amelyik Ugocsa vármegyének volt a székhelye). Ennek a városnak olyan igényei voltak és olyan igényes lakossága, polgársága, hogy 1903-1905 között egyszerre három hetilap jelent meg. Szerintem, ha a csíki sajtótörténetre tekintünk vissza, erdélyi mércével mérve sem vallunk szégyent ebből a szempontból.

– 1990 után egy rövid időre ismét feltámadt a Csíki Lapok...

– Az a késő próbálkozás 1989 után, amikor Székedi Ferenccel megpróbáltuk a Csíki Lapokat rövid két esztendőre újraindítani és nagy küzdelemmel fenntartani különösebb segítség nélkül, ez már egy másik fejezet, ez a Csíki Lapok már nem az a Csíki Lapok, a régi, amelyik 56 évig a közönségnek, Csík társadalmának a tájékoztatását biztosította.

Dr. Fejér Antal, a Csíki Lapok felelős szerkesztője, majd főszerkesztője

Dr. Bocskor Béla, az újság első ügyvéd főszerkesztője

T. Nagy Imre, a Csíki Lapok munkatársa

Részegh Viktor, a Csíki Lapok utolsó főszerkesztője

Imets Fülöp Jákó főesperes is részt vett a lapalapításban

Lakatos Mihály, a Csíki Lapok szerkesztője

CSIKI LAPOK

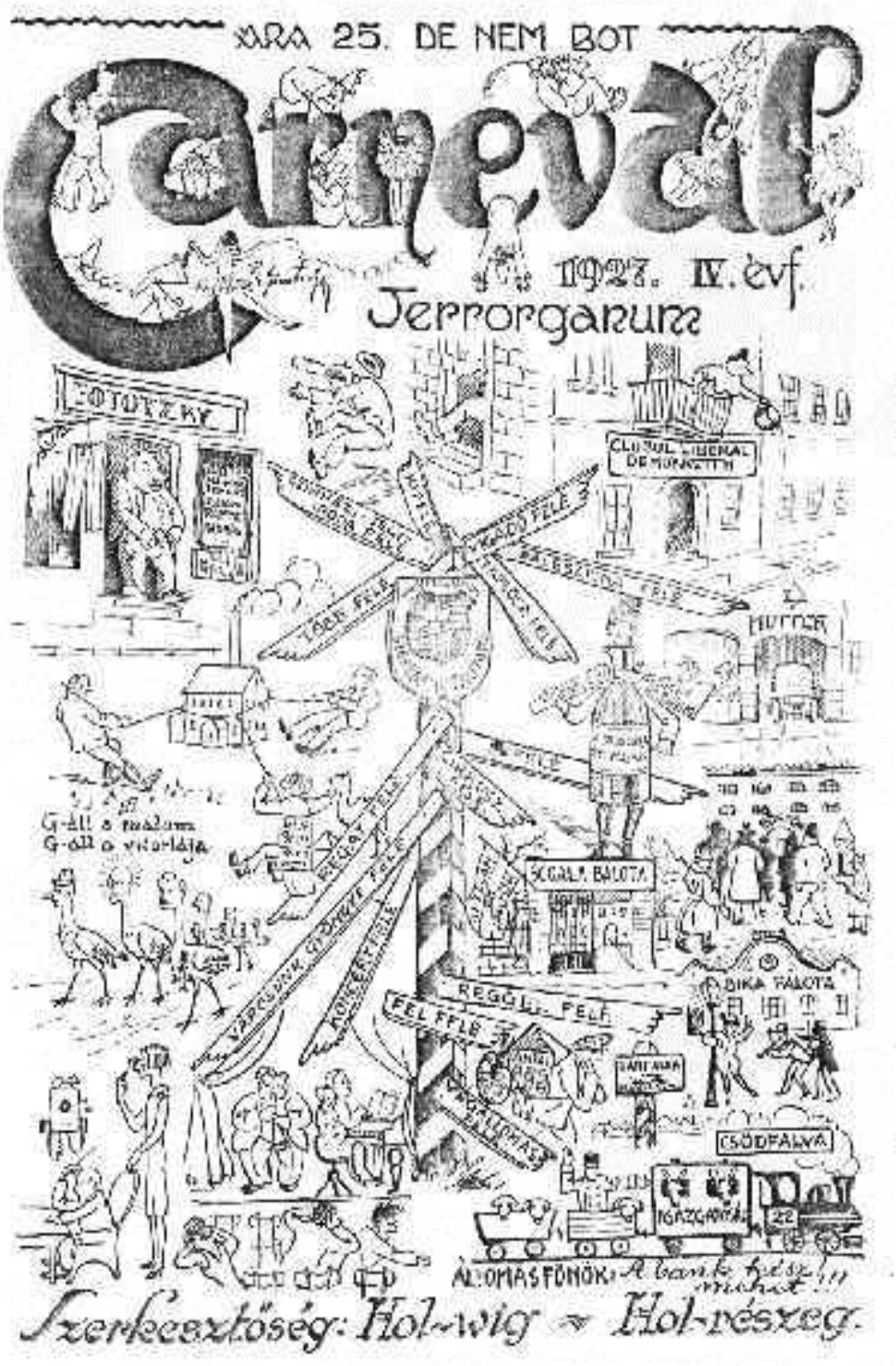
POLITIKAI, KÖZGAZDASÁGI ÉS TÁRSADALMI HETILAP.

CSIKI LAPOK

(ZIARUL CIUCULUI)

A Csíki Lapok fejléce a korszaknak megfelelően változott

POLGÁRI SZÍNEK

ARA 25. DE NEM BOT
Carneval
1927. IV. évf.
Jerrorganum
FOTOZSKY
SZABÓ FELE
BUTTER
SZABÓ FELE
SZABÓ FELE
SZABÓ FELE
SZABÓ FELE
G-áll a realum
G-áll a vitorlája
SZABÓ FELE
SZABÓ FELE
SZABÓ FELE
SZABÓ FELE

Megvan a császárnő!

Beszélgetés Kovács Dezsőné Rigó Máriával
színjátszásról, ünnepekről és hétköznapokról

– Születtem Erzsébetváros on 1907 májusában. Úr napja volt. Drága szüleim mesélték, hogy a körmenet tartott, mikor édesapámnak hírül vitték, hogy kislánya van. Gróf Majláth tartotta akkor Erzsébetváros on a körmenetet. Természetes tudtára adták neki, hogy kislánya van Rigónak. Azt mondja:

– Édes fiam, hallom ezt a nagy örömet, áldásomat küldöm az anyára és az újszülöttre s azt szeretném megkérdezni, minek keresztelitek?

Azt válaszolta édesapám:

– Kegyelmes uram, édesanyámra való emlékezésül Veronika Máriának. Azt mondja a püspök, volna nekem egy kérésem, tekintve, hogy május van, Mária hónapja, változtassátok meg, legyen Mária Veronika nem Veronika Mária. Így lettem aztán Mária Veronika a kegyelmes úr kérésére.

A csíkszeredai kántor

Édesapám elég szívgyenge volt már akkor és erős volt ott a levegő, túl meleg. Lejöttünk Gyergyóremetére, ahol nagyon rövid ideig voltunk, aztán kántorválasztás volt Csíkszeredában és több jelentkező közül választották meg édesapámat. Nagyon képzett kántor volt. Saját szerzeményei is voltak. Ez úgy 1911-ben lehetett. Mert aztán jött ugye az első összeomlás, innen menekültünk a tulajdonképpeni drága városunkba, ahonnan édesanyám származik, Nagykárolyba. Ott voltak nagyszüleim, ott éltek a rokonok. Édesanyám kislánykorában a nagykárolyi zárdában nevelkedett, onnan került át a szatmári zárdába és képesítőzött, oklevelet szerzett, onnan pedig egy budapesti leánynevelő intézetbe. Édesapám akkor katona volt, a csendőrségnél szolgált és nem volt velünk, csak mi voltunk ott. Így kerültem én is a nagykárolyi zárdába, ahol édesanyám nevelkedett és voltam két évig tanulója.

Aztán vissza kellett térni. Itt jártuk az elemit, majd a polgárit.

Hogy mikor léptem először színpadra?

A legelső előadás, amiben felléptem a Hirschné rendezésében a Divatrevü, Évától a mai korig. Ez volt a címe. Csodálatos volt a színpad, egy hatalmas gyönyörű dráma,

amelybe mindig beleállt az, aki következett. Többek között a római korban én voltam a Gracchus-ok anyja. Miczi Miska és zenekara szolgáltatta a zenét. Minden jelenethez egy kedves zenei motívum hangzott fel.

Mikor az én jelenetem befejeződik, csend a terembe, csend a színpadon, a zenekar halkan játszik: Lehullott a rezgőnyárfa aranyszínű levele. Csodálatos volt a közönség, hogy mindjárt tudta, ez ki lehet, aki következik. A zenekar halkan játszik: lehullott, elsodorta az ősznek hideg szele, a függöny félrehúzódik és ott látható teljes szépségében Erzsébet drága magyar királyné. Csend a teremben. Nem zúg fel a taps. Ezzel a csenddel adóznak annak a gyönyörű, sokat szenvedett asszonynak. Olyan megható volt, kétszer húzódott el a függöny és mind a kétszer csenddel adózott a közönség. Olyan szép volt a kép, hogy az embernek elállt a lélegzete. Ezt közvetítette Bartha Vica annak idején.

Utána jöttek a századok. Jött a francia nagy dámának, madame Récamier-nak a jelenete. Gyönyörű volt minden, maga szereplő is. Alakította az akkori román bank-igazgató felesége, egy nagyon-nagyon szép asszony. Meglepően korhű volt. Utána következett egy angol lady, világrekordot tartott lovaglásával. Toalett megfelelő, kis lovaglópálcával édesen állt ki a színpadra. Akkor ment tovább a kép. Jött George Sand gyönyörű férfiruhában. Mindent hálás tapssal viszonzott a közönség. Eljutottunk az előadás végéhez. A zene átváltott: vidám tánczenét játszik. Félrehúzódott a függöny, a színpad üres. Begurigázott egy édes kislány, – akkor még a görkorcsolya nagyon ritka volt, de görkorcsolyával jött be, – körülgurigázta a színpadot, megállt a közönséggel szemben, kicsi-pici rövid nadrág, modern frizura, aranyos kicsi blúz rajta, megáll, belekiáltotta a nézőtérbe, éljen a fiatalság, éljen a jövő! Ez volt a frappáns vége a divatbemutatónak. Hát elértünk ide. Minden van. Görkorcsolya is van, fiatalság is van, reméljük a jövő is nagyon-nagyon szép lesz.

Ez volt a legelső.

Megvan a császárnő!

A Divatrevü után következett Hirschné rendezésében Noémi. Ezt dr. Szalay Mátyás sepsiszentgyörgyi katolikus főesperes írta. Egy nagyon okos, rendkívül intelligens ember. A Noémi egy zsidó főpap leánya volt, aki szintén segítette a szent család menekülését. Egy nagyon túlfűtött zsidó ember leszúrja Noémit. Így hal meg. Szép jelent az, amikor az apa megtépi ruháját megtudva, hogy meghalt Noémi. Ez volt Seiwart Laci annak idején. Nagyon tehetséges műkedvelő.

Na, de akkor amikor ennek megvolt az előadása a gimnáziumban, akkor dr. Csipak, a kanonok odaszólt Hirschnének: Judit, most már megrendezheted a Bizáncot, mert megvan a császárnő!

Ez voltam én. Én Konstantin császárnak voltam a felesége, Iréné. Így született meg aztán a Bizánc.

Hogy mit jelentett nekem főszerepet alakítani?

Nekem különösebbet nem jelentett, megmondom őszintén, mert sok ellentéttel is találkoztam, a szereplők között is. A szereplők nem mind helyeselték, hogy éppen én kaptam a főszerepet.

Én nagyon visszavonultan és mondjuk úgy, hogy talán túl szerényen viseltem az egész dolgot. Mindig féltem a kritikától. Valahogy úgy volt, hogy sohasem hittem, hogy az olyan jó, mit ahogy mondják. De annyi szeretettel, annyi kedvességgel és annyi megértéssel is találkoztam, hogy én azt ki nem tudom mondani.

Volt egy eset, amikor Hirsch-sel bejött a színfalak mögé egyik jelenetem után a budapesti egyik nagy színház főrendezője, s mondta, hogy adja asszonyom kezembe a sorsát, mert rövid időn belül a Nemzetiben játszik. De hát erről a férjem hallani sem akart, s így elmaradt.

De valójában azzal a gondolattal, hogy hivatásos színésznő legyek, én sem foglalkoztam. Megmondom miért. Mert én soha nem tudtam küzdeni kritikával, rosszindulattal, gúnnyal, én ettől irtóztam és valahogy ösztönösen éreztem, hogy mindezek hozzá tartoznak ehhez az úthoz.

Itt Szeredában nagyon szép szereplőgárda volt, gyönyörű eredményekkel. Talán a legtehetségesebb szereplő Bíró Zoltán volt, aki a császári udvarban bolondot játszott. Egy hihetetlen nagy tehetség, remek alakítással és remek megjelenéssel. A többi szereplő is nagyon jó volt: Sz. Cseh István és fia, Seiwart Laci… A Herceg Ferenc Bizáncára kijöttek az újságírók Brassóból, mindenfelől. Voltunk Udvarhelyen, Sepsiszentgyörgyön, Kézdivásárhelyen. Brassóba nem jutottunk el, mert az akkori politikai helyzet nem engedte. Mindenütt a legnagyobb szeretettel fogadtak.

Azután jött a Prométheusz, rengeteg ember, rengeteg néző…

Emlékszem, úgy volt a darabban, hogy amikor leért a tűzzel Prométheusz a földre, akkor a sas rácsapott és halálra sebezte. Akkor elsötétedik a színpad, megjelenik a kereszt és alá van pár sorral írva, hogy ahogy Prométheusz meghalt, mert a meleget lehozta a földre, úgy halt meg értünk Jézus ártatlanul a kereszten. Evvel aztán behúzódik a függöny.

A színházkedvelők

A csíkszeredai élet akkoriban csodálatos volt. Az emberek dolgoztak és nem kímélték a fáradságot, hogy szépet lássanak és halljanak. Igényelték ezt a kikapcsolódást. Rengeteg rendezvény volt. Jöttek szavalóesteket tartani idegen emberek, jöttek színészek, és külön meg kell említenem egy érdekes társadalmi megnyilvánulást, azt, hogy akkoriban az itt élő román családok beleolvadtak a magyar közösségbe. Például

akkor, amikor jöttek a magyar színészek, bérletet vettek. És elmentek a színházba. Vagy ha teákat rendeztek, ők is részt vettek. Szóval egy érdekes patriarchális élet alakult ki a Csíkszeredában. Mindenki tudta. Volt a magyar vadásztársaság. Ez olyan volt, hogy ott magyarok, románok együtt mentek vadászni. Csodálatos volt az együttélésnek ez a békés megnyilvánulása, ez az emberséges megnyilvánulás.

Aztán jött 1940, a bécsi döntés.

Nem volt könnyű itt sem a hangulat, ezt tudomásul kelletett venni. Sajnos történtek olyan dolgok, amire nem is szívesen emlékezik az ember. Atrocitások történtek itt-ott, túlkapások, hát ugye magyarok lettünk, gondolták lehet így is. Az akkor rögtön felállított nemzeti gárda sok mindent akadályozott meg a túlfűtött érzésekből. Természetes ezek adódtak olyan emberekből, akik egy kicsit talán felelőtlenek is voltak. Így támadták meg például saját otthonában, és ez nagyon nem volt helyes, a görög katolikus esperest, Vladot. Megmentette a támadástól a vadásztársaság és az akkor felállított nemzeti gárda. Ugyanakkor dr. Pál Gábor is gyönyörűen viselkedett, mert az éneklő tömeg, hogy ki innen!, elment Pál Gábor lakása elé is énekelni és át akartak menni dr. Faroga polgármesterhez is, aki vis-a-vis lakott Pál Gáborral. Dr. Pál Gábor kijött, leállította. Azt mondta: kérem, nem itt kezdődik a magyar öntudat! Tessék azonnal oszlani és elmenni. Így aztán nem került sor arra, hogy elmenjenek dr. Faroga polgármester házához. Feloszlásra szólította a tömeget és megparancsolta, hogy szüntessék be ezeket a dolgokat. Szóval ezek mind olyan emlékek, amiket nem lehet letagadni és nem is lehet elfelejteni. Akkor, amikor Pál Gábor kiállt és becsületesen, mint ember és jó magyar letiltotta ezeket a dolgokat, neki igaza volt. Szégyellte az ember.

Az érdekes és örömteljes ünnepek

Aztán jöttek a bécsi döntést követő napok.

Például jött a honvédosztag. Ezek a honvédek hamarabb jöttek be, mint a nagy bevonulás és ezeknek az ünnepe s az ünneplése volt a vár előtt. Ott volt egy hatalmas nagy szép tribün és ott volt a honvédek zászlója. Ezt koszorúzta Gál Ibolya. Hatalmas tömeg volt, gyönyörű ünneplés, felejthetetlen. Gál Ibolya egy roppant aranyos, kedves bájos kis teremtés volt, aki később aztán egy magyar magas rangú katonatisztnek lett a felesége. Mikor megtörtént a honvédek bevonulása, mindegyik megkapta a maga kijelölt helyét, a gyönyörű zászlót megkoszorúzta Gál Ibolya. Akkor a leány, az én leányom, szintén kint állt a kapuban, a kosarába tele gyönyörű friss kiflikkel, vajas zsemlékkel, és a menő honvédeknek adta. Én bementem, lefeküdtem. Éjjel kb. fél egykor költött fel a férjem. Ébredj fel, Pál Gábor küldi ezt a pár sort, amivel te üdvözlöd az altábornagyot, jön a hetedik hadtest, fél tíz órakor érkezik az altábornagy és kezdődik a csapat felvonulása.

A hetedik hadtest Miskolcról jött. Lekísérte a miskolci főispán, főispánné, és sok ott élő ember. Gyönyörű volt az ünnepély. Fél tízkor pontosan érkezett az altábornagy. A

férjem elment éjszaka, felköltötte a kertészetet és megcsináltatta a gyönyörű koszorút, amivel koszorúztam a zászlót. Engem választottak meg erre a tisztségre. Pál Gábor elküldte a pár soros üdvözlő beszédet, nem volt hosszú, azt írta benne, eljöttetek ide szeretettel, hoztatok békét, boldogságot, eljöttetek ide a csíki végekre. Nagyon szép volt. Aztán a zászlót koszorúzta az általam mindig nagyra becsült Csibi Károly húga, Csibi Ica a lányok nevében. A koszorút vittem. Gyönyörű volt a jelenet. Amikor feltettem a koszorút a zászlóra, a zászló felemelkedett, megszólalt a kürt: imához. Feledhetetlen élmény és feledhetetlen gyönyörű érzés. A kürt szólt, mindenki vigyázzba meredt, a tribünön lévő katonatisztek, altábornagytól elkezdve mindenki vigyázzba meredt és megszólalt az örökszép imádság, a magyar himnusz. Nem lehet elfeledni ezeknek a perceknek a gyönyörűségét, nem lehet elfeledni a szépségét. Utána szólt a székely himnusz s utána pedig a hiszekegy. Ezt követően az altábornagynak jelenti a segédtisztje, hogy altábornagy úr a felvonulást a kistribünön fogadni tessék, tessék lefáradni. Na, így kerültünk a képen látható kistribünre, közből az altábornagy, jobbján Csibi Ica, aki a kislányok nevében kötötte a szalagot a zászlóra, bal oldalán álltam én, hátam mögött pedig ott állt Horváth Ferenc vezér-ezredes. És a gyönyörű zászló a koszorúval. Nem lehet elfeledni a csodálatos szép felvonulást. Jött a gyalogság, jött a lovasság, jött a tüzérség, jöttek a szanitécek, jött a mentőosztag, és mind odajöttek a vezető tisztek az altábornagy elé és jelentést tettek.

Változik a hangulat

Folyt az élet, a boldog magyar élet. De aztán úgy 1942 nyarán már nagyon érezhető volt a hangulat változása.

1942 augusztusában már a síneken, a hídon túl fel volt állítva a légvédelmi ágyú. Már berepült Iván. Eleinte éjszaka, de később már nappal is. Megváltozott a hangulat. A sötétítés beállt. Nem volt szabad világítani. 42 őszén kapták azt a parancsot, hogy drága katonáinkat Gyimesről és innen is, akik itt állomásoztak, elviszik a Don mellé. Az ünnepély ott volt a csíkszeredai vasútállomás előtt, búcsúztatás, könnyes szemek, sírás és vagonírozták őket. Elvitték a drága embereket. Azokból egy sem tért vissza többé. Fájó dolgok erre gondolni. Iván berepült sokszor, de bizony már a végén nappal is. Volt idő, amikor olyan berepülése volt, hogy a Csíkszeredában lévő Vöröskereszt kórház betegeit menteni kellett a pincébe. Nem bombáztak, hálistennek, nem bombázták össze a gimnáziumot, de a betegeket betegen is, fáradtan is le kellett vinni a pincébe. Szomorú emlékek ezek.

Nem voltam ápolónő, de segítséget adtam, ahol lehetett. Gyergyószentmiklóson, amikor a betörés történt, akkor ott voltam én is a Vöröskereszt kórházban, ott volt egy orvos és sok sebesült. Az egyik olyan kedvesen rám néz, azt mondja, kedves nővér, – fehér köpeny volt rajtam, – egy kicsi vizet kérek. Tudtam hogy vizet operáció előtt nem szabad inni nekik, ez meg volt mondva. Egy Leca nevezetű román orvos teljesített szolgálatot a magyar Vöröskeresztnél. Ránéztem az orvosra s azt mondja ő nekem, adhat. Adjon vizet. Hát azt hittem, hogy a szívem szakad meg, mert tudtam, hogy azért engedi a vizet inni, mert vége. És akkor az a drága gyermek rám nézett és

azt mondta, köszönöm szépen, és meghalt. Vannak ilyen emlékek is, fájók, szomorúak, az utolsó évek már nagyon keservesek voltak. Férjem, aki eredetileg aktív katonatiszt volt, de otthagyta, úgy kezelték, mint aktív katonatisztet, azonnal behívták, beöltöztették és mennünk kellett parancsra. Ott kellett hagynunk otthonunkat, mindent és elmentünk.

Horváth Ferenc vezérezredes, aki ott áll a képen a hátam mögött, gyermekkorában innen indult el, Csíkszeredából a katonai életbe. Így lett magas rangú katonatiszt, hogy életét aztán idegen országban, fájó dolgok elviselése után végezze be. Betegágyán hátrahagyta, ha meghal, vigyék haza, a Hargitán akar pihenni. Dr. Erőss Péterné hozta haza a hamvait. Elhamvasztották. Eltemette a kis kápolna kertjébe Antal József főesperes. Gyönyörűen beszélt. Azt mondta: teszek kis koporsódra hargitai fenyőt... teszek még egy ágat, azoknak, akik távol nyugszanak hazájuktól, akiknek nem gyújt gyertyát soha senki. Gyönyörűen beszélt. Most ott nyugszik, a kereszten cím és rang nélkül. Horváth Ferenc, két évszám és befejeződött egy tragikus és szomorú pálya.

Hogy nekem milyen volt az életem?

Nagyon nehéz. Szegény férjem beteg lett, sokat volt Vásárhelyen a klinikán és váratlanul halt meg a szívével. Utána jöttek a nehézségek, jöttek a gondok, nem volt könnyű az élet. Itt jut eszembe drága nagybátyámnak egy kedves gondolata. Pap volt a nagybátyám, egy nyugtalan természetű ember. Amikor hosszabb útra ment, akkor hagyott nekem egy kedves gondolatot: Itt hagyom magának ezt a szép gondolatot, így éljen és így érezzen mindig, higgye meg, hogy ez fog erőt adni magának és mindazoknak, akik hallani fogják magától ezt a fohászszerű gondolatot: Azt az utat, amit a Jó Isten kimért, azt végig kell járni. Hát így van. Én tudom. Én végigjártam. Én már a végéhez közeledem, és mindig gondolok arra, hogy azt az utat, amit a jó Isten kimért, azt végig kell járni. Kedves áldoztató papom, Koncsag főtisztelendő, mikor elmondtam neki, hozzátette: és az út végén ott áll az Úr Jézus.

Rigó István kántor családjával 1914-ben, jobbról Mária

Rigó Mária 1932-ben

Noémi – Megvan a császárnő! Rigó Mária a király mellett balról

Csíkszereda 1940. szeptember. 12. – a kistribünön jobbról Rigó Mária

Csíkszereda 1940. szept. 12. – balról Pál Gábor, jobbról Rigó Mária, kezében a koszorúval

Jelenet a Három a kislány előadásából

A Prométheusz záróképe

Pompadour márkiné – Ázbé Katalin jelenete a Divatrevűből

Gracchusok anyja – jelenet a Divatrevűből

„Az építkezés jövő programja: villaszerű, nyílt építkezés,
melynek célja Csíkszeredát Erdély modern klimatikus fürdővárosai közé sorozni.”

(Frank Miklós, Csíkszereda város főmérnöke írta Az ötven éves Ipartestület, 1884-1934 c. összefoglalójában, 1934.)

Szereda régi fürdői

A csíkszeredai fürdőélet kezdeteiről kevés és némileg ellentmondásos adataink vannak. Vitos Mózes a Csíkmegyei füzetekben azon kesergett, hogy a szeredai fürdő kihasználatlan kincse a különben is szegénységgel küzdő Csíki medencének s különösen Csíkszeredának, hiszen alig van e gyógyforrásokban páratlan vidéknek bővebb és tisztább vizű gyógyforrása.

„A csodaszerű gyógyhatású és bámulatos vízdús forrásokat alig ismeri más, mint Csíkszereda és közeli vidéke – írja Vitos Mózes – de ezek sem használják kellő mérvben. Nálunk időnként egy-egy újabb gyógyforrást vesznek egyik vagy másik szempontból kezelés alá. Ezért rövid időre a közfigyelem a régebbiek rovására az újabbak felé irányul s ez így tartván időről időre, egyik vagy másik forrás alig emelkedik a kellő nívóra. A különféle gyógyforrások sokasága között a közfigyelem és gondozás vagy felkarolási erő teljesen megoszlik és így az erők szétszórtságában egyesek csak nagy nehezen bírnak zöldágra vergődni.”

A Helwig-fürdő

Ugyancsak Vitos Mózes jegyezte fel, hogy a szeredai fürdő már az erdélyi fejedelmek korában használatban volt: Apafi és a Rákócziak a hagyomány szerint nagy kedvteléssel és előszeretettel használták.

A fürdő első név szerint ismert tulajdonosa Helwig G. János pékmester, aki Segesvárról költözött Csíkszeredába. Egyes feljegyzések szerint 1890-ben vásárolta meg a fürdőt, de egy későbbi szerző másképpen vélekedik erről: „Helwig János 1900-ban 36 gazda tulajdonát képező kisfürdőt vett meg, amelyet a két esztendő alatt modern alapokon kibővített kurtszalonnal. A fürdő vize analízis szerint vasas és szénsavas, 21 C fok meleg, vérszegénység ellen jó ivóvízkúra mellett gyógyhatású, részint szénsavas tulajdonságánál fogva testi és szellemi kimerültség ellen üdítőleg hat. A fürdő Helwig Vilmos, Helwig János és Dürrné Helwig Ella tulajdona.”

A csíkszeredai fürdő tulajdonképpeni fejlődése a Helwig család nevéhez fűződik. Ők építették a ma is meglévő főépületet, ők alakították ki a sétányokat, kabinokat és

medencéket. A szeredai fürdőnek az államosítást megelőző évben három medencéje volt, külön nők és férfiak részére, de a merészebbek a harmadik medencében, a „közösben” ellenkező neműekkel együtt is fürödhettek. A fürdőruha gyolcsból készült, inkább hasonlított a hálóinghez, mint a mai fürdőruhához.

Zsögödfürdő

A csíkszeredaiak nem csak a szeredai fürdőt látogatták: Zsögödfürdő is nagy hírnévnek örvendett. Egy negyvenes évekbeli útikalauz szerint: „Zsögödfürdő első tulajdonosa Sprencz György volt, aki nagy vadász hírében állott, izomcsúzban szenvedett, és itt e helyen gyógyította betegségét. Megvette a fürdőt, és sokan, akik mankóval jöttek ide gyógyulást keresni, mankó nélkül hagyták el az akkor még fürdőgödröcskékből álló telepet. A víz telve van jód, klór, kálcium, kén, vas és szénsav vegyi összetételekkel.”

Tivai Nagy Imre a fürdő első tulajdonosaként Sprencz Pált emlegeti: „A fürdőhöz utat és az Olton keresztül hidat épített. A posványos területeket feltöltötte, ott épületeket, fürdőházakat építtetett, fákat ültetett és a hegyoldalba sétautakat vágatott. Az akkori idők árviszonyaihoz képest rengeteg költséget fektetett a vállalatba, melynek eredményeit ő alig élvezte. Azóta a fürdő számos gazdát cserélt, de alig fejlődött ki abból az állapotból, amelybe ő segítette. Legfennebb az általa ültetett fák nőttek meg.” [Tivai Nagy Imre: Emlékezés régi csíkiakról. Csíkszereda, Pallas-Akadémia, 1996]

A zsögödi fürdő – a szeredaival ellentétben – többször is gazdát cserélt. Vitos Mózes a századfordulón megjelent, már említett Csíkmegyei füzetekben Kertész István munkáját dicséri: „Árverés útján átment a zsögödi Kertész István tulajdonába, ki annak rekonstruálását legott megkezdvén erélyesen folytatta. E fürdő a hatvanas, főleg hetvenes években méltó hírnévnek örvendett, s ha később pár évig nem is örvendett kellő látogatottságnak, az becsértékekből és elismert, csaknem csodaszerű gyógyhatásából mit sem vont le, mert ma ismét elég sűrűn látogatják az új tulajdonos áldozatkészsége folytán, aki a fürdőhöz vezető hidat tetemes költséggel újraépítette. Az eddigi fürdőmeder mélységének kiküszöbölése végett, melytől a fürdőző közönség némileg borzongott, a fürdővizet a fürdő medrének majdnem felső széléig emelte. A bazint két részre osztotta s mindenik részén tíz-tíz vetkőzőfülkével látta el. Különösen pedig már eddig a vendégek figyelmes ellátásáról gondoskodott, s e végből jó magyar konyhát, élvezhető italokat állított be s pontos kiszolgálás által is iparkodik a vendégek igényeit lehetőleg minden irányban kielégíteni. Kényelem emelésére történt az is, hogy Csíkszereda és a fürdő között a fürdőidény tartamára omnibuszközlekedésről gondoskodott, mely napjában négyszer közlekedve a vendégek rendelkezésére állt. Az is tulajdonos jóakaratáról és nagy figyelméről tanúskodik, hogy a tél folyamán is két-három előre jelentkező egyénnek a nap bármely pillanatában meleg fürdővel egész készséggel szolgálatára állott és áll. Miután a munkában lévő csíki vasút tervei szerint itt négy-öt perces fel- és lelépő állomás lesz, a zsögödi fürdőre jobb és szebb napok fognak derülni.”

E merész jóslat csak időszakosan bizonyult igaznak. Néhány évig valóban közvetlen vasútvonal kötötte össze Budapesttel, húsz szobás szállodájában állandóan fürdővendégek tartózkodtak az ország minden részéből. Zsögödfürdő ekkor Zerbesz György tulajdonában volt, aki az előző tulajdonos lányát vette feleségül. Zerbesz később, öt gyermek apjaként beleszeretett egyik alkalmazottjába, Mendász Hertába, és (a húszas évek elején) meg akarta mérgezni feleségét. E kísérlete kudarcba fulladt, ezért később vadászfegyverrel lőtte agyon hitvesét. 15 évre ítélték, de jó magaviselete miatt nyolc évet kellett letöltenie. Lenk Gyula kilencven éves csíkszeredai lakos úgy emlékszik, hogy ezután a „népek úgy megirtóztak, hogy a fürdő nem volt látogatott. Ez nagyon jó volt a Helwig fürdő részére, mert akik addig csak Zsögödbe jártak, azok is átpártoltak." Lenk Gyula mesélte azt is, hogy a pereskedés miatt (három ügyvédet is fizetve) a vagyon nagyrésze is elúszott.

A szeredaiahoz hasonlóan, Zsögödben is három medencében fürödhettek a vendégek és kádfürdőt is használhattak. Napozni, labdázni, árnyas fák között sétálni mindkét fürdőn lehetett. Úszóversenyeket egyik helyen sem tartottak, de ünnepi rendezvényeket, banketteket, rendszeresen. A fürdők környéke akkoriban még nem volt zsúfolt. Helwig évente hirdette, hogy ingyen kaphat területet tőle, aki a szeredai fürdő mellé családi villát szándékszik építeni, de nem került jelentkező.

Mindkét fürdőt államosították és átépítették. A szeredai fürdőt jelenleg a Közüzemek kezeli, öt medencéje van, ezekből csupán háromban van víz is. A Helwig család által épített főépület többbrendbeli átalakítást szenvedett, az utcai, már régen lezárt bejárata fölött látható régi lámpát még Helwig Vilmos szerelte fel mai helyére. Ez az egyetlen jele annak, hogy hajdanán jobb napokat ért.

Zsögödfürdő a városi tanács kezelése alatt teljesen átalakult, a régi medencék helyét benőtte a fű, két ma használt medencéje újabb keletű. A fürdők környékén megnőttek az első tulajdonosok által ültetett fák – de nem járnak omnibuszok. Zsögödfürdőn nem csak a gyors, de a személyvonatok sem állnak meg, Csíkszereda pedig azóta sem lett modern klimatikus fürdőváros.

Kertész István a zsögödi fürdő „rekonstruálását erélyesen folytatta"

Helwig G. János pékmester, „1900-ban 36 gazda tulajdonát képező kisfürdőt vett meg”

A Zerbesz György által elkövetett gyilkosság az 1926-os Carnevalnak is fő témája

1938 junius 12:

Băile-Jigodin (Zsögödfürdö)
Ünnepélyes megnyitása.

Kiváraagu cigányzene mellett tánc.
Belépti dij nincs.

Kitünő konyha és jó zamfirai [illegible]
borok valamint jégbehütött friss sör
[illegible]

Negy szoba, konyha, kamra, fürdőszoba junius 15-ig kiadó.

Chevrolet-auto „Typ 1938", üzemképes állapotban, jó gumikkal eladó.

Csíki Lapok, 1938

A szeredai fürdő Helwigék korában

A budapesti járatra néhány évig Zsögödfürdőn is fel lehetett szállni.

A szeredai fürdő 1943-ban

A szeredai fürdő nyári kertje. Egy ideig Szentes Gábor bérelte.

A csíksomlyói ásványos forrásokról

Csíksomlyó elsősorban szellemi forrásairól vált híressé, azt viszont csak az idelátogató szomjas vándorok és a környék lakói tudják, hogy a falunak emellett bővizű ásványos forrásai is figyelemre méltóak. Orbán Balázs 1868-ban megjelent művében, A Székelyföld leírásban már említést tesz a Kis-Somlyó észak-nyugati aljában felfakadó dús forrásról és az egy és fél öl átmérőjű küpüjén olvasható chronostichont is feljegyzi: „Rég fa Valék. DarVas VenánCz Változtata kőVé. Már Vígan Lobogok, hogy kI-kI VágyaL Igyék." Ugyancsak Orbán Balázs jegyezte fel a kifolyó vizet felfogó kettős válu feliratait is: „Szomjas meríts vagy igyál, jó s friss vagyok itt is." A második válun: „A barmok s madarak szomjúkat űzik el itt." Aláírva Bodo Benjamin sz.-ferences. [Orbán Balázs: A Székelyföld leírása. Budapest, 1868]

Vitos Mózes a XIX. század végén szintén foglalkozott a forrás leírásával és bár munkájában felismerhetően felhasználta Orbán Balázs szövegét, jó néhány adattal ki is bővítette azt: „A csíksomlyói összes ásványos források között, mint legnevezetesebb, első helyen említendő a somlyói kőküpülőbeli borvíz vagy egyszerűen somlyói (nagy) borvíz, mely a Kis-Somlyó északnyugati aljában, a Somlyó néven nevezett Várdotfalva és Csobotfalva keleti oldali központjain fakadt fel, s gazdag forrása és fellobogó vízbősége folytán „Lobogónak" is neveztetik. (…)
Vegyileg, tudtom szerint, e forrás nincs elemezve, de veres, borsáros, gazdag lerakódása után ítélve, nagyon vasas tartalmú. Isten e kézzelfogható adománya, a természet e kincse, melyet a csíki főmuzsák gyermekeinek különös kedvezményképpen nyújt oly pazar bőkezűséggel, csinos kőküpüben van felfogva, melyet a csíkszentkirályi kőfaragók egy darab kőből készítettek volt." [Vitos Mózes: Csíkmegyei füzetek. Csíkszereda, 1894]

A kőküpüről, melyet P. Darvas egy korhadt faküpü helyett csináltatott, Földes Zoltán is említést tesz A Hírnökben megjelent írásában: „Még diákkorunkban elpusztult ez is. Egy éjszaka szétfeszítette a kiáradó szénsav-tömeg." [Földes Zoltán: „Messze, messze, Csíkországba!..."]

A borvízkert

„A somlyói borvíz küpün belül, a barátok kertje mellett van egy posványos terület, melyen kenderáztató tavak járhatatlan ingoványokkal váltakoznak. Ezt akkor Borvízkertnek nevezték. E terület talán községi birtok, de azon időben csak arra használták a falusiak, hogy a hozzáférhető gödrökben kendert áztattak." [Tivai Nagy Imre: Emlékezés régi csíkiakról. Csíkszereda, Pallas-Akadémia, 1996] Ezt a bűzös, ingoványos területet Tivai leírása szerint 1863-64-ben töltötték fel Horváth Károly

gimnázium-igazgató ötletére és irányításával. Ez lett a diákok játszó-, fürdő- és tornatere. „1864 tavaszán készen volt a földmunka, sőt az egész terület beültettetett mindenféle erdei vad fák soraival, melyeket a tanulók ástak, hordtak s ültettek el. (…) Szeptemberben már fürödtünk az uszodában, nagy vetélkedéssel kugliztunk és mászkáltunk a tornafákon. Az uszoda és a fürdők a borvízkútból kifolyó csatornákból teltek meg.” [Tivai Nagy Imre: Emlékezés régi csíkiakról. Csíkszereda, Pallas-Akadémia, 1996]

Tivai említést tesz arról is, hogy amikor 1867-ben eljöttek az iskolából, még minden rendben volt, és diákkorából Vitos Mózes is emlékszik e tornatérre, viszont a század végén, a Csíkmegyei füzetek születése idején, mint írja, az uszodának nyoma sincs.

Feredő

A jeles forrástól délre, a ferencrendi szerzetesek kaszálóhelyén egy másik bővizű forrás fakadt. Ez táplálta a Barátok fürdőjét, illetve feredőjét, ahogyan akkoriban nevezték. A szerzetesek ezt a deszkával bekerített fürdőt folyamatosan karban tartották, de a falusiak is használhatták. Vitos Mózes idejében a használati jog fenntartása mellett a fürdő át volt adva „egy somlyói intelligentiából alakult részvénytársaságnak”, mely társaság által gondoztatott és tartatott fenn. P. Márk József 1948-ban barátfiókaként még fürdött a medencében. Úgy emlékszik, hogy a fürdő romlása azután kezdődött, miután a barátok egy részét börtönbe zárták vagy elvitték Somlyóról. Később, a hatvanas években a munkásosztály számára akartak itt fürdőt létesíteni, ki is öntötték cementtel, de aztán az széttöredezett, megrepedezett. A terület ma is a ferencesrend tulajdonában van.

Az idősebb somlyóiak még emlékeznek a fürdőre. Máthéffy Ella nyugalmazott tanítónő szerint is a negyvenes évek elején még működött, majd a bátyja is gondolkodott bérbevételén és újraindításán, viszont végül a víz alacsony hőmérséklete miatt nem tartotta érdemesnek. Később betöltötték a medencét, ma csak egy kútféle jelzi helyét.

Mindenkinek jutott belőle

A borvízforrás vizének szállítására vállalkozó kedvű falusiak kötöttek bérletet. A harmincas években Biró Péterék szállították a vizet, 1936-tól 1942-ig pedig a Kelemen család bérelte.

– Egy évben százezer lejt fizettünk. – mesélte Kelemen Gábor – Az nagy pénz volt. Két belsőt adtak érte. Minden reggel mi voltunk az első töltők. Három órakor keltünk, úgy hogy hét órára mind a négy szekér be kellett töltsön, hogy a közösség azután tudjon hozzájutni a borvízhez. Télen pedig még tüzet is tettünk, mert hideg volt. Három óra hossza kellett, amíg bétöltöttünk, nem volt gyerekjáték. Egy korsó borvizet két lejért adtunk, úgy, hogy egy hónapra hatvan lejt fizettek egy korsó

borvízért. Meg volt szabva minden hónapban, hogy mennyi árendát kell lefizessünk a községnek, a többi aztán a miénk volt.

Meg lehetett élni belőle, jó kereset volt. De nem volt se ünnep, se vasárnap.

Volt két hosszú, emeletes szekér, azon hatszáz darab korsó. Madarason csináltattuk Veress Albétnál a korsókat. Három literesek voltak. S három ember kellett minden szekerhez. Édesapám még bérlőket is fogadott. Egy szekerrel még azok es hordták, Szépvízre, Csicsóba s Madéfalvára is.

Egy korsó, azaz három liter vízért a megrendelők annyit fizettek, amennyibe egy üveg dugaszolt tusnádi víz került volna. Minden korsóra címkét, névjegyet tettünk. A vizet reggelente ezek alapján hordtuk szét. 12-1 órára, ha három személy ment, el volt osztva. Az új jelentkezőket felírtuk papírra, minden hónapban rendesen listát vezettünk. A pénzt összeszedni es kellett tudni, s hogy hány korsót, azt es – mert szolga is volt még. Édesapám pedig többet katonáskodott, mint amennyi borvizet hordott.

A borvíz szállítóktól nem csak családok, hanem vendéglők is rendeltek vizet. A Bukarest vendéglőben például a betérő több borvízféle közül választhatott. A tulajdonos Lenk Gyula emlékszik, hogy a feketekávé mellé is csíksomlyói borvizet szolgáltak fel, ezért naponta öt korsó vizet vásárolt.

A század elején a község elöljárósága külön embert alkalmazott a borvízforrás takarítására és felügyeletére. Az őrnek kötelessége volt arra is figyelni, hogy a szekerek legalább tíz méternyi távolságra álljanak a kúttól. A helyiek ezzel is a forrás tisztaságát védték.

Ugyanebben az időszakban az idegeneknek fizetniük kellett a vízért. Csak Somlyó és Csobotfalva lakó nem fizettek. Kelemen Gábor szerint talán ötven baniba került egy liter borvíz.

Pünkösdkor viszont a búcsúsok ingyen frissíthették magukat a hűs vízzel. Sőt, az elöljáróság arra is figyelt, hogy azok részére, akik a borvízforráshoz közel nem férhettek, hatalmas dézsákban már éjszaka vizet engedett, így ezekből meríthetett mindenki.

„E jeles savanyúvíz kimondhatatlan áldás a csoportosult községekre, de főleg a csíksomlyói intézetek növendékeire és évenként többször, különösen pünkösdkor, Mária névnapján, s más alkalmakkor nagy számban összesereglő búcsújáró hívekre nézve, kik egészséges, tiszta vizével, jól eső kedvteléssel űzik el szomjúságukat.” [Vitos Mózes: Csíkmegyei füzetek. Csíkszereda, 1894]

A negyvenes évek elején, Márkos Sándor vezetése idején ültették a borvízforrás környékére a kanadai nyárfákat – mesélte lánya, Máthéffy Ella. Ezek a nyárfák

gyorsan nőttek és mivel nagy a vízszükségletük, rövid idő alatt járhatóvá tették az addig nedves, selymékes talajt. Imre Sándor csíksomlyói lakos úgy emlékszik, hogy a fedélzet 1942 táján készült, majd 1985-ben javították ki.

A borvízforrás vize még az utóbbi években is megihlette az alkotókat: festmények, fotók örökítették meg és hosszasan írt áldásairól a csíksomlyói születésű Fodor Sándor is. Számára „mindenik üveg töltésének külön története lenne” és amint írja, „a borvíztöltésnél mindenkinek megvan a maga egyéni stílusa.” [Fodor Sándor: Tíz üveg borvíz. Bukarest, Kriterion, 1979.]

Idős somlyói néni mondta: a vizet kortyolgatva, vagy borvízforrást takarítva és azzal társalkodva gyakran az jut eszébe, meg sem érdemlünk egy ilyen isteni adományt, amit képtelenek vagyunk rendben tartani. S mi lesz, ha egyszer a Fennvaló azt mondja: elég volt, többet nem adok!?

Borvízhordó szekér. Csíksomlyó, 1933.

A somlyói „nagy borvízforrás” – ma

Sörös múltunk

A csíkszeredai Márton Áron Gimnázium közelében, a mai RENEL székhelyének udvarán torony emelkedik. Rajta nagybetűs felirat: egy név, Gál Ferenc, a torony másik oldalán: Sörgyár. Ez a kilencvenes évek elején, az épület felújításakor láthatóvá tett szöveg gyakran felkelti az arra járók kíváncsiságát. Csupán a régi csíkszeredaiak tudják, hogy ez a torony valamikor egy sörgyárhoz tartozott, melynek a század elején Gál Ferenc volt a tulajdonosa és, habár ez a sörfőzde is legalább száz esztendős, nem ez volt a megyeszékhely első sörgyára.

Nincsenek pontos adataim arról, hogy naponta, havonta vagy évente mennyi sört fogyasztanak el a csíkiak, az viszont bizonyos, hogy tekintélyes mennyiségű lehet. Vásár és ünnepnapokon például Csíkszereda sétálóutcáján nem lehet sétálni a sörös sátrak és az asztalok mellett vidáman sörözgető városlakók miatt. Viszont ha arra gondolunk, hogy e sörfogyasztásnak több évszázados múltja van, ezen nem is csodálkozhatunk és azon sem csodálkozhatunk, hogy oly kelendő a csíki sör szerte az országban, mivelhogy a helyi sörkészítés is igencsak nagy múlttal rendelkezik.

Az első sörfőzdék

Egy 1713-as adóösszeírás három sörfőző üst tulajdonosát említi név szerint: Biró Istvánt, Gecző Lőrinczet és Bartos Gábort. Csekély húsz év múlva, 1733-ban már heten fizettek adót sörfőzde után: Bartos Gábor, Dániel Mártonné, Jakab József, György Ferenc, Márton Tamás és Péter deák. (A hetedik név e feljegyzésben olvashatatlan.) Johann Konrad 1735-ös térképén a Mikó vár közelében egy sörfőzdét is feltüntet és arról is maradtak feljegyzések, hogy miután az osztrák hadsereg beköltözött a várba nem csupán istállókat rendezett be, hanem sörösházat is felállított.

1781-ben a hatóság külön rendelkezést bocsátott ki a sörfőzdékről és a sör árának limitálásáról. 1850-től után több ízben is találkozhatunk az adóösszeírásokban Oppelt Antal csehországi kiszolgált katona, akkori serfőző nevével, 1858-ban pedig egy Jancsó Illés nevezetűt is feljegyeznek. 1871. januárjában az újházasok között szerepel Romfeld Antal serfőző fia, Romfeld Félix serfőző aki Leicht Juliánnával köt házasságot.

Romfeldék sörháza ugyancsak a Mikó vár szomszédságában lehetett. Tivai Nagy Imre szerint: „A mai kórház-épület helyén, a vársánc külső szélén, északnak fordítva egy tornáncos faház a Sprencz Pál tulajdona volt, a telek egy része pedig a Romfeld-féle sörházhoz tartozott, hol tekepálya állott s az öreg Romfeld mámi osztogatta a pohár sörökhöz a nyüzsgő kvárglit.” [Tivai Nagy Imre: Emlékezés régi csíkiakról.

Csíkszereda, Pallas-Akadémia, 1996] Romfeldék söre nagy valószínűséggel kelendő volt. Hamarosan új sörgyárat is építettek.

Dédunokájuk László Klára mesélte, hogy a családi emlékezet szerint Romfeld Félixné, Leicht Juliánna igazi talpraesett üzletasszony volt. Ő intézte a gyár ügyeit és nem is akárhogyan: a lányait úri körülmények között nevelte, Pesten járatta iskolába és később is sokat segítette. A férj, Romfeld Félix korán elhunyt. Az özvegy egy ideig még fenntartotta a gyárat, majd 1905-ben bérbe adta, 1910-ben pedig el is adta Gál Ferencnek.

Gálék sörgyára

Gál Ferenc, akinek nevét ma is olvashatjuk a sörgyár épületén, csíkdelnei kereskedőcsaládból származott. A csíksomlyói gimnázium négy alsó osztályának elvégzése után lépett kereskedőpályára, három évig Székelyudvarhelyen Gál Jánosnál volt segéd, majd 1905-ben kibérelte a Romfeld-féle sörgyárat, amelyet hamarosan modernizált. Kovács Attiláné, Gál Ferenc unokája az édesanyjától tudja, hogy kezdetben még kézzel mosták az üvegeket.

Egy törött nyakú sörösüveg ebből az időszakból a csíkszeredai múzeumban megtalálható: 5 és fél decis, jóval vastagabb üvegből készült mint a mai palackok, és hogy a sörfőzde számára készült, mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy Gál Ferenc neve és a Csíkszereda felirat az üvegbe öntve olvasható. A kereskedő 1910-ben megvásárolta a sörgyárat, de 1919-ben már el is adta a brassói Czelléknek. A rokonság szerint megunta és inkább gőzmalmot épített, majd fűrésztelepet is nyitott. Az viszont kétségtelen, hogy a sört Gál Ferenc is szerette, hiszen, annak ellenére, hogy gyárát eladta, az 1924-es Carneval még mindig a sörrel kapcsolatban említi:

„Már nem főzi a sört, csak issza Gál Feri
ő nagy bátorságát kétleni ki meri,
De ő szerény, mellét hencegve nem veri,
„Hotel Politiát" Brassóban ismeri."

Az évente egyszer, húshagyókor megjelenő csíkszeredai vicclap egy érdekes adásvételi hírt is közöl ugyanebben az évben:

„G:F: csíkszeredai lakos Gimnázium-utcában fekvő hatalmas sörgyárát a Czell cégnek örök áron eladta; fenntartva magának és örököseinek a maláta használatának privilegizált jogát."

A vicclap 1924-ben természetesen már a Czell-terméket is emlegeti:

„Marczell!
Ittál-e már Czell sört?
Jobb a patikádnál!"
[Utalás Löffler Marcell patikájára]

A század húszas éveiben viszont, amint korabeli újsághirdetésekből megállapítható, már nem csak helyi készítésű sört ittak a csíkiak: hódított a Dréher, az Imperator és a Corona sör is. Ennek ellenére az 1926-os Carneval még mindig Czelléknek szentel a legnagyobb teret:

„Káka tövén költ a ruca
Czell sör legyen s túrós csusza,
Ha mindig Czell sört ihatnék
Az élettül soh'se félnék – sohase.”

vagy

„Édesanyám nem tudok elaludni,
Dürrné Szásztól sevro bőrt kéne venni
Talpat-bélést s mindenféle kelléket
Úgy szeretem, mint sörben a Czelléket.”

Az emlékezet szerint a Czell-féle sörgyár a háború végéig működött, majd államosították: a valamikori sörfőzőt, a hátsó részt a villamossági vállalat, a sörtöltőt és árpatárolót az Itallerakat, a borpincét a BJATM és a mentőállomás vette át.

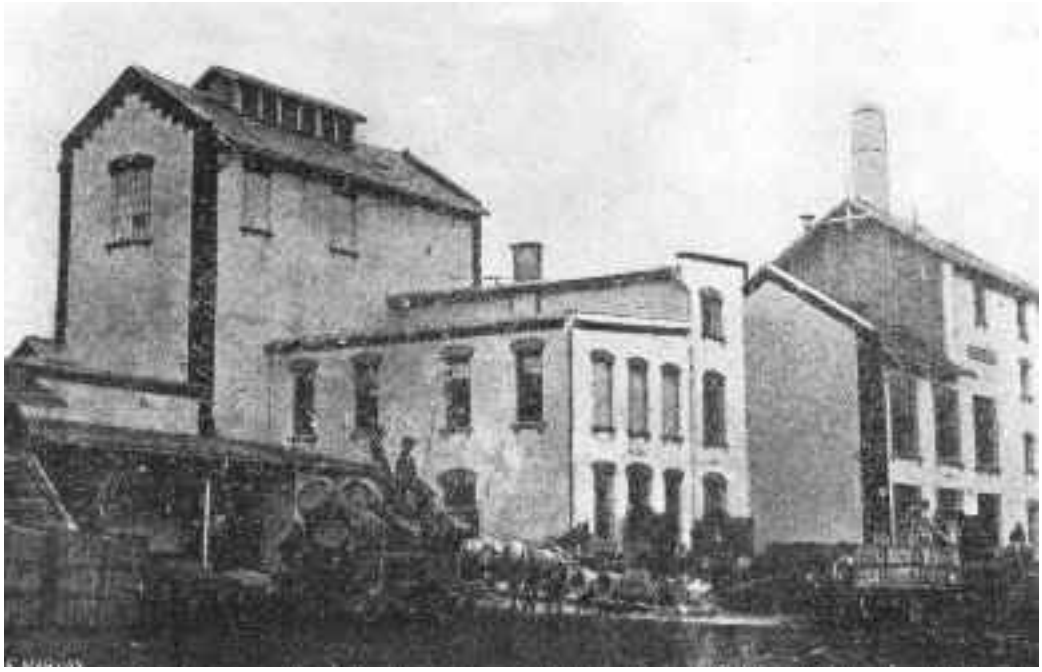
A mára híressé vált csíki sörgyár a hetvenes évek elejének szocialista vívmányként jött létre, nem a korábbi csíkszeredai sörfőzdék hagyományainak folytatója. 1990 után magánosítottak és ma már nem csak országos, hanem európai hírnévnek örvendhet. A csíki sörfogyasztás pedig mai napig, különösebb hagyományápolás nélkül, virágzik.

A Romfeld család: Romfeld Félix, Romfeldné Leicht Juliánna
és gyermekeik: Ottilia és Juliánna

Gál Ferenc

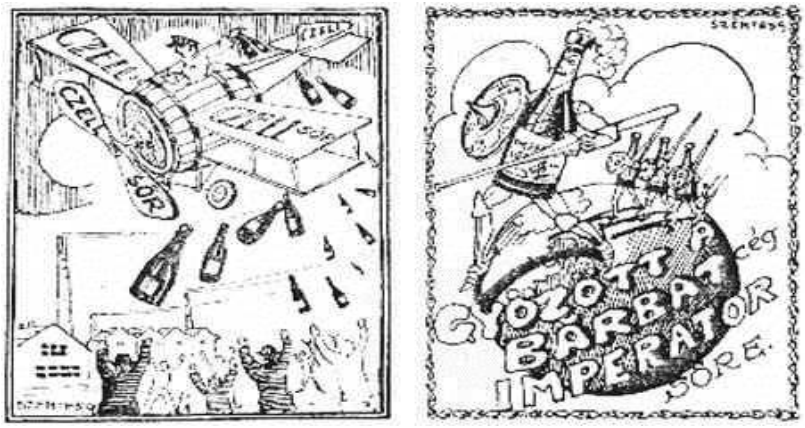
Gál Ferenc sörfőzdéje

A Csíki Hírlapban megjelent sörreklám

Sörreklám 1923-ban, a Csíki Lapokban

Sörreklámok az 1924-es Carnevalban

A sörgyár épülete a '70-es években

Az ipar egy aranybánya

Kocsikészítés Csíkban

A gyors és biztonságos közlekedés iránti igény nem mai találmány: már a honfoglaló magyaroknak is szükségük lehetett szállítóeszközökre. Sőt, egyes történészek szerint ők már a kocsik ősét is ismerték. Ha ez a feltételezés erőltetettnek is tűnik, az bizonyos, hogy a ló vontatta járműveket őseink évszázadok óta használják közlekedésre és szállításra és az is kétségtelen, hogy az utasszállításra szolgáló kocsi magyar találmány. A Komárom megyei Kocs falu kézműves kisiparosai fejlesztették ki a szekér magyar változatából és Mátyás király korában már ismert volt.

Használata nem csak magyarlakta vidékeken, hanem egész Európában gyorsan elterjedt. Hogy ugyanakkor Székelyföldön kevesen foglalkoztak kocsigyártással, talán azzal is magyarázható, hogy itt a szekér és szállítóeszközök készítése, a vasmegmunkálás kivételével a háziipar körébe tartozott.

Szakemberek Csíkban

A kocsigyártás és az ehhez kapcsolódó kocsifényező és kárpitosmesterség elterjedésével és az igények növekedésével egyidőben Csíkszeredában is szakemberekre volt szükség.

A csíki származású mesterek gyakran távoli városokban sajátították el a mesterséget.

Szabó Ferenc kárpitos és kocsifényező mester Ploieşti-en tanult és 1886-ban önállósította magát Csíkszépvízen. László Lőrincz kocsigyártó a múlt század hetvenes éveiben Székelyudvarhelyen inaskodott, majd segédként Marosvásárhelyen Kolozsváron, Budapesten és Brassóban dolgozott, mígnem 1883-ban Csíkszeredában állapodott meg.

Császár Félix Orosházán tanonckodott, majd bejárta Budapest nagyobb kocsigyártó üzemeit, és hazatérésig dolgozott Linzben, Bécsben, Gráczon és Brassóban is.

A csíksomlyói Márkos Ignácz a múlt század végén, a szegedi Hodács János kocsigyárában sajátította el a kocsifényező mesterséget. Öt-hat éves gyerek volt, mikor az édesapja meghalt és 1898-ban kivitték Szegedre, ahol a Kis-alföldi kocsigyárban tanonckodott. Gyászkocsikat, futókocsikat, fiákereket gyártottak. 1906-ban Árpád-házi kiállításon vett részt szép munkáival.

– A festés volt a döntő, a munka szépen végzett befejezése. – emlékszik vissza rá fia, Márkos Zoltán – Fényezték, fláderozták a kocsikat és a fédereket is megrendelés szerint gyártották le feketére, vagy más színekre. Szerette a szakmáját, tisztán, sterilen dolgozott. Ma sokan csak hallottak a festékőrlő-gépről, de akkor a kézzel hajtható festékőrlő-gépet használták. Azzal készítette elő az alapfestéket. Alapanyaga cinkvájsz, hegyi-kréta, okkersárga, finom firnánc, többféle firnánc volt, s terpentin. Szárítóanyagként eredint használtak.

Engedélyt is kapott a minisztériumból Budapestről, hogy alakíthat egy kárpitos- és festőműhelyt. Sepsiszentgyörgyön, ha jól tudom, a Posta utcában vett egy műhely-helyiséget és varrógépet és sok anyagot szerzett be. 1916-ban behívták és mire hazajött a háborúból, minden ki volt pucolva. Bekötött lovakat talált a műhelyben, abbamaradt minden terve. Így jött haza – itthon birtok volt, s kezdett gazdálkodni, de mellette folytatta a kocsifényezést.

Szépvízen sok gazdag örmény család volt, azoknak kocsit festettünk és télen úri szánokat, szép smaragdzöldre, piros és fekete csíkozással. Én mostanság is hallottam, hogy még a csűrökben itt-ott láttak ilyen szánokat. Kocsija volt Lux Jóskának, Adler doktor úrnak egy egylovas futókocsija, amit porkocsinak is hívtak.

Érkezik a gépkocsi

Márkos Ignácz nemzedéke volt az utolsó, melynek lóvontatta járművek készítését ismerő szakemberekre volt szüksége.

A gépkocsi vidékünket is meghódította, a kocsifényező és kárpitos mesterek pedig újabb, rokonszakmákban hasznosíthatták ismereteiket. Márkos Ignácz utódai, – fia és unokája – már autófényezők lettek. Márkos Zoltán 1922-ben született.

– Az elemi iskolát végigjártam 1935-ig. Akkor bejutottam a gimnáziumba, de nem bírtam a románt s a franciát, így: fiam, iparra! El is mentem Brassóba. A Román templom utcában tanultam 37-től 40-ig. 40-ben szabadultam fel, valóban felszabadulási időben jöttem haza és 42-ben behívót kaptam. Besoroztak Taplocára a 10-es gépkocsizó vegyes-vonatosztályhoz, és ott le is vizsgáztam gépkocsivezetésről még 43-ban. Aztán jött a menekülés. 1946-ban érkeztünk haza. A mesterem már keresett Brassóból. Bementem látogatni s azt mondja: Zolti, gyere s dolgozzunk együtt! Dolgoztam egy évet, 48-ban pedig letettem a mestervizsgát a munkakamaránál, a Fekete utcában, a Cenk alatt. Aztán a szüleim kezdtek öregedni, s jobbnak láttam, hazajöttem.

Szeredában nem volt mentőkocsi és a Csedő mérnök úr udvarán felül volt egy műhely, ott dolgozott a két Rácz testvér, Lajos és Béla és Nyári bácsi. Megkaptak egy lerobbant magyar Ford kocsit a Gyimesek oldalán, hazahozták. Zsók Pista öreg bádogossal kibádogozták, Simon Misi a kereket s a karosszériát javította, én lefestettem. Ez volt az első munkám. Mentőkocsi nem volt Szeredában. Átadtuk ünnepélyes

keretek között a mostani mozi melletti téren. Adler doktor volt a kórházigazgató és Selester főorvos úr, és népes tömeg vett részt az ünnepségen. Rá egy hétre hírül jött, hogy államosították.

Régebb nem volt csiszológép, mint most, annyira csiszoltuk, a kezem kikopott, két-három ujjam íze is kikopott, szivárgott a vér, olyan érzékeny volt, hogy féltem a hajamhoz nyúlni. Később gyógyult, de muszáj volt csiszolni. Édesapám még olajfestékekkel festett, Brassóban, Győrben, Budapesten, Hamburgban és Pozsonyban gyártották ezeket a festékeket. A harmincas években például olyan lakkot rendelt, hogy még most is locsog, olyan tökéletesen le van ragasztva. A mostani festék bizony műgyantás, mérgező hatású.

Édesapám megbarátkozott azzal, hogy az autóipar elővette magát és a lovasfogatok már kezdtek lemaradni, a fakerekű szekerek kiestek, gumikerekűvé váltak. Ott volt sokszor mellettem és megjegyeztem jó pár tanácsát: Fiam, amikor szép munkát végez egy iparos, amikor a kuncsaft jön és meglátja, kezet fog és megköszöni a munkát. Máma kevés ilyen kuncsaft van. Na, még egyet megjegyzek! Azt mondta: az ipar egy aranybánya, csak ki kell aknázni, s ki kell használni, s ezt jól is mondta, igaz?

A csíksomlyói Márkos Ignácz Hodács János szegedi kocsigyárában tanulta a mesterséget

Díszoklevél Márkos Ignácznak 1907-től

A két iparos hirdetése 1924-ben is ugyanazon az oldalon jelent meg

Az első csíkszeredai mentőautó átadási ünnepsége

A festékőrlő gép ma is nagy becsben áll Márkoséknál

Lengő réztányértól Higiénáig

Az első csíki borbélyok

„Amíg az 1870-es évek vége felé Blazius Frigyes Szeredába nem vetődött valahonnan, egymásnak voltunk borbélyai. Az öreg Molnár doktornak Szabó Anti, Szabó Antinak Molnár doktor nyírta a haját és így tovább. Olyan körhajakat eresztettünk, hogy egy afrikai oroszlánnak sem vált volna szégyenére. A nyakunk csigájában bütültük meg egymás haját (…) A borotválkozást csak a falusiak űzték, a városi polgár már szakállt eresztett. De ide vetődött Blazius Frigyes s az ő idejétől már annyira haladt nálunk a civilizáció, hogy ma már a bajuszokat sőt a hajakot is le szokták beretválni.” [Tivai Nagy Imre: Emlékezés régi csíkiakról. Csíkszereda, Pallas-Akadémia, 1996]

Blazius Frigyes cégérét, a kifüggesztett réztányért jó sokáig lengette a szél, amíg a trunkusok megbarátkoztak mesterségével. Akkor még nem sejtették, hogy az első szeredai borbély igazi iparos-dinasztia alapítójává válik. Lánya, maga is fodrász, Szabó Lajos fodrászmesternek lett felesége. Szabó Lajos 1891-ben önállósította magát. Az ipartestület vezetőségi tagja, a város dalárdájának alapító tagja lett.

„Üzletének hírneve fölött nagy becsvággyal őrködött, és személyében sértve érezte magát, ha régi vendégeinek valamelyike elpártolt tőle. Annál is inkább, mert az új műhelyek is mind az ő kasából rajzottak ki, hiszen akkorjában alig volt valaki a városban, aki nem az ő keze alatt tanulta volna a borbély- és fodrászmesterséget.” [dr. Nagy András: Városkép és ami hozzá tartozik. Csíkszereda, Pallas-Akadémia, 1995]

A „kirajzottak”

– Volt Vezsenyi Sándornak az üzlete, női és férfi fodrászat, ahol most a Golden Galery van. [2012-ben: már Palermo kávéház működik a helyén – a szerk.] Akkor nem volt elválasztva, balról volt a női, jobbról a férfi fodrászat. Lennebb, ahol a menetjegyiroda van, ott volt a Bartha Géza fodrászüzlete, női és férfi fodrászata, tovább, ahol a CEC volt régebb, ott volt az öreg Szabó Lajos fodrászüzlete, aztán később szemben, ott volt még egy nagy fodrászat, ahová már többen tömörültek. Még azelőtt, a régi időben a sarkon is állt egy női fodrászat, a Virág utca közepe táján volt Dávid Imrének férfi fodrászata. Az állomás felé megint egy, a templomon erről a Csóti-féle, később Máthé Imrének az üzlete, majdnem a sarkon. (SÁ)

Dakó Julianna és Salló Imre a harmincas években kezdték az inaskodást, Bartha Gézánál. Salamon Árpád 1940. április elsejétől Bocskor Károlynál dolgozott.

Lux fodrászat

– Géza bácsi egy nagyon pedáns ember volt, megkövetelte a rendet, a fegyelmet s a tisztaságot főleg. Annyira szerette a szépet, hogy mindent feláldozott az üzletéért. Gyönyörű szép üzlet volt. Olyan szép, hogy még Európa-szerte is páratlan volt. Annak idején Nuridsány Bandinak a bátyja ott tanult Párizsban, s azt mondta, Géza fiam, nagyobb üzletet láttam Párizsban, de ilyen szép, tiszta, rendes, berendezett üzletet nem. Ez szájhagyomány. Ezt én akkor, mint gyermek, hallottam. 1933-ban kilenc hónapig voltam Bartha Gézánál inas. Édesapámnak Bocskor Károly mondta, hogy add a fiadat borbélynak, mert nyáron hűvösben van s télen melegben, nem lesz olajos, nem kell félj, hogy valami baja történik. Aztán szívesen felvettek. A próbaidő két hét volt, s ha megtetszettem, azonnal szerződést csináltak az Ipartestületnél.

Három vagy négy évet kellett inaskodni, attól függően, hogy mennyire volt tehetséges az illető. Akkor megkapta a segédlevelet, felszabadították, kellett vizsgáznia az ipartestületnél s ha üzletet akart nyitani, mestervizsgát tett. Megnyithatta az üzletet, de ezt mind önerőből. Nem adtak kölcsönt. Csak akkor csinálta meg, ha volt neki ambíciója, meg egy kicsi pénze. Egy belga tükörnek az ára akkor két fejős tehén árat volt s négy ilyen belga tükröt rendelt Bartha Géza a Lilas cégtől Temesvárról. Mert nem mindegy egy tükörnek a fancsirozása, annak tökéletes kellett lenni, mert ha nem jó a fancsirozás, akkor gnómszerű figurát mutat. S ezért kellett ilyen drága pénzt fizessen. (SI)

Veszélyes gépek

– A Vella volt a dauer, csüngőkön, villannyal. Az volt akkoriban divat, s akkor tényleg csak Bartha Gézának volt ilyen felszerelése. Minden, de minden pénzét ráköltötte, hogy minél szebb, minél jobb legyen. Ment is az üzlet. (SI)

– Akkor még csak a Vella dauer volt forgalomban, más dauert nem csináltunk. De a vasondolálás létezett, azzal kezdtük a munkánkat. Ez a dauer nagyon-de nagyon kényes dauer volt, mert minden de minden egyes csavarba be volt vezetve a villanyáram. A Vella egy német gép volt, kerek, s a drótok lógtak, azokat mind be kellett dugni a csavarokba. A főnöknő, Péter Vilma, mindig azt mondta, hogy erről a szemünket nem szabad levenni, mert ha nagyon meleg, vagy tovább hagyod rajta, abban a pillanatban leég a tincs. (DJ)

– Vigyázni kellett, mert hamar leégett. Per is származott belőle. Előfordult, hogy néhány perccel tovább hagyták, s mikor vették le a csavarót, a csavarón maradt a haj. Ez megtörtént. (SI)

Szépülésre vágyók

– Csak a szeredai közönség elitje járt Barthához, a jobb módú emberek. Cseh Pistától Gál Imréig, Gál Feriig. Egy négyezer lakosú városnak akkor volt 15 doktorált embere, s az mind odajárt. A Zakariások, a Dájbukátok. Akkoriban a kereskedelem s a kisipar ezeknek volt a kezében. (SI)

– Akkorjában régi csíkszeredai törzsvendégek voltak, akik mindennap, minden második nap jöttek borotválkozni és egy hónapban legalább egyszer megnyiratkoztak. Állandóan volt munka. Most már a borotválás is kimaradt, egyáltalán nem is szabad végezni, mert azt mondják, a betegséget a legjobban terjeszti. (TF)

– Bartha Géza olyan természetű ember volt, aki nyáron Tusnádra, a szezonra hozatott híres fodrászokat, s azoktól is tanultunk nagyon sokat. Kolozsvárról jött például Breszlauer Bubi, Vásárhelyről Köpeczi Jenő. Két-három hónapig is maradtak Tusnádon. Géza bácsinak az volt a mániája, hogy mindig híres fodrászokat hozzon, hogy jobban menjen az üzlet. (DJ)

Bocskornál

– Tükrök voltak falon. A székek még nem ilyen mozgó, hanem fix székek voltak. Nem volt semmi különleges a berendezésben. Minden szék előtt tükör, asztal, ahol a szerszámot tartották és várópadok. Nem voltak különleges dolgok, de volt munka. Lévén, hogy a megyeházához közel esett, a tisztviselők nagy része odajárt, elkezdve a főispántól.

Egy ideig a mesterem járt fel hozzá borotválni, mert ott lakott a megyeháza épületében. Amikor a mestert behívták katonának, én még csak alig másfél éves tanuló voltam. De a főispán a segédet nem szerette. Őt nem is merte felküldeni a mester. Aztán megbeszélte a főispán úrral, hogy beleegyezik-e, hogy Árpád menjen fel. Hát hogyne! Minden reggel mentem, fél nyolckor ott voltam, – pontos ember volt, – már kerülte az asztalt, – ideges ember volt – s már Simphonia-csikkel félig volt a hamuzó. Gyorsan kellett vele dolgozni. Azért nem szerette a segédet, mert az sokat pepecselt, én viszont a mesterem szisztémjét vettem át, s ahogy tőle láttam, egy-kettőre kész voltam. Nem lehetett sokáig tapogatni.

Bocskornál 95%-a a klientúrának abonens volt.

Adtunk egy akkora lapocskát, mint egy névjegykártya, amikor a kliens borotválkozott, kihúztunk egy négyzetet, ha hajat vágatott, két kockát. Általában a tisztviselők elsején kapták a fizetést, havonta egyszer, akkor jöttek és fizettek. (SÁ)

A Tóbiásék fodrászata a Hirsch szanatórium melletti utcában állt.

– Nagy kirakata volt és egy nagy cégtáblája (transzporensnek hívták), kétfelől üveg. Belül villany világította meg és este is lehetett látni. Ki volt írva: Lia szalon: férfi és női fodrászat. (VE)

– Irigykedtek is a mesterek, mert akkor a zárórát szigorúan be kellett mindenkinek tartania. Záróra után, délben vagy este, voltak mesterek kik az inast vagy valakit kiküldtek, hogy megnézze Bocskornál vagy másnál zártak-e. (SÁ)

Hullámok, bajszok s egyebek

– Akkor vízondolálás ment inkább klipszekkel, csattokkal, aztán bejött divatba egy másik módi s azt csinálták. Etonfrizurát, bubifrizurát. (SI)

– A vasondolálás nagyon nehéz szakma volt, nagyon nehéz volt megtanulni, nem is tudnák a mai fiatalok csinálni. Rendesen fel kellett csavarni a hajat egy vassal, mint ahogy most felcsavarja egy vízondolálásra. Abból aztán ki kellett fésülni és ki kellett húzni a francia hullámot. Amit most lehet látni a régi filmekben, az a sok hullámos haj, olyanokat csináltunk.

Nem volt rövid frizura akkor, hanem hosszú hajak s azokat fürtökben, loknisan kellett megcsinálni. Csináltuk a soppot, amilyen Karády Katalinnak volt, abba kellett legyen egy hullám. Két felől felhúztuk a hajat, utána lokniztuk. Álló loknikban, le végig, hátul is, elöl is. Volt még a befele rólni. Az nagyon szép frizura volt. Csedő Gabinak mindig azt csináltunk. Hátul megkötöttük egy kötővel, keresztül a homlokára, hogy az simán maradjon. Máshol fel kellett csavarni a hajat.

A vasondolálás elég tartós volt, és nagyon kellett vigyázni, mert baj volt, ha a vas igen megmelegedett. Kellett szagoljuk mindig, mert ha nem vigyáztunk, leégettük a tincset. (DJ)

– A férfiaknak mind egyforma rendes frizurájuk volt. Soknak bajusza. A magyar világban a katonaság követelte is a katonáknak a bajuszot. (VE)

– Az idősebbek mind bajuszot viseltek. Volt södört, azzal nem volt nagy probléma, de többnyire nyírt bajuszok voltak. Már nem volt az, ami gyerekkoromban, hogy felkötték. Már nem volt divat. Különösen a fiatalabbaknak, hosszú hajuk volt, de nem olyan mint most. Rendesen nyírva, féloldalt tömören. Nagyba ment a kefefrizura is. (SÁ)

Színesen

– Nem nagyon volt hajfestés, de mintha nem is volt annyi ősz nő, mint most. Mindenki titkolta, alig volt egy pár szál ősz haja, azt megfestette, de úgy, hogy ne tudja senki. A fodrászatban általában fülkét rendeztek be erre a célra, hogy még a többi kliens se láthassa. (DJ)

– Ez nem cábertonnal történt, hanem ez szigorúan, kimondottan hajfestés volt. Egy hónapig tartott, addig, amíg kinőtt. Volt férfi is amelyik biza megfestette a haját. Sőt, szemöldököt is festettek, bajuszt is, még borotválták is a szemöldököt. (SI)

Nem csak a szépségért

– A borbélyüzletbe akkorjában nem így volt, mint most, hogy dolgozol s hallgatsz, s a vendéggel nem szabad szóba állni sem. Mert nekem húsz évig, amíg Bukarestben dolgoztam, azt mondták, amit kérdez a vendég arra felelsz, s nem beszélgetsz vele egyebet. Most már megszoktam a hallgatást. Van egy-egy kolléga, aki többet beszélget a vendéggel, mint amennyit dolgozik. (TF)

– Voltak pletykák, meghallgattuk, de nem ment tovább. Azért arra a mesterember vigyázott, hogy az ő üzletéből ne menjen ki semmi. (SI)

– Járt magyar újság, román újság, még nádból font újságtartó is volt. Egy-egy vendég még a székben is olvasott. Például Dénes doktor, ügyvédember, az rendesen csak azért jött minden második nap borotválkozni, hogy az újságot ott jó nyugodtan kiolvashassa. (SI)

44 után

Mikor elmenekültünk már Grieger és Bartha Géza társak voltak, és Griegerné itthon maradt, mert az ura katona volt. Tőle megkaptam az üzlet kulcsát mikor hazajöttünk. Kinyitottam az üzletet, s az üzlet sértetlen volt, megvolt minden, szerszámok, gépek. (DJ)

– Vezsenyinél kezdtem a fogság után dolgozni, Vezsenyi Sándornál. El volt hanyagolva az üzlet olyan szempontból, hogy nemigen voltak segédjei, jó segédjei, ő pediglen szaladgált, mert volt egy bodegájuk is szemben. Mikor odamentem, biza az ajtóban sokat álldogáltam. Aztán jöttek a régi kliensek, fellendült az üzlet, a végén még egy segédet felvett, még ő is segített, szombatonként hárman dolgoztunk s alig győztük. (SÁ)

Öt esztendővel a világháború befejeződése után, 1949. december 5-én megalakult az első szövetkezet Higiéna néven.

– Önkéntes volt a belépés, nem volt probléma, mert olyan volt a hangulat, a körülmény. Főleg a segédek, az alkalmazottak mozgatták az ügyet, aztán a mesterek is beleegyeztek. Először Vezsenyi, aztán Bartha Géza, s aztán mind beléptek. (SÁ)

– Nem ment önkéntesen. Grieger és Bartha társak voltak s ezt a két fő-fő mesterembert győzték meg. Így aztán velük együtt lassan-lassan megalakult a szövetkezet. (SI)

– Nekünk könnyű volt, mert nem volt semmink, de például Máthé Imre, Csóti Béla, Dávid Imre, Moldován Péter, Spiererék, előre nem jöttek be a szövetkezetbe, csak egy olyan év múlva. Kényszerítve is voltak, ez volt a helyzet. Annyit mentek agitálni hozzuk… mert hát kellett bura is, kellett szerszám is, szék is, minden kellett. Nekik veszteség volt, mert fel kellett számolniuk mindent és behozniuk a szövetkezetbe. (DJ)

– Az üzlet akkor bent volt a régi önkivel szemben. [a későbbi Tilos épületében. Ma teljesen átalakították – Sz. K.] Egy nagy üzlet, amelyben akkorjában sokan dolgoztak. Nyolc személy egy váltásban és mégis örökké volt munka, meg nem álltak a nyolc óra alatt. (TF)

– Mikor odakerültem a szövetkezethez, még beszerveztem sok iparost. Olyan kevesen voltunk a közgyűlésen, amikor engem megválasztottak, hogy egy szabó-műhelyben elfértünk kényelmesen. És akkor beszerveztem Karácsony Jancsi bácsit a temetkezéssel, nyitottunk kovács- és kerekesműhelyt, ott ahol most az Olt komplexum van, asztalosműhelyt, kelmefestődét. Például onnét jött aztán az ötlet, hogy adjunk más nevet, mint Higéna, mert mondták, megyek a lovakat vasaltatni a Higénához, mégis rosszul hangzik. Akkor aztán adtam az Olt Szövetkezet nevet. Vásárhelyen volt Maros Szövetkezet, itt legyen egy Olt Szövetkezet. (SÁ)

A Penge melletti új üzlethelyiség elkészülte után a fodrászat elköltözött a Fejér-féle házból.

– Lassan átalakult. Behozták a hidraulikus székeket, s a régi bútorokat, a nagy cserefából készült székeket mind kitették vagy elhordták kisebb üzlethelyiségekbe, s átrendezték teljesen. (SI)

A szövetkezeti időkben számos továbbképzőt és fodrászversenyt tartottak. A csíkszeredai résztvevők, élen Németh Máriával több ízben nyertek országos díjat.

– Olyan volt a Szövetkezet, mint egy nagy család. Én nagyon szerettem. (DJ)

Ahány fej, annyi munka

– Azok a régimódi klasszikus frizurák… Azokat nem lehetett tíz perc alatt megcsinálni, legalább háromnegyed óráig dolgozni kellett rajta. Most nem is csinálják. (SI)

– Nagyon nehéz volt nekünk, nem olyan könnyű, mint most a szakmában dolgozóknak, hogy külön fejmosó van, külön fülke, ők csak készen kapják a vendéget megmosva. Mi mindent kellett csináljunk, manikűrt, vasondolálást, dauert, fésülést, mosást, festést, mindent egy személy végzett. (DJ)

– Valahogy akkor többet adtak az emberek a frizurára, a borotválkozásra. (SÁ)

– Laikus embernél hihetetlen, mert úgy néz ki, nagyon könnyű, de nagyon nehéz. Tíz év sem elegendő, hogy tökéletesen kitanuld. Ahány fej, annyi munka. Minden fejre más munka. Nem olyan mint egy cipészmesterség, hogy megharagszol, földhöz ütöd, egyet káromkodsz s el van intézve. Itt nem lehetett. Itt akkor is mosolyogni kellett, ha nem tetszett. De nem bántam meg, hogy annak mentem, mert volt egy Dávid Imre nevezetű mester, aki azt mondta, fiam, sok pénzed nem lesz, de kicsi örökké lesz. (SI)

– Ahhoz egy kicsi hajlam is szükséges és szeretni is kell ezt a szakmát. Ha szereted, akkor szívesen csinálod. (DJ)

– Szép örökké az, amikor elvégzed s a vendég meg van elégedve a munkáddal. (TF)

SI – Salló Imre 79 éves fodrász
SÁ – Salamon Árpád 75 éves fodrász
DJ – Dakó Juliánna 76 éves fodrász
VE – Váncsa Erzsébet, Tóbiásék rokona
TF – Tőke Ferenc fodrász

Szabó Lajos fodrászmester 1891-ben önállósította magát

Grieger Károly fodrászmester, lelkes sportbarát

Dávid Imre fodrászmester, aki azt mondta,
„fiam, sok pénzed nem lesz, de kicsi örökké lesz.”

Bartha Géza fodrászmester „nagyon pedáns ember volt”

Fodrászreklámok a Csíki Lapokból

Fodrászreklámok a Csíki Lapokból

Bartha Géza fodrászata – „a szeredai közönség elitje járt ide”

Bordélyház a régi Szeredában

A századelőn, amikor Csíkszeredát csak néhány utca jelentette, a Gálovics utcában egyetlen ház állt: a bordélyház. Állítólag azért működött éppen ebben az épületben, hogy ne láthassa mindenki az intézményt látogató tiszteletre méltó úriembereket. Abban az időben volt ez, amikor a 16-17 éves helybéli kislány még a cukrászdába sem mehetett a mama nélkül…

Egy idős úriember szerint, – aki, mint mondotta nem látogatta ezt és az ehhez hasonló helyeket, csak a barátok és idősebbek elbeszéléseiből tud róluk – a századelő csíkszeredai prostitúciójának négy típusát különböztethetjük meg: létezett hivatalos bordélyház, működtek a szállodákban erre a célra alkalmazott szobaasszonyok, néhány kocsma mellett is lehetett hasonló célra berendezett szobát találni és természetesen voltak független, a saját számlájukra dolgozó nők is.

A Csíki Lapok először 1893-ban tesz említést csíkszeredai bordélyházról. Ekkor Bartalis Ágost rója fel Szász Lajos rendőrkapitánynak, hogy „...a bordélyházakban az 1892. évi augusztus 11-én kiadott miniszteri rendelet ellenére, tetszés szerinti időig tarthat a bor és muzsikaszó melletti mulatás…” Elképzelhető, hogy ez a ház a múlt század végén a mai Petőfi utcában, az akkori tiszti kaszinó szomszédságában állt, viszont erre nincs bizonyíték. A következő években a Csíki Lapok, a kor puritán beállítottságának megfelelően, nem tett említést ezekről a házakról.

A Gálovics utcai bordélyház 1910 körül kezdhette meg működését, de egészen biztos, hogy 1920-ban már létezett. Ekkor az épület, telekkönyvi adatok szerint Szőke Mihály birtokában volt. Nem volt rajta cégér, tábla, csak piros és zöld lámpa jelezte rendeltetését. 1940-ig, a magyarok bejöveteléig folyt benne tevékenység.

Ide általában mulatozás végén, úgy éjfél után mentek a férfiak. Az épületben volt egy előszobaféle, ahol lehetett kávézni, italt nem szolgáltak fel. A nők bérelték a szobákat, a tulajdonos ebből élt. A konvencióknak megfelelően mádám fogadta a vendégeket, a hölgyek az előszobában ültek és lehetett választani közülük. A „huligán-típusú” vagy túl részeg embereket nem szolgálták ki. Főként 50-55 év közötti urak, komoly üzletemberek jártak ide.

Egy időben hat-hét nő dolgozott itt – ahány szobája volt a háznak. A tarifa huszonöt és száz lej között változott, a szebbek többet kértek. (Akkoriban 120-150 lej volt egy pár cipő, a fizetés pedig 800 és 1200 lej között lehetett.) A fizetés kétféleképpen történt: volt olyan időszak, amikor a tulajdonos szedte a pénzt (ez fix összeg volt),

máskor a nők kellett alkudjanak. „Abban az időben nem volt strici – mondta egy úr –. Még az utolsó suszterinas is tudott viselkedni.”

Helybéliek soha nem dolgoztak ebben az intézményben. A nők az ország különböző részeiről érkeztek, de mindig magyarok voltak. Csak néhány hetet vagy hónapot töltöttek el egy helyen, kevesen maradtak itt egy évig. Valószínűleg a csíkszeredai bordély egy jól megszervezett hálózat része volt, így lehetett rendszeresen és zökkenőmentesen lebonyolítani a cserét.

Az itt dolgozók általában igénytelen kis nők voltak. Nem volt ez egy igazán első osztályú intézmény. Életkoruk 17 és 28 év között változott, méretben is nagyon különböztek. „Elegánsak voltak, s nagyon ügyeltek magukra, púderozták, színesítették az arcukat, hogy tetszetősek legyenek. Csinosan öltöztek, mert minden pénzüket a ruházkodásra költötték.”

Önellátóak voltak, naponta jártak a városba vásárolni. (Természetesen, aki vendéglőben dolgozott, annak koszt is járt.) Szabadon férjhez mehettek, elköltözhettek, kereshettek maguknak egyéb munkát, egyszóval nem voltak rabok. Hetente jártak orvosi ellenőrzésre, le kellett jelentkezniük a rendőrségen is, nyilván voltak tartva. Ez a tény, utólag úgy tűnik, megnyugtatta a feleségeket.

Az idősek emlékeznek egy Reni nevezetű szőke hölgyre, akinek egy jómódú fiatalember Zsögödön bérelt egy házat és vele élt közel egy évet. „Csinos, szép, nagy szőke nő volt, – jegyezték meg – aki ismerte, mindenki köszönt neki.” Megtörtént az is, hogy egy jómódú helybéli textilkereskedő fia a bordélyból házasodott. Felesége nagyszerű háziasszony lett, Csíkszentdomokoson nyitottak üzletet.

Neamţu Emil szállodája, ha nem is hivatalosan, de ugyancsak bordélyházként működött. Ez az épület a piac szomszédságában állt, és eredetileg a Magyar Hermanné volt. Neamţu Magyar Hermann özvegyét vette nőül, így jutott a szálloda birtokába.

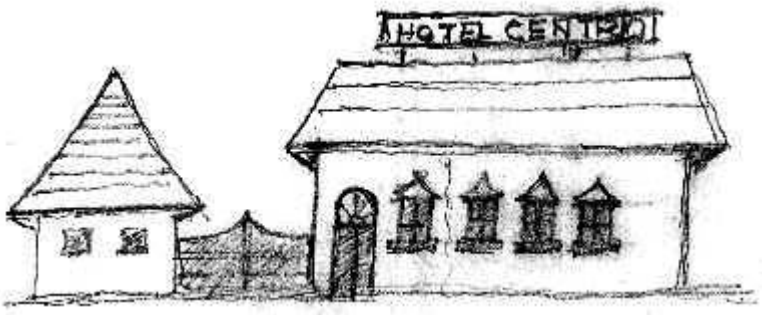
A legkisebb kocsmákba is alkalmaztak konzumnőket. „Ezen olyan hölgy értendő, aki ismerkedik, rendeltet magának, itatja a vendéget, s hogy egyébként még mire hajlandó, az az ő magánügye.” (Székely András) Ezek a szolgálóként alkalmazott hölgyek általában helybéliek voltak. A vonatállomással szemben is volt egy ilyen kocsma (az épületet már lebontották). Ide főképp kocsisok jártak.

Nem feledkezhetünk meg a színésznőkről, táncosnőkről sem, akik negyedévenként-félévenként megfordultak a városban. Ők csak nagypénzűek részére voltak kaphatók.

Hetven és nyolcvan év közötti hölgyek is emlékeznek arra, hogy Csíkszeredában bordélyház működött, és érdekesképpen ők a „szabad nő” kifejezést használták a kupleráj alkalmazottairól szólva. „Tiszták, szépek voltak s odahaza nem érezte a család, mint most. Tudták azt, hogy megfizeti, s mikor hazamegy, nincs kellemetlenség.”

A prostitúcióval természetesen együtt járt a nemi betegségek terjedése is. Vitos Mózes a századfordulón kiadott Csíkmegyei füzetekben a bujakór terjedő veszedelmétől szeretné megóvni olvasóit (a bujakóros betegek az össz-beteglétszám több mint egyharmadát tették ki). „E baj terjedését illetően a tapasztalat nyomán az a vélemény uralkodik, hogy a székely fajunkat kimondhatatlan gyilkoló kórt a szolgálatból évenként nagyobb számban hazatérő nőcselédek magukkal hozva Moldova, Oláhországból, Brassóból s más közeli és távoli városokból s ma már a faluról is, terjesztik minden irányba."

„Bordélyház: kéjnők lakóhelye: üzlet, vállalat, melynek jövedelmi forrása, árucikke a női szemérem, a kéjelgés (…) A prostitúció az emberi társadalom ősrégi és általános betegsége, melyet egészen megszüntetni sem az állam, sem a társadalom nem volt képes" – írta a századelőn a Pallas Nagy Lexikona. És, akár szócikkelyeinek nagy többsége, ez a kijelentés is mai napig érvényes.

A Neamţu-féle szálloda és bordélyház – idős csíkszeredai úriember rajza

A Gálovics utcai bordélyház épülete a huszadik század végén

VOLT EGYSZER EGY VISSZAJÁTSZÁS...

A szerző vallja 2007-ben tévériporterré válásáról, illetve jelen kötetének előzményeiről, indítékairól az Új Magyar Szó Színkép mellékletének hasábjain:

„Első [riporteri] *munkám a 110 éves városháza történetének feldolgozása lett, aztán a híradózás mellett, 1998-2002 között, Visszajátszás cím alatt mintegy 100 részes filmsorozatban jártam utána a csíkszeredai Petőfi utca patinás épületei egykori történetének."*

A Visszajátszás filmsorozatában feldolgozott témák jóval átfogóbb képét nyújtják a csíki-csíkszeredai helytörténetnek. Listájuk, elkészítésük sorrendjében:

1. Városháza
2. Megyecsinálók – 1968 februárjában, született meg Románia jelenlegi közigazgatási felosztása, ekkor szűntek meg a tartományok és rajonok, és történt az úgynevezett megyésítés. A 2/1968-as törvény mindörökre felszámolta a Maros-Magyar Autonóm tartományt is. Hargita megye székhelyét meglepetésszerűen Székelyudvarhelyben állapították meg. Ám a csíkszeredaiak nem nyugodtak bele a döntésbe: Csíkszeredában február 13-án az akkori korszakhoz képest példátlan tüntetés kezdődött. A gyárakból, sőt a környező falvakból összesereglett tömeg nem állt szóba a kormány küldötteivel, küldöttséget választott, amely még aznap éjjel Bukarestbe utazott és másnap tárgyalt az ország első embereivel, többek között Ceauşescuval. A tárgyalások eredménnyel jártak, a megyeszékhely azóta is Csíkszereda, Székelyudvarhely pedig megyei jogú

városi rangot kapott. A nem mindennapi eseményre ma is élénken emlékeznek a résztvevők. A sajátos forradalomról kötet is megjelent. Szerzője a műsor szerkesztője.

3. A Vigadó
4. A református imaház: a város egyik legrégibb emeletes kőháza 1887 óta van a református egyház birtokában. A műsorban az épületet és ezzel párhuzamosan a szórványgyülekezet múltját mutattuk be.
5. Bordélyházak a régi Szeredában: Bordélyházak az 1900-as évek elejétől 1940-ig.
6. Gál Sándor, a legendás tábornok
7. Csíkcsekefalvi Fodor Ignác
8. A csíkszeredai zeneszerző: Gál Árpád
9. Lakóháztól iskoláig: a Művészeti Népiskola épülete
10. A polgári leányiskola- 1880. szeptemberében jött létre Csík megye legrégibb leányiskolája, a polgári leányiskola. Az oktatási intézmény történetéről, hangulatáról egykori diákok is vallanak.
11. P. Simon Jukundián
12. A Berényi ház
13. A kórház építése: Dénes László dr.
14. Csak tudjuk, hogy volt ez a család: a csíkszeredai zsidókról –
15. Becze Antal a vaskezű alispán
16. A tisztességes kommunista: Kurkó Gyárfás
17. Hirsch szanatórium – Még egyszer Hirschékről
18. Nuridsány Márton divatáruüzlete: a csíkszeredai örmény kereskedőcsalád utóbbi évtizedei.
19. Cseh István hentes és mészárosüzlete
20. Pototzky Pál divatáru-kereskedő
21. Fürdőélet a régi Szeredában: az 1900-as évek elején Csíkszeredának két jól működő fürdője is volt: a szeredai, ún. Helwig fürdő valamint a zsögödi fürdő. A fürdőélet fellendülőben volt, sőt a Budapesti gyors is megállt Zsögödön. Az adásban idős csíkszeredai emlékeznek a fürdők hőskorára.
22. A Szvoboda testvérek- 1900-tól működött Csíkszeredában a Szvoboda testvérek nyomdája. Fennállásának 49 éve alatt (1949-ben államosították) számtalan gyászlapot, iskolai értesítőt, falragaszt, újságot és könyvet nyomtak itt. Az adás készítésének időpontjában élt még Szvoboda Miklós kisebbik lánya, a kilencvenes éves Mária és sikerült lefilmeznünk az egykori nyomda néhány felszerelését is (azóta már ezeket elhordták a városból).
23. Unitáriusok Csíkszeredában
24. Az Apafi utcai luxuskávéház
25. A Fejér-féle ház
26. A Zakariás ház: Egy örmény származású ügyvéd testvérpár házáról és életéről.
27. Vámszer tanár úr – Akinek Csík lett választott hazája (I-II. rész)
28. A csíkszeredai takarékpénztár RT. Az első csíkszeredai takarékpénztár alakuló közgyűlését 1883. március 4-én tartották. Ennek történetéről és bukásáról készült a műsor, korabeli dokumentumok alapján.

29. Híresnek mondták az iskolát. A csíksomlyói tanítóképző újjászületése és halála (I-II. rész). Az első székelyföldi tanítóképző, a csíksomlyói 1858-ban jött létre, majd a román időben Kézdivásárhelyre költöztették, ezután Marosvásárhelyen működött, mígnem a magyar időben, 1941-ben ismét visszajöhetett Csíksomlyóra. Másodszori hőskora igen rövid ideig tartott, 1949-ig működhetett Csíksomlyón, majd Csíkszeredába költöztették, ahol rövidesen megszűnt. Történetéről korabeli dokumentumokat idéztünk és vallottak egykori diákjai is.
30. Az építőmester
31. Népfőiskolák Csíksomlyón: a KALOT és a Kaláka
32. Lélekben mindig Tusnádon: Ábrahám Ambrus akadémikus
33. A Csíki Lapok
34. SICULICIDIUM
35. Vákár nyomda
36. Péter Ferenc nyomdája – a Csíki Néplap
37. A gimnáziumból a börtönbe: letartóztatások 1949, 1959. (Összesen 4 rész)
38. Színjátszás a régi Szeredában
39. Szépvíz, a régi telep (I-II. rész)
40. Erdély Gyöngyének nevezték: Tusnádfürdő legendás múltja
41. Csíkszereda sörös múltja
42. Berkovics bácsi – Gyimesközéploktól Haifáig
43. Megvan a császárnő! – Rigó Mária
44. Szovjet hősök sírja
45. Régi idők modern ifja: Szentes Gábor életéről beszél
46. Dal és zene egyesület – dalnokok a Hargita alján (I-II. rész)
47. Ő volt a városban a legnagyobb (I. rész: Csíkszereda polgármesterei)
48. Csíkszereda és vezetői 1968-1983, 1983-1989. (II-III. rész – Csíkszereda polgármesterei)
49. Az elfeledett temető: Dokumentumműsor a város legrégibb katonatemetőjéről. A feljegyzések szerint ezen a helyen már 1750-ben is temető volt, a XIX. Században a Mikó várban katonai szolgálat teljesítése közben elhunyt honvédeket temették ide. Hivatalosan a temetőt 1918-ban alapították, itt nyugszanak az első világháború halottai. Egy 1931-ben készült jegyzőkönyv szerint 419 magyar, 125 német, 64 román, 54 orosz, 45 olasz, 15 szerb, 6 osztrák, 22 cseh és 373 ismeretlen nemzetiségű katona nyugodott itt. 1944-45-ben feltételezhetően mintegy száz katonát temettek ide. A Csíkszeredában élő Závászki Miklós két évvel ezelőtt talált rá édesapja sírjára. Az adásban ő is szól kutatásairól, érzelmeiről. Ezen kívül magyar költők háborús versei is hallhatók.
50. Kisvárosban a nagyvilág hangja; A csíkszeredai rádiósítási központ (I-II. rész)
51. Főtitkári látogatás Csíkszeredában
52. 1940. szept. 11.
53. A rejtélyes oszlop – a csíkszentléleki Véres kép. Csíkszentlélek határában áll egy rejtélyes oszlop. Keletkezésének dátuma nem ismert, és azt sem lehet pontosan tudni milyen esemény emlékére emelték egykoron (írásos dokumentu-

mokban először 1710-ben említik). Valószínű a XVII. századi török-tatár inváziókra emlékeztet. A feltételezéseket foglalja össze a műsor.

54. Kozán Imre álmai: A jeles mezőgazdász mérnökről unokája és testvére mesélt. Ezen kívül részleteket hallhattunk munkáiból és regényéből.
55. Múzeumalapítás Csíkban (I-II. rész). A Csíki Múzeum és Kultúregylet 1930-ban alakult meg. Alapítói között ott találjuk Domokos Pál Pétert, Nagy Imrét és Vámszer Gézát is.
56. Margit és Jenő
57. A csíki kocsikról: a csíki kocsigyártó és kocsifényező mesterekről
58. A harmincéves együttes (I-II. rész). Harminc éve, az 1970-es évek első felében jött létre a Hargita együttes, a mai, nemzetközi hírű Hargita Nemzeti Székely Népi Együttes elődje. Beszélgetés a régi társulat tagjaival a valamikor Hargita hőskoráról – eredeti felvételekkel.
59. Lapok a csíkszeredai börtön történetéből (I-II. rész)
60. Ránkszakadt a szabadság: 1989. dec. 22-ének csíkszeredai történései, eredeti felvételekkel.
61. Nagy András arcai
62. A csíktaplocai Lázár családok. A XVI. századi múltra visszavezethető Lázár nemesi család több jeles személyiséget is adott Csíknak. Képviselőiket megtalálhatjuk a madéfalvi veszedelem idején, az 1848-as szabadságharcban, és különböző városvezetői beosztásokban is. Egyik, neoklasszicista stílusban épült udvarházuk ma omladozik, a másik a közösség művelődési hajléka lett. A család végigszenvedte a kommunizmus megpróbáltatásait, az államosítást, a kitelepítést is. Az egyik épületet a kilencvenes években visszakapták, de felújítására nincsen pénzük. Őseiről, sorsukról az utolsó Lázár lány, Lázár Hanna mesélt.
63. Gegő Elek, a mi etelközi Kolumbuszunk
64. A csíkszeredai altábornagy: Kozma István emlékére (I-II. rész). Kozma István (Csíkszereda, 1896. szeptember 9. –1951. okt. 2.) a Honvédelmi Minisztérium munkatársa, a hadiakadémia tanára, és későbbi újraindítója. 1942-től az erdélyi határőrség szervezője, részt vett Észak Erdély visszacsatolásában. A „Rajk-Pálffy-Szőnyi-féle összeesküvési” per kapcsán 1950-ben letartóztatták, koncepciós perben halálra ítélték és kivégezték. Az első rész bemutatása után jelentkezett egy Sepsiszentgyörgyön élő unokaöccse, aki a második részben érdekes adalékokkal szolgált alakjáról és eredeti fényképeket is rendelkezésünkre bocsátott.
65. Pál Gábor igazgató úr: A csíksomlyói gimnázium utolsó, a csíkszeredai gimnázium első igazgatója Székelybethlenfalván született 1852. január 19-én. A dokumentumműsor a sokoldalú személyiség, tanár, árvaház alapítótestületi jegyző alakját idézi.
66. Göröngyös úton a csíki traktor (I-II. rész). 1976. július 10-én készült az első csíkszeredai gyártmányú traktor. Az itteni traktorgyártás negyedszázados évfordulójára készült a dokumentumműsor az egykori alkalmazottak megszólaltatásával, a korabeli megyei lap valamint gyári újság felhasználásával. Az egykori szocialista nagyvállalatnak több mint kétezer alkalmazottja volt, ma

néhány százan dolgoznak a még mindig állami tulajdonú vállalatnál – rossz körülmények között és kis fizetésekért.

67. A Michna-Solymossy ház igaz meséje – egy régi csíkszeredai családról készült rendhagyó dokumentumműsor. A szerkesztő egy unoka nevében meséli el a történetet – az egyetlen unoka a valóságban is alig beszél már magyarul, családi házuk viszont Csíkszereda sétálóutcájának sarkán egyre szépül, a család ugyanis visszakapta és fokozatosan feljavítja.
68. Az én hazám határa a szívemben van: Domokos Pál Péter nyomában szülőföldjén (I-II. rész).
69. Lapok a csíksomlyói árvaház történetéből (I-II. rész).
70. Meggyűlöltem a földet… (I-II. rész). Lapok a kollektivizálás történetéből
71. Olyan közepes életet húztunk le: beszélgetés a csíkdánfalvi Tamás Áronnal
72. A titokzatos Gyenge Anna
73. Filmezési kísérletek a 70-es évekből
74. Önjáró szerkezetek Csíkban
75. A mi házunk: Emlékezés a rajoni kultúrház építésére
76. Az utolsó János vitéz
77. Nagy Imre és a modell: Beszélgetés Apor Máriával, Nagy Imre festőművész egykori modelljével a csíkzsögödi festőművész szokásairól, művészetéről és nőkhöz való viszonyáról.
78. A csíkszeredai lábas ház
79. Úgy kellett, mint a kenyér – a csíkszeredai villanytelep fél évszázada (I. rész)
80. Fény és árnyék – a villamossági vállalat a kommunizmusban (II. rész).
81. A csíksomlyói ásványos források
82. Vendégségben Mikóéknál
83. A közérdeknek véltem szolgálni: T. Nagy Imre
84. Lengő réztányértól Higiénáig
85. A Cserey kúria
86. Régi csíkszeredai gyógyszertárak
87. A Karda család története
88. Kúria a huszonnegyedik órában Csíkmenaság – Adorján kúria
89. A csíksomlyói Háry János: Balogh Ferenc, a lódításairól híres Csíksomlyón élő ezredes alakját idéztük, a kortársak által megörökített anekdoták és a távoli rokonainak segítségével.
90. Gyimesi emlékszilánkok 1944-ből. 1944. augusztus 23-a, a román átállás után a Gyimesi szorosban, az ezer éves határon három hétig tartottak a harcok. Túlélőkkel beszélgettünk az egykori lövészárkok tövében.
91. Egyszerűen a sarokról. A város mai sétálóutcájának egyik jelentéktelen épülete – gondolatok egyszerű házakról, egyszerű emberekről.
92. A csíkszenttamási Csonka torony

A képek lelőhelyei, illetve tulajdonosai

Könyvek, folyóiratok

A csíkszeredai takarékpénztár Emlékkönyve – Csíkszereda, 1908.

Az 50 éves Ipartestület. – Csíkszereda: Csíkszereda és vidéke Ipartestülete, 1934.

Csíki Lapok 1920-1944.

Genealogiai füzetek: Családtörténeti folyóirat. – Kolozsvár, 1904., 2. évf. 2. sz. 19. p.

Gráma Béla: Elhullott kalászainkat szedjük össze – Csíkszereda, 1997.

Magyarország és a Külföld. – Budapest, 1900. április 20. – IV. évf. 4. sz.

Vámszer Géza: Életforma és anyagi műveltség – Bukarest, Kriterion Könyvkiadó, 1977.

Tulajdonosok:

Ajtony Gábor, Berényi András, özv. Bónisné Lázár Hanna, Csíki Székely Múzeum, Csiszér Katalin, Ferencz Imre, Fülöp Zoltánné Száva Zsófia, György István, Keszler Magdolna, †Kováts Dezsőné Rigó Mária, Lenk Gyula, László Klára, Mirk Katalin, Molnár János, Molnárné Császár Jolán, Nagy Benedek, Nuridsány András, özv. Péter Ferencné, Petres Béla, Simén Domokos, Szentes Gábor, †Szentes Szilveszter, †Szvoboda Margit, Takács István, özv. Tódor Jánosné, Xántus Margit

A felvételeket a korszak csíkszeredai fényképészei (Gyulai Ferenc vállalkozó és utóda, Andory-Aladics Zoltán, Seiwart László, Bíró József,) valamint Péter Ferenc, Lenk Gyula, Daczó Dénes, Petres Béla és ismeretlen személyek készítették.

Névmutató

Ackermann kereskedő
Adler család
Adler Miklós dr.
Ajtony Gábor
Ajtony László építész
Andory-Aladics Zoltán
Alberta nővér
Alter család
Alter Irénke
Alter Izsó
Alter Jolán
Alter Jolánka
Alter Sándor
Ambrus Károly (AK)
Ambrus Károlyné
Andrásovszky Efraim vállalkozó
Anghi Dénes tanár, iskolaigazgató
Antal Béla könyvkötő, polgármester
Antal József főesperes
Bakó Kálmán tanár
Bakó László
Baktsi Gáspár közjegyző
Balássi család
Bánffy Miklós politikus
Bara Béla
Barabás Károly
Bartalis Ágost
Bartalis József kőműves
Bartha Géza fodrászmester
Bartha Ignác királyi ügyész
Bartha Ilona (Vica)
Básta hadvezér
Becsek Dániel nyomdász
Becze Antal alispán
Becze Antalné Czikó Mária
Bem tábornok
Benedek István királyi törvényszéki irodaigazgató
Benignus, P.

Benkő László nyomdatulajdonos
Berényi András
Berényi Balázs András kereskedő
Berényi család
Berkovics József orvos
Berkovics Samu bádogos
Berkovits Arnold
Berkovits Éva
Bermann György
Bíbó Sámuel
Bíró István serfőző
Bíró József Andor
Bíró Károly
Bíró Klára (BK)
Bíró Tamás (Tamás mester)
Bíró Zoltán
Biscontini Péter
Bitay Béla református lelkész
Blatt Mihály
Blau Ladislau
Blazius Frigyes
Bocskor Béla dr. ügyvéd
Bocskor Károly
Bodó Benjamin P. ferencrendi szerzetes
Boium bácsi
Bokor Anna ápolónő
Bokros Endre
Bölöni Vilmos
Bóna Gergely puskaműves
Bónisné Lázár Hanna
Borbáth Pál református lelkész
Borcsa Mihály, a Magyar Országos Sajtókamara elnöke
Boros Valér tanár
Bors Istvánné
Breszlauer Bubi
Bresztovszki szász katonatiszt
Brigitta nővér
Burján Antal
Ceaușescu, Nicolae
Cerbu, Ioan ügyvéd
Chițoiu, Dumitru
Cintos Lajos
Cojocaru, Bercu
Comaniciu, Ioan tisztviselő
Császár Félix kocsigyártó

Császár Jolán tanár, iskolaigazgató
Császár László tanár
Csedő Jánosné Gabriella
Cseh István hentes és mészáros
Csibi Ica
Csibi Károly
Csipak Lajos kanonok
Csiszér Andor (CSA)
Csiszér Gábor
Csiszér Katalin
Csiszér Sándor kőműves
Csóti Béla
Czáka István (Pista)
Czell család
Czikó család
Czikó Ferenc
Czipere Józsefné Sprencz Mária
Daczó Dénes
Dajbukátok
Dakó Juliánna (DJ)
Dániel Mártonné serfőző
Darvas Vénáncz ferencrendi szerzetes
Dávid Erzsébet ápolónő
Dávid Ferenc reformátor
Dávid Imre
Dávid László paptanár
Debu, Ilarie dr.
Dej, Gh. Gheorghiu
Dénes dr. ügyvéd
Domokos Pál Péter
Dresznánd Viktor nyomdatulajdonos
Drócsai Imre
Dürrné Helwig Ella
Ébert András unitárius lelkész
Éder Elemér városparancsnok
Élthes Gyula dr.
Emberi Árpád
Endes Miklós
Erőss István (EI)
Erőss Péterné
Faroga, Victor
Fejér Albert katonatiszt
Fejér Antal dr.
Fejér Antalné Száva Margit
Fejér család

Fejér Gábor
Fejér István
Fejér Istvánné Antalfi Katalin
Fekete Frigyesné illatszerboltos
Fekete Vilmos
Ferencz Imre építőmester
Ferencz Imre, ifj. (FI)
Ferencz István csíksomlyói fafaragó
Ferencz József tanár
Ferencz László
Ferencz Lászlóné Balló Juliánna
Ferencz Sándor
Ferenczes István (FSI)
Filep Sándor dr.
Filep Sándorné Száva Blanka
Fodor Ignác
Fodor János
Fodor Pál
Fodor Pálné Füstös Terézia
Fodor Sándor
Földes Zoltán
Frank Miklós főmérnök
Fried Erzsébet
Fried Jenő
Fried Margit
Fried Miklós fakereskedő
Fried Samu fakereskedő
Fried Samuné Szotyori Amália
Fried Sándor gyógyszerész
Fülöp László építész (FL)
Fülöp Zoltánné Száva Zsófia
Gál Ferenc iparos
Gál Ibolya
Gál Imre
Gál János
Gál Sándor tábornok
Garda Dezső
Gecző Benjamin
Gecző Irén
Gecző János ügyvéd
Gecző Lőrinc serfőző
Goldenberg Ernő
Gőzsy Árpád gyógyszerész
Gráma Béla
Grieger Károly fodrászmester

Grünwald család
Gyönös Gyula nyomdász
György család
György Ferenc serfőző
György István
Györgyjakab Márton nyomdatulajdonos
Györgypál Domokos dr.
Gyulai Ferenc
Gyurkacskáné
Hajós Károly mérnök
Hancu, Maria
Haynald Lajos püspök
Hegyi István református lelkész
Helwig család
Helwig G. János pékmester
Helwig János ifj.
Helwig Vilmos
Herskovics család
Hetmann Móricz
Hirsch Hugó dr.
Hirsch Hugóné Filep Judit
Hodács János kocsigyártó
Holló Gábor tanító
Horváth Ferenc
Horváth Ferenc vezérezredes
Horváth József tanár
Horváth Károly gimnáziumigazgató
Hutter Pál
Hutter Pálné Szabó Zsuzsánna
Magyari Péter ifj. (MP)
Imets Fülöp Jákó főesperes
Imre Sándor
István Lajos
Jakab Álózi
Jakab József serfőző
Jakab Lajos vállalkozó
Jakab Margit
Jancsó Illés serfőző
József főherceg
Káderzsávek János regiment-pék
Kájoni János ferencrendi szerzetes
Karácsony János tanár, iskolaigazgató
Karácsony János temetkezési vállalkozó
Karády Katalin
Kelemen család

Kelemen Gábor
Kelemen, temetőőr
Kemény János
Kertész István
Kessel szászrégeni építész
Keszler Magdolna
Király Mária képzőművész
Klermann család
Klermann Regina
Klermann Zseni
Kocziány László tanár
Koczkás Béla mester, vállalkozó
Komsa Margit
Köpeczi Jenő fodrász
Kőrössy Zsoltné Nagy Orsolya (KO)
Kós Károly
Kovács Attiláné
Kovács Dénes tanár, képzőművész
Kovács Dezsőné Rigó Mária
Kovács Irma tanár
Kovács Juliánna
Kovács Pál református lelkész
Kozma Miklós jegyző
Lakatos Jánosné Pintye Karolina
Lakatos Mihály szerkesztő
Lant József építészmester
László Dezső dr. főispán
László Klára (LK)
László Lőrincz kocsigyártó
László V., király
Lászlóné Lőrincz Piroska (LLP)
Lázár Antal
Lázár Antalné Márton Klára
Lázár Barabás
Lázár Berta
Lázár család
Lázár Dénes
Lázár Dénesné báró Wilburg Riza
Lázár Domokos
Lázár Imre Csíkszék főjegyzője
Lázár István
Lázár István, ifj., Imre testvére
Lázár Klára
Lázár Miklós
Lázár Miklósné Swájcer Borbála

Lázár Pál
Lázár Tamás
Lázár Zsuzsa
Léb Jakabné, bábaasszony
Leca orvos
Léderer család
Lempert család
Lenin, V. I.
Lenk Gyula
Lenk Gyuláné
Lenk Lajos
Lenk Lajosné Hutter Aranka
Lichteneger Sándor
Ligeti Samu
Löffler Marcell gyógyszerész
Lőrincz Ernő
Lux József
Magyar Ferenc igazgató
Magyar Hermann
Magyari Péter autószerelő
Magyari Péter ifj. (MP)
Majláth Gusztáv gróf, püspök
Mandel Béla cipőkereskedő
Mandel Zoltán
Marc Traian
Mária Terézia
Márk József P. ferences szerzetes
Márkos Ignácz kocsifényező
Márkos Sándor
Márkos Zoltán kocsifényező
Márton Áron püspök
Márton Ferenc festőművész
Márton Tamás serfőző
Máthé Imre
Máthéffy Ella
Máthéffy Győző tanár
Mendász Herta
Miczi Miska
Mihály Gábor autószerelő
Miklós Levente
Mikó Bálint főispán
Mikó Ferenc
Mirk Lászlóné Ferencz Katalin (MK)
Moldován Péter
Molnár János tanító

Molnár Jánosné tanítónő
Molnár József dr. orvos
Molnár József dr., ifj., ügyvéd
Molnár László
Molnár százados
Molnárné Cs. Császár Jolán
Móricz család
Móricz Izidor
Móricz Izidorné Róza
Nágler család
Nagy András dr.
Nagy Benedek (NB)
Nagy Béniné Nagy Juliánna
Nagy Dénes (Dinike)
Nagy Géza
Nagy Imre festőművész
Nagy Kálmán
Neamţu, Emil
Németh Mária fodrász
Niszel testvérek
Nuridsány András, id.
Nuridsány András, ifj.
Nuridsány család
Nuridsány József
Nuridsány Kálmán
Nuridsány Márton, ifj.
Nuridsány Márton
Nuridsány Mártonné Ázbé Katalin
Nyári bácsi
Oppelt Antal serfőző
Orbán Balázs
Orbán János
Orbán János kőműves
Pál Gábor dr. politikus
Pál Gábor, id. tanár
Pál. K. János
Pál-Antal Zsuzsa (PZS)
Partos Andrei
Péter deák serfőző
Péter Etelka (Etu)
Péter Ferenc nyomdatulajdonos
Péter Ferenc, ifj.
Péter Ferencné özv.
Péter Vilma
Petőfi Sándor

Petres Andor
Petres Árpád (PÁ)
Petres Béla
Petres Kálmán tanár
Popper Zoltán orvos
Pototzky Gerő
Pototzky Gyula
Pototzky Irma
Pototzky Jenő
Pototzky Ödön
Pototzky Olga
Pototzky Pál kereskedő
Pototzky Pál, ifj.
Pototzky Pálné Irma
Rácz Béla
Rácz Lajos
Ráduly Elek kereskedő
Részegh Viktor
Révai, brassói bankigazgató
Rigó István kántor
Romfeld Antal serfőző
Romfeld család
Romfeld Félix serfőző
Romfeld Félixné Leicht Juliánna
Romfeld Juliánna
Romfeld Ottilia
Rosen, Moses dr. főrabbi
Roth Miklós fogász
Roth Miklósné, Elli
Salamon Árpád (SÁ) fodrász
Salamon Imre tanító
Salamon Imréné tanítónő
Salló család
Salló Imre (SI) fodrász
Salló István
Salló Istvánné Ickovics Eta
Salló nyomdatulajdonos
Sándor család
Sántha Alajos tanár
Sarkadi Elek tanár
Sárkány József betűszedő
Sechter Emil
Segal Daniel
Seiwart László
Selester főorvos

Simén Domokos unitárius lelkész
Simkó György dr. orvos
Simon Jukundián ferencrendi szerzetes
Simon Mihály
Siskovics
Slimovics család
Smidt Irén
Solymossi István
Spierer család
Spierer Miska
Sprencz György
Sprencz Pál regiment-asztalos
Stern Henrik
Sz. Cseh István
Szabó Anti
Szabó Ferenc kárpitos
Szabó Ilona (Pici)
Szabó István tanár
Szabó Lajos fodrászmester
Szabó Lajos nyomdatulajdonos
Szádeczky Lajos
Szakács Mátyás
Szalay Mátyás katolikus főesperes
Szántó Tibor
Szász Dénes dr., unitárius lelkész
Szász Domokos püspök
Szász Lajos rendőrkapitány
Száva család
Száva Lukács földbirtokos
Száva Lukácsné Mánya Veronika
Száva Péter
Székedi Ferenc újságíró
Székely András
Szente Magdolna harangozó
Szentes Gábor (SZG)
Szentes Szilveszter
Szentgyörgyi Albert
Szép család
Szervátiusz Jenő
Szini János esperes
Szőcs Ignác
Szőcs Vera igazgató
Szőke Mihály
Sztálin
Szubotin városparancsnok

Szvoboda család
Szvoboda Gizella
Szvoboda Ilona
Szvoboda Irma
Szvoboda Jakab
Szvoboda József ifj.
Szvoboda József nyomdatulajdonos
Szvoboda Kata
Szvoboda Margit
Szvoboda Margit, József lánya
Szvoboda Miklós
Szvoboda Miklósné
Szvoboda Róza
Szvoboda testvérek
Szvoboda Vilmos
Szvoboda Józsefné Szeremlei Gizella
Takács István
Takács Károly református lelkész
Takács Károlyné Cseh Gizella
Tauber József dr.
Teitelbaum Fini
Teitelbaum Zsuzsi
Tetu, Aurel főispán
Tetu, Aurel ifj.
Tivai Nagy Imre
Tivainé Orbán Brigitta
Tóbiásék
Tódor Jánosné özv.
Tőke András
Tőke Ferenc fodrász (TF)
Tőke Jánosné Roth Erzsébet
Tőke Rozália tanár
Trohán
Truca bácsi
Tulit Zoltán (TZ)
Tuma Mátyás
Tuma Mátyás ifj.
Tüsi nyomdatulajdonos
Vákár család
Vákár Lajos ifj.
Vákár Lajos nyomdatulajdonos
Vákár Lajosné, Olga
Vámszer Géza
Váncsa Erzsébet (VE)
Vántsa Emese építészmérnök

Vántsa Zoltán református lelkész
Varga bácsi
Vass Géza vendéglős
Vaşu, Alexandru dr.
Vécsei Gábor építész
Veress Albert
Vezsenyi József
Vezsenyi Sándor
Visinszkij
Vitos Miklós
Vitos Mózes
Vlad, Isidor görög katolikus pap
Winkler család
Xántusné Csiszér Margit
Zahari Bernád fakereskedő
Zahari Bernádné, Erna
Zakariás Andor
Zakariás család
Zakariás Flóra nővér
Zakariás Izsák
Zakariás Jenő
Zakariás Manó
Zennenzipp bankigazgató
Zennenzipp Duci
Zennenzipp Olgi
Zerbesz György
Zöld József
Zsók István bádogos

A szerzőről

Daczó (Szabó) Katalin sz. 1965. Csíkszentmárton. Tanítóképzőt végzett Székelyudvarhelyen (1983), majd öntő-szakmunkás diplomát (1988), végül könyvtár-szakos oklevelet szerzett a Szombathelyi Berzsenyi Dániel főiskolán (1993). Volt tanítónő, gyári munkás (raktáros), könyvtáros és újságíró. 2002-től 2009-ig Berszán-Árus György operatőrrel a gyergyószentmiklósi Rubin stúdió keretében készítette filmjeit, tudósításait (a Duna Televízió számára), majd a Csíki Hírlap újságírója volt. Jelenleg a helybeli Mementó stúdió és a Hargita Népe munkatársa. Eddigi versenyfilmjei: ***Áldozat*** *(Lakitelki Filmszemle, 2004 – kategória- és közönségdíj, Magyar Nemzet különdíj);* ***Kinda Lázár és a Csíki Traktor*** *(III. Film.dok, 2006 – RMDSZ és Csíkszereda különdíjai, III. Országos helytörténeti Dokumentumfilm-szemle – Nyíregyháza – különdíj);* ***Ha eljő az öregség*** *(IV. Film.dok, 2007 – Csíkszereda, illetve a zsűri különdíja, Csíki Hírlap díj);* ***Zsögödtől Zsögödig*** *(IV. Film.dok, Lakitelki Filmszemle, 2007);* ***Egy átlagos nap*** *(IV. Film.dok – Bartha Ágnessel közösen);* ***Egyik szeme sír, a másik nevet*** *(Lakitelki Filmszemle, 2007 – kategóriadíj);* ***Gondolatok a családról*** *(Lakitelki Filmszemle, 2009 – a zsűri különdíja, a Magyar Televízió különdíja, a tiszaföldvári Hajnóczy Gimnázium különdíja).* ***Kőbe vésett álom*** *(Film.dok, 2011 – a Lakitelki Filmszemle különdíja),* ***Munkácsy kiállítás a Csíki Székely Múzeumban*** *– reklám (Lakitelki Filmszemle, 2011 – a zsűri különdíja)*

2000-ben Bálint András díjas, majd a Nyugati Jelen riportpályázatán Kuncz Aladár díjat nyer el a ***Kaptárba zárt lelkek*** *című riporttal. 2010-ben Oltyán László díjas.*

Kötetei: ***Visszajátszás*** *(Státus, 2000);* ***Megyecsinálók*** *(Sarány Istvánnal, Státus, 2000);* ***A mi utcánk*** *(Csíkszereda lebontott utcáinak emlékére. Csíki Műemlékvédő Egyesület, 2003),* ***Civilek a Székelyföldön*** *(2008****), Csíki Kóstoló*** *(2010)*

*Helytörténeti dokumentum- és látványkiállítások****: Emlékképek a XX. századból*** *(2001),* ***A mi utcánk*** *(2002),* ***Csíki iskolák múltja*** *(2005).*

Egyéb kiadványok Daczó Katalin szerkesztésében: ***A park*** *(a csíkszeredai parkról) ;* ***Voltak****: emlékezés egy zsidó közösségre;* ***Simó István: Visszasütő napsugár*** *– Székelyföld kiadó;* ***Élő örökség program Székelyföldön*** *– Polgár-Társ Alapítvány;* ***Barátok feredője*** *– Polgár-Társ Alapítvány,* ***Méra naplója*** *– Csíki Műemlékvédő Egyesület, 2010. –* ***Csíkszentimre öröksége*** *– Csíkszentimre Polgármesteri Hivatala, 2011.*

A könyvről írták...

Bálint András díjas Szabó Katalin

Hatodik alkalommal adták át idén a Bálint András emlékdíjat. Az alapítvány, amely a Hargita Népe egykori újságírójáról kapta a nevét, hat éve folyamatosan kiosztja e díjat az év legeredményesebb újságírójának. Az oklevelet és az emlékplakettet az idén Szabó Katalin, a Csíki Tv szerkesztője kapta meg. A díjat a szerkesztő a három éve folyamatosan jelentkező Visszajátszás című műsoráért, valamint a megye több lapjában és a Székelyföld kulturális folyóiratban megjelenő dokumentumriportjaiért és az oral history műfajában készült alkotásaival érdemelte ki. Szabó Katalinnak az elmúlt hét végén első kötete is megjelent Visszajátszás címmel, amely Csíkszereda polgári múltját elemzi, hangsúlyt helyezve a két világháború közötti időszakra.

(***Forrás:*** Romániai Magyar Szó, 2000. december 27.)

Visszajátszott történelem

...Szabó Katalin – aki fellelte még a közelmúlt élőtanúit – könyve elé azt a költői gondolatot lehetne írni, hogy: Az élet él és élni akar. Megtörtént tehát az a „hétköznapi csoda", hogy a sok emlék, mely mint homokszem próbált kihullani egy közösség emlékezetéből, megmentődött. A szóbeli történet immár írottá vált. Kettős arca van ennek: egyrészt, ha kevesebb is ez némely írott forrásnál, másrészt több is annál, mert olyan mozzanatokat, emberi érzelmi rezdüléseket őriz meg egy könyv lapjain, melyeket írásban aligha lehet vagy egyáltalán nem lehet fellelni...
A csíki iskolázás múltját, a polgári leányiskola, a csíksomlyói tanítóképző, a népfőiskolák, a Kalot- és a Kalász-tanfolyamok működését helyezi nagyító alá a szerző. (Egyébként a leányiskola egy kis lépés volt a nők emancipálódása irányában.)
A visszaemlékezők felidézik a csíkpálfalvi építőmester, Ferencz Imre drámai fordulatokban bővelkedő életútját. Helyet kaptak a kötetben a kisebbségek kisebbségei is: a reformátusok, az unitáriusok, a tragikus sorsú zsidók, akik közül a deportálás után 314-en soha sem térhettek haza.
A városi értelmiség képviselői közül Fodor Ignác 48-as honvédtiszt, a gyimesi csángók ügyvédje, Becze Antal alispán, T. Nagy Imre, Részegh Viktor, a híres sebészorvos, Hirsch Hugó és felesége, kereskedők, mesteremberek és mások jelennek meg az írásokban. Az Ezer Székely Leány mozgalom, a műkedvelő színjátszás, a Csíki Székely Múzeum kiállításai elevenednek meg a Visszajátszás lapjain.
Györgyjakab Márton, Szvoboda József és Miklós, Vákár Lajos, Péter Ferenc nyomdászokról és nyomdatulajdonosokról olvashatunk. Az újságok közül a Csíki Lapokról, a Csíki Néplapról találunk fontos adatokat...
A régi szereplők nagy könnyedséggel fejezték ki magukat, az emlékezők mesterkéltség nélkül, a keresetlenség hangján szólalnak meg.

A mai városkép kialakulásáról is hasznos információkat tudunk meg. Megismerkedhetünk azzal a dramaturgiával, melynek során a régi Virág utcát eltüntették.
A Visszajátszás üzenet a XXI. századnak, mindarról ami megtörtént, ami szép és jó volt, de arról is, amit tragédiaként éltek meg a könyv szereplői. Ez is a szerző érdemei közé tartozik.

Szőcs János

(Forrás: Hargita Népe, 2001. 01. 05.)